

Høgskulen på Vestlandet

MSAM613: Masteroppgave

MSAM613

Predefinert informasjon

Startdato:	11-05-2017 09:57	Termin:	2017 VÅR
Sluttdato:	15-05-2017 14:00	Vurderingsform:	Norsk 6-trinnskala (A-F)
Eksamensform:	Masteroppgave	Studiepoeng:	60
SIS-kode:	MSAM613 1 0		

Deltaker

Kandidatnr.: 612

Informasjon fra deltaker

Tro- og loverklæring *: Ja

**Jeg godkjenner avtalen om
tilgjengeliggjøring av
masteroppgaven min *:**

”Kanskje du kan gjøre en forskjell”

Frivilligturisme og utvikling

”Maybe you can make a difference”

Volunteer tourism and development

Åse Fadnes

Master i samfunnsfagdidaktikk

Avdeling for lærerutdanningen

Høgskulen på Vestlandet

15. mai 2017

**Høgskulen
på Vestlandet**

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar for seg et fenomen som blir stadig mer utbredt blant vestlige ungdommer, nemlig fenomenet *frivilligturisme*. Studien har en kvalitativ tilnærming, basert på intervjuer med til sammen elleve mennesker fra Norge. Respondentene er tilknyttet frivilligturisme som ansatt i en organisasjon som tilrettelegger for frivillig arbeid, tidligere frivillige på barnehjem, barnehage eller skole, eller begge deler. Både tidligere forskning og ulike teoretiske tilnærminger ligger til grunn for drøftingen av datamaterialet.

Oppgaven tar utgangspunkt i følgende hovedproblemstilling: *På hvilken måte mener ansatte og tidligere frivilligturister at frivilligturisme skaper utvikling i land i Sør? Gjennom intervjuene med mine respondenter ble også tre underproblemstillinger inkludert, nemlig på hvilken måte preger deres forståelse av "oss" og "de andre" synet på utvikling? Hvordan beskriver respondentene fattigdom og forskjeller? Og, hvordan ser de ansatte og frivillige på sin egen rolle?*

Respondentene beskriver utvikling som en positiv progresjon, og at de som enkeltindivider gjennom frivilligturisme kan bidra til å gjøre en liten forskjell for andre mennesker. Deres bakgrunn som vestlig, med privilegiene dette medfører av kulturell og økonomisk kapital, gir de frivillige mulighet til være en ekstraressurs på barnehjem, barnehager og skoler. Det sterke fokuset på enkeltindividet og dens muligheter til å skape utvikling, viser hvordan nyliberalismens fokus på individualisering kontra kollektivismen sitter dypt i frivilligturismen. Denne studien viser også hvordan moderniseringsskolen sine utviklingsideer preger respondentenes forståelse av utvikling, der "de andre" blant annet blir beskrevet som tilbakeliggende og hjelpetrengende, med behov for ekstra hjelp og veiledning. Frivilligturisme er et nytt og stadig voksende fenomen der den enkelte får mulighet til å utvikle seg selv og være en ekstraressurs i et lokalsamfunn i Sør.

Abstract

This master's thesis addresses a phenomenon that is becoming increasingly common among Western youths, namely the phenomenon of volunteer tourism. The study has a qualitative approach, based on interviews with eleven people from Norway. Respondents are attached to voluntary tourism as employed by organizations that facilitates voluntary work, former volunteers at orphanages, kindergartens or schools, or both. Both previous research and different theoretical approaches form the basis for the discussion of the data material.

The study is based on the following main research question: *In what way do employees and former volunteer tourists believe that voluntary tourism creates rural development in the South?* Through the interviews with my respondents, three subordinated research questions were also included, namely *in what way does their understanding of "us" and "the others" affect their view of development? How do the respondents describe poverty and differences? And, how do employees and volunteers view their own role?*

Respondents describe development as a positive progression, and that as individuals through volunteer tourism, they can make a small difference for other people. Their background as western, with the privileges this entails of cultural and economic capital, allows volunteers to be an additional resource at orphanages, kindergartens and schools. The strong focus on the individual and its opportunities to create development shows how neo-liberalism's focus on individualization versus collectivism is deep in volunteer tourism. This study also shows how the developmental ideas of the modernization school characterize respondents' understanding of development. "The others", among other things, are described as backward and relief-seeking, with the need for extra help and guidance. Volunteer tourism is a new and ever-growing phenomenon where individuals find the chance for personal development and to be a resource in a local community in the South.

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært lærerik og spennende, men også frustrerende og krevende. Etter to år på masterstudiet i samfunnsfagdidaktikk kjenner jeg nå at det blir vemodig, men også fint å runde av utdanningsløpet og min tid på Høgskolen i Bergen (du vil aldri bli min Høgskule på Vestlandet).

Jeg ønsker å rette en stor takk til mine elleve respondenter som har stilt opp på intervjuer rundt om på kontorer og kafeer i Oslo og Bergen. De har tatt seg tid til å svare på en mengde spørsmål, der de har delt sine tanker og meninger på en engasjerende og inspirerende måte. Uten mine respondenter hadde ikke dette masterprosjektet kunne blitt gjennomført.

Tusen takk til min veileder, Vibeke Vågenes, som har gitt meg gode råd, innspill, oppmuntring og tilbakemeldinger underveis i prosessen. Takk også til mine medstudenter for tilbakemelding på seminarer, og for at dere har sluppet meg inn i varmen på lesesalen på mine svippturer til Bergen. Til slutt vil jeg også takke min søster Ingrid Fadnes og kompis Fredrik Løkting Hasselberg, som har gitt meg verdifulle innspill og utfordringer.

Også du da Mathias, fordi du er en tålmodig og fin støttespiller og motivator!

Åse Fadnes

Oslo, mai 2017

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	I
ABSTRACT	II
FORORD	III
FIGURLISTE OG TABELLER	VI
1 INNLEDNING	1
1.1 BAKGRUNN FOR FORSKNINGSPROSJEKTET	1
1.2 FORSKNINGSSPØRSMÅL	2
1.3 STRUKTUR	3
2 FORSKNING OG TEORI	5
2.1 TURISME OG NISJETURISME	5
2.2 FRIVILLIGTURISME	6
2.2.1 Mikronivå: individene	7
2.2.2 Mesonivå: organisasjonene	10
2.2.3 Makronivå: global ulikhet	12
2.3 UTVIKLINGSTEORI	14
2.3.1 Moderniseringsskolen	14
2.3.2 Den tredje utviklingsvei	16
2.3.3 Nyliberalismen	17
2.4 PERSPEKTIVER PÅ "OSS" OG "DE ANDRE"	19
2.4.1 Orientalismen	20
2.4.2 White Saviour Complex	21
2.5 MAKT	25
2.6 OPPSUMMERING	26
3 METODE	29
3.1 FORSKNINGSDESIGN	29
3.2 ORGANISASJONENE	31
3.3 RESPONDENTENE	32
3.4 KVALITATIVE FORSKNINGSINTERVJU	35
3.5 METODISKE UTFORDRINGER	37
3.5.1 Min rolle	38
3.5.2 Kvalitet på forskningen	39
3.6 ETISKE HENSYN	41
3.7 BEARBEIDING AV DATAMATERIALE	43
4 PRESENTASJON OG ANALYSE AV DATAMATERIALE	45
4.1 UTVIKLING	45
4.1.1 "Et par ekstra hender"	46
4.1.2 "Kanskje du kan gjøre en forskjell, om så for en person" - Utvikling på mikronivå	49
4.1.3 "Du er en brikke i et mye større bilde" – Utvikling på makronivå	53
4.2 OSS OG DE ANDRE	56
4.3 FATTIGDOM OG FORSKJELLER	62
4.4 INDIVIDUALISME	66
4.5 OPPSUMMERING	72
5 VESTEN MOT RESTEN?	75
5.1 BESKRIVELSER AV "OSS"	75
5.2 BESKRIVELSER AV "DE ANDRE"	79
5.3 OPPSUMMERING	82

6	FRIVILLIGTURISME SOM SELVREALISERING?	83
6.1	ALTRUISME VERSUS EGOISME?	83
6.2	FRIVILLIGTURISME I NYLIBERALISMENS ÆREND	85
6.3	DET VESTLIGE INDIVIDET SOM DRIVKRAFT FOR UTVIKLING?.....	87
6.4	OPPSUMMERING	88
7	FRIVILLIGTURISME = UTVIKLING?	91
7.1	KONKLUSJON	98
8	LITTERATUR	101
9	VEDLEGG	107
9.1	VEDLEGG 1: MELDESKJEMA FRA NSD	107
9.2	VEDLEGG 2: FORESPØRSEL TIL ORGANISASJONENE OM DELTAKELSE	108
9.3	VEDLEGG 3: FORESPØRSEL TIL RESPONDENTENE OM DELTAKELSE	109
9.4	VEDLEGG 4: INTERVJUGUIDE, FRIVILLIGE.....	110
9.5	VEDLEGG 5: INTERVJUGUIDE, ANSATTE.....	112

Figurliste og tabeller

FORSIDEBILDE: BARBIESAVIOR [Bilde] (2016). Hentet fra:

<https://www.instagram.com/p/BDYZiAlMfRv/?taken-by=barbiesavior>

BILDE 2.1: INSTAGRAMKONTOEN "BARBIESAVIOR" MED ET KRITISK BLIKK PÅ FRIVILLIGTURISME.....	27
BILDE 2.2: INSTAGRAMKONTOEN "BARBIESAVIOR" MED ET KRITISK BLIKK PÅ UKVALIFISERTE FRIVILLIGTURISTER.....	27
TABELL 3.1: OVERSIKT OVER RESPONDENTER.....	44

1 Innledning

I dag blir det ofte sagt at verden blir mindre, der tid og sted ikke lenger har like stor betydning som før. Kommunikasjon, sosiale relasjoner og samhandling har utvidet seg, og avhenger ikke lenger av fysisk nærhet slik som tidligere. Teknologisk utvikling har ført til at mennesker kan kommunisere og samarbeide på tvers av geografiske grenser, og har bidratt til at stadig flere kan reise for å oppleve andre kulturer og mennesker. Denne økende samhandlingen på tvers av grenser er en sentral del av fenomenet som kalles globalisering (Moses & Brigham, 2007), og har blant annet ført til en enorm vekst i turistindustrien. *Frivilligturisme* er en nisje innenfor denne næringen som har blitt svært populær i den vestlige delen av verden, der en kombinerer frivillig arbeid med å være turist i utviklingsland. Arbeidet retter seg ofte mot fattige, og involverer i mange tilfeller barn eller dyr. I denne oppgaven skal jeg se nærmere på dette fenomenet fra et norsk perspektiv.

1.1 Bakgrunn for forskningsprosjektet

”Jesus. Eventyr. Afrika. Kjærlighet. Babyer. Skjønnhet. Ukvalifisert. Kallet. 20 år ung. Dette handler ikke om meg, men på en måte gjør det det” (Sæbø, 2016). Dette er beskrivelsen til instagramkontoen *Barbiesavior*, som parodierer den naive og kunnskapsløse frivilligturisten som skal ut for å redde verden. Profilen er laget av to anonyme amerikanere som selv har vært frivillige, men som i ettertid har sett med skepsis på det de ser på som hvit arroganse (Zane, 2016). De 120 000 tilhengerne følger Barbie på hennes reise i Afrika, der stereotypiske oppfatninger av mennesker og kultur kommer tydelig frem, samt Barbies forståelse av seg selv som en reddende (hvit) engel, ”I am here to love on all these little ones who have no one that loves them. All they have is me” (Barbiesavior, 2016a). Også i mer tradisjonelle medier finner vi kritikk av frivilligturismen, der blant annet Patrick Barkham i en artikkel fra *The Guardian* beskriver de frivillige som overprivilegerte tenåringer som bruker et friår på å ruste opp CV-en sin ved å ”redde verden”, og samtidig få mulighet til å utforske eksotiske destinasjoner (Barkham, 2006). Kritikken mot frivilligturisme var noe av det som førte til at jeg ble interessert i nettopp denne tematikken, og gjorde at jeg ville finne ut mer om hvordan frivillige ser på sin rolle som frivilligturist, og hva de selv oppfatter at de bidrar med.

Interessen for frivilligturisme innen forskning og academia er relativ ny. Fenomenet har blitt rost for å skape engasjement og toleranse, men også kritisert for å være en ny form for kolonialisme og kun til nytte for de frivillige selv. Etter å ha søkt etter forskningslitteratur

knyttet til emnet, viser det seg at det er gjort få norske studier, selv om det i Norge finnes mange aktører som tilrettelegger for frivillig arbeid i utviklingsland, og stadig flere norske ungdommer ønsker å reise for å gjøre en forskjell. På nettsiden til Atlantis Utveksling reklamerer de blant annet ved å påpeke at ”som frivillig på et av våre samarbeidsprosjekter blir du en del av lokalmiljøet, der du bidrar til at noen får det bedre” (Atlantis Utveksling, u.å). En kjapp titt på andre aktører som tilrettelegger for frivilligturisme i Norge viser at det er mye av den samme retorikken som går igjen, ”du kan ikke forandre verden på noen få uker, men din innsats er en del av et større puslespill der hver eneste brikke er viktig uansett hvor stor eller liten den måtte være” (Kilroy, u.å). Det å gjøre en forskjell blir sterkt promotert på nettsidene til organisasjonene, samtidig som det i liten grad stilles krav til faglig kompetanse, ”de fleste av våre prosjekter krever ingen forkunnskaper. Det viktigste er at man er villig til å jobbe hardt, har et åpent sinn og en fleksibel holdning.” (Kilroy, u.å). Hvordan kan norsk ungdom uten faglig bakgrunn gjøre en forskjell på en skole i en landsby i Kenya? Hvordan mener de selv at frivilligturisme skaper utvikling i land i Sør?

1.2 Forskningsspørsmål

I denne oppgaven skal jeg fokusere på et fenomen som er utbredt blant vestlig middelklasseungdom, nemlig frivillig arbeid i utviklingsland (Barkham, 2006). Frivillig arbeid er et sekkebegrep som rommer alt fra leksehjelp gjennom Røde Kors til stell av dyr i Ghana, så for å avgrense oppgaven forholder jeg meg til begrepet *frivilligturisme*, som har festet seg som begrep i akademisk litteratur. Jeg velger å bruke dette begrepet som et norsk alternativ til det mye brukte *volunteer tourism* eller *voluntourism* i forskningslitteraturen (Conran, 2011; Wearing, 2001; Zahra, 2011). Begrepet kombinerer frivillig arbeid og turisme, som de siste årene har blitt et populært alternativ til tradisjonell turisme. I oppgaven vil jeg også ta i bruk begrepene *utviklingsland* og *Sør* i kontrast til *Vesten* og *Nord*. Selv om landene i Latin-Amerika, Afrika og Asia skiller seg fra hverandre på mange områder, har de fleste landene en felles kolonihistorie bak seg, samt en svakere økonomisk posisjon enn i den vestlige, eller nordlige delen av verden (Eriksen, 2013a).

For å avgrense oppgaven har jeg valgt å fokusere på frivillig arbeid i utviklingsland knyttet til barn og ungdom på barnehjem, i barnehager og skoler, der mitt utvalg av respondenter reflekterer dette. Jeg ønsker å utforske hvordan et utvalg mennesker forholder seg til fenomenet på bakgrunn av egne erfaringer, opplevelser og meninger. Fokus vil være deres syn på frivilligturismens potensiale til å skape utvikling i land i Sør, og hvordan forholdet

mellom de som gir hjelp og de som mottar hjelp reflekterer dette. Respondentene mine er både aktører som arbeider med å tilrettelegge for frivillig arbeid, i tillegg til ungdommer som selv har jobbet frivillig i utviklingsland. Disse har blitt intervjuet i etterkant av frivilligarbeidet, som varte alt fra fem uker til tre måneder, og var på reisetidspunktet mellom 19 og 26 år. Datamaterialet består av ti intervjuer med elleve respondenter fra Norge, og gjennom forskningsprosjektet vil jeg svare på følgende problemstilling:

På hvilken måte mener ansatte og tidligere frivilligturister at frivilligturisme skaper utvikling i land i sør?

Jeg ønsker også å ta for meg tre underproblemstillingen som kan belyse og utdype hovedproblemstillingen:

- *På hvilken måte preger deres forståelse av "oss" og "de andre" synet på utvikling?*
- *Hvordan beskriver respondentene fattigdom og forskjeller?*
- *Hvordan ser de ansatte og frivillige på sin egen rolle?*

1.3 Struktur

Oppgaven er strukturert med sju hovedkapitler, der jeg i kapittel to vil se på forskning, teori og perspektiver som er sentrale for å kunne analysere og tolke mitt datamateriale. Her vil jeg undersøke tidligere forskning på frivilligturisme, blant annet med en inndeling på mikro-, meso- og makronivå. Jeg vil også se på relevante teorier om utvikling, samt perspektiver på "oss" og "de andre". I kapittel tre vil jeg ta for meg metode, og se på hvordan jeg har gått frem for å produsere datamateriale, samt vurderinger av mine metodiske valg og utfordringer.

I kapittel fire, fem og seks vil jeg gå nærmere inn på datamaterialet mitt. Jeg vil kategorisere og analysere funnene, der problemstillingene mine tar utgangspunkt i disse. I kapittel fire vil jeg presentere og analysere mine respondenters tanker om *utvikling, oss og de andre, fattigdom og forskjeller* og *individualisme*, med utgangspunkt i mine problemstillinger. I kapittel fem og seks vil jeg drøfte problemstillingene mine opp mot teori, mens jeg i kapittel sju gir jeg en oppsummering og konklusjon av funnene mine.

2 Forskning og teori

I dette kapittelet skal jeg presentere forskning og teori som skal fungere som grunnlag for analyse og drøfting av mitt datamateriale. Jeg vil først gi en kort presentasjon av begrepene turisme og nisjeturisme, som frivilligturismen er en del av. Deretter vil jeg gå nærmere inn på fenomenet frivilligturisme, der jeg vil se på tidligere forskning med ulik tilnærming og forståelse av temaet. I teoridelen vil jeg gi en gjennomgang av noen relevante teorier om utvikling, perspektiver på ”oss” og ”de andre”, samt en kort presentasjon av maktbegrepet. Jeg har valgt ut forskning og teori jeg ser på som relevant for å kunne svare på mine problemstillinger.

2.1 Turisme og nisjeturisme

Turisme er et omfattende fenomen som dekker et bredt spekter av reiseformer. FN-organisasjonen *The World Tourism Organization* (UNWTO) definerer begrepet slik:

Tourism is a social, cultural and economic phenomenon which entails the movement of people to countries or places outside their usual environment for personal or business/professional purposes. These people are called visitors (which may be either tourists or excursionists; residents or non-residents) and tourism has to do with their activities, some of which imply tourism expenditure. (UNWTO, 2008)

De siste tiårene har turistindustrien opplevd en enorm vekst, der stadig nye destinasjoner og reiseformer blir tilgjengelig, og er i dag en av de største økonomiske sektorene i verden. For en del utviklingsland har dette blitt deres hovedinntektskilde, og påvirker dermed sosial og økonomisk utvikling (UNWTO, 2016). En viktig del av arbeidet til UNWTO dreier seg om å innhente kunnskap om negative konsekvenser av turisme, og lage strategier for å minske disse (FN-sambandet, 2016a).

Internasjonal turisme kan dateres tilbake til 1500-tallet, da spesielt velstående engelskmenn reiste til kontinentale Europa for å studere og utveksle kulturell praksis (Weaver & Opperman, referert i Wearing, 2001). Det var med industrialiseringen på 1700-tallet at en bredere turistindustri begynte å ta form, da utvikling av stadig mer effektive transportmidler gjorde reising billigere og mer tilgjengelig. Fra 1900-tallet ble masseturismen et faktum, der stadig flere mennesker fra Vesten reiste hyppigere og i større grupper enn før. Det handlet ikke lenger om å utforske det ukjente, da komfortable hotellrom og tilpassede omgivelser for

turistene førte til at de kunne holde en avstand til det fremmede lokalsamfunnet uten å måtte involvere og tilpasse seg (Wearing, 2001). Samtidig med den økte turismevirksomheten vokste også frivilligsektoren sterkt frem på 1900-tallet. Media spilte en viktig rolle i å sette fokus på ulikhetene i verden, der bilder av fattige mennesker viste hvordan verden var urettferdig og at noe måtte gjøres. Fra andre halvdel av dette århundret, og spesielt fra 1980-tallet, ble det større fokus på å skille ut og avgrense ulike former for turisme, der nisjeturismen kunne tilby særegne og unike pakker tilpasset den enkeltes behov. Ulike konsepter ble utviklet, slik som økoturisme, bærekraftig turisme og ansvarlig turisme, og skulle virke som en motvekt til masseturismens egoistiske preg (Novelli, 2005).

2.2 Frivilligturisme

Frivilligturismen ble for alvor en del av den alternative turismen fra 2000-tallet, og Wearing beskriver fenomenet på denne måten, ”they are seeking a tourist experience that is mutually beneficial, that will contribute not only to their personal development but also positively and directly to the social, natural, and/or economic environments in which they participate” (2001, s. 1). Det handler altså både om å utvikle seg selv og bidra positivt i lokalsamfunnet, der de som reiser kan velge mellom utallige destinasjoner og aktiviteter (Wearing, 2001). Denne formen for turisme tar aktivt del i et lokalsamfunn ved hjelp av ulike arbeidsoppgaver, i motsetning til masseturismen som holder lokalbefolkningen på en armlengdes avstand (Sin, 2009). Disse positive tiltakene skal rette seg mot fattige, skape rettferdighet og verne miljøet, og vektlegger kapasitetene til turistene som skal skape positiv utvikling i lokalsamfunnet. Interessen for frivilligturisme har eksplodert de siste årene, der behovene for en ”autentisk” og meningsfull ferie med individualiserte opplevelser blir reisens mål (Richter & Norman, 2010). Dette har igjen ført til en enorm økning i forskningslitteraturen tilknyttet frivilligturisme (Sin, Oakes & Mostafanezhad, 2015).

Siden 1990 har frivilligsektoren hatt en betydelig vekst, og det uavhengige konsultentselskapet Tourism Research and Marketing (TRAM) anslår at det årlig deltar rundt 1,6 millioner mennesker i ulike frivilligprosjekter, der den totale pengebruken ligger på mellom 1,7 og 2,6 milliarder dollar hvert år (2008). I rapporten *Volunteer tourism: a global analysis*, viser de også til at de tre kontinentene Asia, Afrika og Latin-Amerika er de mest populære destinasjonene, og 90 % av prosjektene organisasjonene tilbyr befinner seg her. Utviklingsnivået i et land har altså stor betydning for hvor stort omfanget av frivilligsektoren er, der det er en klar tendens at de frivillige omfatter mennesker som reiser fra rikere til

fattigere land for å jobbe på ulike prosjekter. De frivillige kommer stort sett fra Vesten, der flesteparten reiser fra USA, Storbritannia, Europa og Canada (TRAM, 2008). Det er en relativt ung del av den vestlige befolkningen som ønsker å arbeide frivillig i utviklingsland, da størsteparten av de som reiser er mellom 20-25 år (TRAM, 2008). Store tragedier og katastrofer har gitt grobunn til frivilligturisme, der behovet for hjelp har vært stort. Det var særlig etter terrorangrepet 11. September 2001 og tsunamien i Indonesia i 2004 at denne typen turisme ble etterspurt, og turistindustrien ble bevisst på denne muligheten der reise kunne kombineres med frivillig arbeid for å hjelpe lokalbefolkningen. Den økte populariteten falt også sammen med at det har blitt billigere og mer tilrettelagt for reisemuligheter de siste tiårene, og en stadig økende middelklasse ønsker i større grad alternative reiseopplevelser (Wearing & McGehee, 2013).

I det følgende vil jeg dele inn relevant forskning på frivilligturisme inn i tre analytiske nivåer, henholdsvis *mikronivå*, *mesonivå* og *makronivå*. Med mikronivået mener jeg individer eller små grupper, som her begrenses til de frivillige som reiser og de som tar imot. Mellom individene og samfunnet finner vi mesonivået, der jeg vil fokusere på organisasjoner som legger til rette for frivilligturisme. Det øverste nivået, makronivået, betegner storsamfunnet, men jeg vil her legge vekt på internasjonale relasjoner, med fokus på global fattigdom og forskjeller (Andresen, Henningsen & Kval, 2007). Forskningen jeg har sett på har jeg valgt å dele inn etter hvilket analytisk nivå det retter seg mot. Frivilligturisme er et fenomen med flere dimensjoner, og strekker seg helt fra enkeltindividet opp til storsamfunnet. Mine respondenter er deler av dette, og deres synspunkter på utvikling gjennom frivillig arbeid kan sees med utgangspunkt i alle nivåene. De reiser som individer, og for alle utenom en av mine respondenter har reisen vært arrangert gjennom en organisasjon eller et reiseselskap. I tillegg tar de del i arbeid som kan knyttes til globale spørsmål om ulikhet, urettferdighet og forskjeller. Gjennom intervjuene kom det frem betraktninger og meninger som viser hvordan de forholder seg til de ulike nivåene, enten det handlet om hva de som individer kunne utrette, organisasjoners tilrettelegging eller refleksjoner og tanker om norsk velstand i kontrast til for eksempel Sør-Afrikans fattigdom i slummen. Denne delen av oppgaven vil derfor fungere som et bakteppe for presentasjon, analyse og drøfting av mitt datamateriale.

2.2.1 Mikronivå: individene

Mye forskning er gjort på motivene til frivilligturister (Mostafanezhad, 2013), der både egeninteresse og altruisme trekkes frem som viktige faktorer for de som reiser. Altruisme kan

knyttet til det å handle ut fra andre mennesker eller samfunnet sitt beste, uten å forvente å få noe tilbake (Mustonen, 2007). Det å være selvoppofrende og hjelpe andre ut fra deres behov, ikke ens egne, ligger altså helt sentralt. I motsatt ende finner vi egoistiske motiv, der handlinger er rettet mot egne interesser og vinning. Er det egeninteresse eller det å tjene andre uten å selv få noe igjen som ligger til grunn for frivillig arbeid i utviklingsland? Mange unge mennesker reiser ut for å bedre CV-en sin, lære og realisere seg selv, men også for å få muligheten til å gjøre en forskjell (Tollersrud & Dahl, 2012). Harng Luh Sin hevder at som en reaksjon på masseturisme og dens skadevirkninger har frivilligturisme gitt rom for at enkeltmennesker kan få bidra til utvikling ved det lokale reisemålet (2009).

Wearing & McGehee (2013) gir i sin artikkel *Volunteer tourism: A review*, en statusoppdatering på forskningsfeltet som tar for seg fenomenet, der de viser til at det var først fra 2000-tallet forskere begynte å fatte stor interesse for frivilligturismen. I begynnelsen viste forskningen positive resultater og la frem fenomenet som en ideell virksomhet uten særlig negative bivirkninger, der forskningsfunnene viste at turistene hadde altruistiske motiv, de utviklet seg selv og fikk større kulturell forståelse ved å delta i utvikling av lokalsamfunn. De frivilliges involvering med de lokale har blitt sett på som en måte å øke en tverrkulturell forståelse og redusere stereotypiske bilder av ”de andre”. Positive virkninger i lokalsamfunn ble også vektlagt, der frivillige bidro med blant annet medisinsk hjelp, undervisning i skolen og tok del i prosjekter rettet mot miljøvern (Wearing & McGehee, 2013). Forskere i nyere tid har også sett på de positive virkningene av frivilligturisme, der blant annet Anna Zahra (2011) i sine studier fant at frivilligturisme kan endre verdien og bevisstheten hos den enkelte, som igjen kan føre til endret livsstil. Respondentene hennes tok avstand fra masseturisme og det materialistiske forbrukersamfunnet, og ble mer bevisst sin egen rolle i samfunnet. Sin (2009) viser også til at frivillig arbeid kan føre til økt kunnskap og en dypere forståelse for andre samfunn, som kan skape engasjement og vilje til endring.

Etter hvert har forskningen i større grad vektlagt potensielle fallgruver og negative sider ved frivilligturisme, der fokuset blant annet retter seg mot negative konsekvenser og utnyttelse av lokalbefolkningen (Wearing & McGehee, 2013). En som tidlig så med et kritisk blikk på fenomenet var Brown (2003), som blant annet påpeker det asymmetriske forholdet mellom de frivillige og lokalbefolkningen. De frivillige blir plassert i midten som subjekter, mens mottakerne er objektene og ”forsøkskaninene” som skal bidra til at vestlig ungdom opparbeider seg kunnskaper de kan ta i bruk i sitt konkurransebaserte arbeidsmarked hjemme

(Brown, 2003). I sitt forskningsarbeid i Thailand, kommer også Sin (2009) frem til at de reisende i større grad motiveres av muligheten til egenutvikling, enn til å hjelpe andre. De frivillige fokuserer på seg selv, der det å få muligheten til å reise og bygge seg opp erfaring og kompetanse kommer i første rekke. Sin peker også på at selv om frivilligturisme kan føre til økt forståelse for andre samfunn, kan det også føre til en forsterkning av stereotyper, der skillet mellom ”vi” og ”de” øker, og de andre blir sett på som mindre selvstendige og uten evne til å ta vare på seg selv. Dette kan fort skape et nedverdiggende bilde av lokalbefolkningen som hjelpeløs med behov for assistanse utenfra (Sin, 2009).

Lite forskning har fokusert på vertene, altså individene og lokalsamfunnet som tar imot de frivillige (Zahra & McGehee, 2013). Likevel finnes det kritisk litteratur som hevder at frivilligturisme organisert av Vesten blant annet fører til avhengighet, der lokalsamfunns egne initiativ blir skviset ut av organisasjoner og frivillige arbeidere (Guttentag, 2009, referert i Zahra & McGehee, 2013). En viktig faktor koblet til avhengighet på mikronivå, dreier seg om relasjonene de frivillige knytter til mennesker i lokalsamfunnene. Mange som reiser for å arbeide frivillig har et ønske om å arbeide med barn, og kan få ansvar for selv små spedbarn (Tollersrud & Dahl, 2012). Frivillige som jobber på barnehjem i utviklingsland er der ofte over en kort periode, noe som neglisjerer barns behov for stabile og trygge voksenpersoner, ifølge Richter og Norman (2010). Når frivillige skaper relasjoner til barna i en kort periode, vil de allerede sårbare barna kunne bli utrygge, og miste en viktig støttespiller. Det kan også settes spørsmålsteget ved alle de nye private barnehjemmene som har vokst frem parallelt med veksten i frivilligturismen (Richter & Norman, 2010). Richter og Norman (2010) ser med et kritisk blikk på denne økningen, der organisasjoner som legger til rette for frivilligturisme fremstiller HIV/AIDS-epidemien i Afrika sør for Sahara som en krise for barneomsorgen, der barn må tas vare på i institusjoner. Det fremstilles ofte som om barna er helt alene, selv om de kan ha både en gjenlevende foreldre og andre slektninger som kan ta vare på dem. Fattige familier kan ty til å sende barna sine på barnehjem i håp om at de skal få mat og utdanning, selv om de med økonomisk støtte og hjelp kunne bidra til at barna fikk en tryggere og mer stabil hverdag (Richter & Norman, 2010).

En del av forskningen på frivilligturisme har også forsøkt å se på hvordan fenomenet kan maksimere de positive og minimere de negative virkningene knyttet til denne typen turisme (Wearing & McGehee, 2013). Likevel hevder Wearing og McGehee at selv om det finnes ideelle former for frivilligturisme er fenomenet langt fra ideelt og vil ha nytte av forskning

med ulike metodiske tilnærminger på flere nivåer (2013). I masteravhandlingen til Brita Jordanger Kirkeeide (2016) undersøker hun hvorfor mennesker fra Vesten ønsker å reise til Nepal for å arbeide som frivillig. Hun fokuserer på motivasjonsfaktorer og om synet på ”de andre” og sin egen rolle kan forklare hvorfor frivilligturisme har blitt populært. Et av funnene hennes peker på hvordan informantene distanserer seg fra tradisjonell turisme. Som frivillige så de på sin egen rolle som en viktig bidragsyter i lokalsamfunnet, i motsetning til turister som de hevdet ikke gav noe tilbake til lokalbefolkningen. Kirkeeide viser også til at frivilligturisme i stor grad dreier seg om selvrealisering og individualisme, og knytter dette opp mot nyliberal ideologi der egne behov for noen informanter gikk foran altruistiske motiv. Informantene i hennes materiale fikk blant annet bytte prosjekt underveis om de ønsket å gjøre andre oppgaver enn det de i utgangspunktet var tildelt (Kirkeeide, 2016).

I masteroppgaven peker Kirkeeide også på hvordan en asymmetrisk maktrelasjon kommer til syne, spesielt i forbindelse med frivillige som er tilknyttet skolen i Nepal. Flere av hennes informanter så på seg selv, på grunn av sin egen bakgrunn som vestlig og utdannet, som bedre rustet til å formidle kunnskap til elevene enn de lokale lærerne. Kirkeeide mener denne holdningen blant annet kan forklares med hvordan bistand fra Vesten har preget Nepal, der bistandsarbeidere har vært tungt inne i landet og vestlig utvikling har blitt brukt som målestokk (Kirkeeide, 2016). Likevel kommer Kirkeeide frem til at altruistiske motiv også var sentrale hos informantene, der det å bistå fattige mennesker og gjøre nytte for seg til fordel for et lokalsamfunn var viktig (2016). Hun konkluderer blant annet med at det er nødvendig å se med et kritisk blikk på denne sektoren, men at alternativet, det å ikke bry seg, er verre enn å engasjere seg som frivillig i utviklingsland. Kirkeeide beskriver informantene sine som reflekterte og samfunnsengasjerte, med en holdning om at det å gjøre litt er bedre enn ingenting (Kirkeeide, 2016). Mine problemstillinger fokuserer på flere av de samme temaene som Brita Jordanger Kirkeeide går inn på i sin masteroppgave, og i drøftingsdelen av oppgaven vil jeg derfor gå nærmere inn på disse perspektivene.

2.2.2 Mesonivå: organisasjonene

Frivilligturismen er en sektor i sterk vekst, og med det har også tilretteleggerne blitt langt flere og mer mangfoldige (TRAM, 2008). De første organisasjonene som kunne tilby turer til frivillige var ideelle, og mye av fokuset rettet seg mot miljøproblemer. Etter hvert som populariteten har økt har kommersielle organisasjoner kommet inn i markedet, noe som har ført til mange nye tilbydere som baserer sine tjenester på profitt (Wearing & McGehee, 2013).

Selv om det ikke har blitt forsket på dette peker Wearing og McGehee (2013) på at kommersielle aktører kan ha en annen påvirkning på lokalsamfunn enn ideelle ikke-statlige aktører, der hensynet til deres kunder, de frivillige, veier tyngre enn behovene til de lokale. Tre av de fire organisasjonene tilknyttet mitt forskningsarbeid er kommersielle aktører, mens en er en ideell stiftelse. Denne problemstillingen vil jeg derfor komme tilbake til i drøftingen av mitt datamateriale.

De som vil reise organisert betaler organisasjoner eller reiseselskap som legger til rette for de frivillige, der pengene blant annet skal dekke kost og losji, administrasjonskostnader og nødtelefon dersom noe uheldig oppstår (Håskoll-Haugen, 2015). Organisasjoner og tilretteleggere tjener flere milliarder hvert år, noe som har skapt et lukrativt kommersielt marked der det å legge til rette for autentiske opplevelser og utvikling i fattige land har blitt lønnsomt (Tollersrud & Dahl, 2012). Dette kan få negative konsekvenser der det ikke er de lokale som blir førsteprioritet. Mange av organisasjonene søker å oppfylle behovene til de som reiser, men tar mindre hensyn til lokalsamfunnet som skal ta imot. Ofte kan det å ”hjelp” føre til overtramp og ødeleggelse heller enn et positivt bidrag, ifølge Brown (2003). Han viser til en gruppe frivillige som reiste til Ecuador for å bidra i et lokalsamfunn, der de uten tillatelse og på egen hånd hadde malt husene til menneskene som bodde der, noe de sjokkert oppdaget da de kom hjem fra arbeid. Uten rette kvalifikasjoner og erfaring kan unge mennesker bli sendt til lokalsamfunn der de utfører arbeid som de aldri ville fått lov til å gjøre i hjemlandet sitt. De frivillige kan bli satt til å bygge skoler og andre viktige bygg uten å konsultere med de lokale innbyggerne og høre hva de faktisk har behov for (Brown, 2003).

Brown (2003) påpeker at mange av organisasjonene i USA tilbyr pakker som foreldrene til de unge reisende kan godta, i tillegg til at oppleggene tilpasses fremtidige arbeidsgivere. Det å gi frivilligturistene oppgaver i utviklingsland gir et plusspoeng på CV-en og dermed bedre jobbmuligheter. Respekten for de lokales ønsker og behov kan dermed bli oversett.

Organisasjonene som legger til rette for frivilligturisme stiller ikke krav til forkunnskaper og kvalifikasjoner knyttet til arbeidsoppgavene som skal utføres. De fleste av de som reiser er unge og har lite erfaring med seg i bagasjen. Et eksempel er en frivillig 23 år gammel gutt som reiste til India for å undervise. Han fikk ingen opplæring, og rektoren på skolen visste ikke engang at han skulle komme (Barkham, 2006). I tillegg har flere frivilligturister erfaringer med at de ikke får ta del i arbeidsoppgaver de var forespeilet, og blir enten satt til å gjøre helt andre oppgaver, mens andre ikke får gjort noe som helst. En frivillig forteller at

nettopp det skjedde med hans gruppe, men at AIESEC, som var organisasjonen de reiste gjennom, ikke bidro til å finne alternativer til dem (Tollersrud & Dahl, 2012). Utenlandssjef Markus Aksland i Redd Barna mener at bistandsarbeid må være profesjonelt, og ikke drives av kun god vilje. Også Anne Håskoll-Haugen i Bistandsaktuelt mener det trengs kvalifikasjoner for å utføre oppgavene, og bistandsorganisasjoner lærer opp de frivillige slik at de blir i stand til å utføre hensiktsmessige oppgaver (Håskoll-Haugen, 2015). Min respondent i Ressursutveksling, Marianne, hevder på sin side at bistandsarbeid ikke er det samme som frivillig arbeid, fordi kvalifikasjoner ikke er nødvendig. De frivillige skal være assistenter og ekstra ressurser for de lokale, slik at prosjektene kan holdes gående.

I tillegg til at frivillige sendes uten kvalifikasjoner, kan også virksomheten bidra til arbeidsløshet i lokalsamfunnene. Det er i mange utviklingsland vanskelig for utenlandske arbeidere å få arbeidstillatelse nettopp med denne begrunnelsen, slik at frivillig arbeid kan sees på som et forsøk på å komme seg rundt denne loven (Håskoll-Haugen, 2015). Organisasjoner kan altså bidra til at vestlige med penger nok til å betale for frivillig arbeid presser ut lokal arbeidskraft, noe som er spesielt uheldig der fattigdom er særlig utbredt. Erfaringen og kunnskapene de frivillige betaler seg til kunne de lokale hatt godt nytte av selv (Tollersrud & Dahl, 2012). Jeg har lett etter forskning på dette området, men har ikke funnet noe som ser på konsekvenser av frivilligturisme for det lokale jobbmarkedet i land i Sør. Mine respondenter i Frivilligreiser, Henriette og Laila, påpeker på sin side at de selv ansetter lokale, i tillegg til at de frivillige bidrar til lokal økonomi ved at de kjøper lokalt, spiser på restauranter i lokalmiljøet og betaler for kost og losji. Både de ansatte i Ressursutveksling og Frivilligreiser sier at det beste vil være at lokale blir ansatt, men at de ulike prosjektene ofte ikke har råd til det.

2.2.3 Makronivå: global ulikhet

Frivilligturisme bidrar til folks forståelse av verden, der både selve reisen, men også organisasjoners fremstilling av mennesker, steder og levemåter er med på å skape bilder av hvordan verden ser ut (Mowforth & Munt, 2003). På 1980-tallet endret holdningen til turisme seg, der alternativer som økoturisme og ansvarlig turisme skulle ta over for selvsentrert masseturisme. Media bidro til å skape et skarp skille mellom utviklede og underutviklede, der de som hadde ressurser skulle hjelpe de som var ressursvake (Novelli, 2005). Professor Dan Banik viser til at det, på tross av stort fokus på ulikhet og arbeid for å redusere forskjeller, fortsatt er store deler av verden som lever i fattigdom. 1,4 milliarder mennesker regnes i dag

som fattige (Banik, 2010, s. 1). På grunn av dette setter han spørsmålstegn ved dagens utviklingsagenda.

Are we setting too ambiguous targets for ourselves without possessing the required analytical tools? Or is it the case that despite our knowledge of the different types of deprivation, our response is coated in ad-hoc interventions, where dousing the flame of a fire is the goal rather than preventing the fire in the first place? (Banik, 2010, s. 2)

Mary Conran (2011) hevder at ikke-statlige organisasjoner (NGOer) som rekrutterer frivilligturister, bidrar til nettopp å bøte på utfallet av fattigdom, men uten å ta tak i årsakene som skaper underutvikling. For at frivillig arbeid skal kunne bidra til et mer rettferdig verdenssamfunn, hevder hun at det i større grad må legges vekt på endring av politiske strukturer som opprettholder skjevhetene (Conran, 2011).

Mostafanezhad (2013) har gjennom sin etnografiske studie i Thailand kommet frem til at frivilligturister blir usikker i møte med fattigdom og ulikheter der de arbeider, og derfor takler dette ved å estetisere fattigdom som noe autentisk og naturlig. I stedet for at slike forhold blir problematisert, valgte mange av de frivillige å ta avstand til vestlig forbruk og materialisme, der de heller opphevet lokalsamfunnet som rik på kultur i motsetning til det kulturfattige Vesten (Mostafanezhad, 2013). Mye forskning har kommet frem til at frivillige ønsker å oppleve fattige landsbyer fremfor mer utviklede, der fattigdommen blir en representant for noe autentisk fremfor noe moderne og materialistisk (Mostafanezhad, 2013). De frivillige i Mostafanezhad sin studie var bekymret for at landsbyen de arbeidet i skulle bli for påvirket av vestlig kultur, som mange tok avstand til i møte med lokalsamfunnet. Når fattigdom blir forsvart med at det er en del av kulturen, og at de fattige selv er fornøyde og gleder seg over livet, kan verdens ulikheter og skjevheter bli akseptert, og større systemendringer bli neglisjert (Mostafanezhad, 2013).

Konstruerte bilder av fattige kan også knyttes til Richter & Norman sin studie (2010), der vestlig oppfatninger av at det kryr av barn som må bli tatt hånd om i Afrika, kan være svært ødeleggende i en større sammenheng. Det skjeve bildet der Vesten må hjelpe resten styrkes, og fremstiller omsorgssituasjonen i sørlige Afrika som katastrofalt. Slike bilder skaper et forvrengt bilde av internasjonale ulikheter, mener Richter og Norman, noe som kan være svært skadelig og skape asymmetriske illusjoner der land i Sør blir de trengende og land i

nord de hjelpende (2010). På den andre siden legger blant annet samfunnsgeograf Guro Aandahl vekt på at de som reiser ut i verden får mulighet til å se og kjenne på de globale forskjellene, og dermed bli bevisst på kontrastene mellom vår rikdom i Vesten og andre lands fattigdom (Tollersrud & Dahl, 2012). Mine respondenter sine beskrivelse av fattigdom og forskjeller vil jeg komme tilbake til i senere analyse- og drøftingskapitler.

2.3 Utviklingsteori

For å belyse respondentenes oppfatninger av hvordan frivilligturisme kan bidra til utvikling i Sør, vil jeg knytte datamaterialet mitt opp mot noen teorier og perspektiver på utvikling som jeg ser på som relevante i min studie. Det finnes mange forståelser og definisjoner av *utvikling*, men ifølge FN-sambandet handler det overordnet om å sette inn tiltak for å forbedre samfunnet. Både økonomiske, politiske og sosiale forbedringer skal gi alle mennesker et godt og verdig liv. Fordi dette er et politisk anliggende, har også teoriene knyttet til utvikling endret seg gjennom historien, med ulike strategier og utfall som konsekvens (FN-sambandet, 2016b). I denne bolken vil jeg først ta for meg *moderniseringsskolen*, da den har hatt stor betydning for vestlige lands innblanding i land i Sør i etterkrigstiden, der bistand og utviklingsarbeid i stor grad har fulgt en strategi basert på en evolusjonistisk tankegang (Smukkestad, 2008). Jeg vil deretter gå inn på *den tredje utviklingsvei*, som er en tilnærming som tar et oppgjør med den vestlige tankegangen om modernisering og vekst. Deretter vil jeg se på *nyliberalismen* og dens ideer om utvikling, med fokus på depolitisering og individualisering av utvikling. I dette delkapittelet vil jeg også trekke inn forskerne Mary Conran og Mary Mostafanezhad, som har forsket på frivilligturisme og koblet dette opp mot en nyliberalistisk utvikling. I arbeidet med mitt datamateriale har jeg vurdert disse tre teoriene som relevant for å tolke mine respondents tanker, meninger og ideer om hva utvikling er og hvordan frivilligturisme kan bidra til nettopp dette. Jeg vil se på hvordan respondentene skriver seg inn i de ulike teoretiske perspektivene, og jeg vil påstå at modellene kan representere vår forståelse av hvordan fattige land skal utvikle seg. Teoriene vil derfor være med å belyse mitt datamateriale i presentasjonen, analysen og drøftingen av mine problemstillinger senere i oppgaven.

2.3.1 Moderniseringsskolen

På 1950-tallet vokste det frem en utviklingsteori der målet var det vestlige industrilandet, og moderniseringstanken gikk ut på å gå bort fra et tradisjonelt, førindustrielt jordbrukssamfunn og bevege seg mot det moderne, industrielle masseforbrukssamfunnet (Smukkestad, 2008).

Denne oppskriften bunnet i en tanke om at det tradisjonelle var noe negativt som måtte forlates, mens det moderne var positivt og noe å kjempe for. Her ble det tydelig at det var et klart skille mellom Nord og Sør, der utviklingsland var karakterisert med et stort og primitivt jordbrukssamfunn, og kun en liten moderne sektor. Det var en stor, dynamisk, kapitalistisk, industriell, formell og urban moderne sektor som var målet (Smukkestad, 2008).

Betegnelsen tradisjonell ble knyttet opp mot utviklingsland, som ble beskrevet som land som motsatte seg forandring, hadde primitiv teknologi, var overtroiske og der tilhørigheten deres i størst grad var knyttet til familie og klaner (Eriksen, 2013a). Denne tilstanden var det mulig å komme seg ut av, og Walt Whitman Rostow var en av økonomene som fikk stor innflytelse med sin teori om ulike utviklingsstadier. Målet var det amerikanske, moderne masseforbrukssamfunnet, som kunne nås ved hjelp av teknologioverføring, kapital, politiske institusjoner inspirert av Vesten, kunnskap og holdningsendringer. Denne prosessen skulle føre til økonomisk vekst, der ideen også var at denne velstandsøkningen skulle sildre ned på lavere samfunnsklasser og mer primitive områder, også kalt ”trickle down”- effekten (Eriksen, 2013a). De økonomiske aspektene ved utvikling var helt klart i forsetet i moderniseringsskolen, da det var økonomene som regjerte utviklingsdebatten på 1950-tallet (Smukkestad, 2008).

I følge moderniseringsskolen er utvikling *evolusjonistisk*, som vil si at et land beveger seg gradvis oppover fra et enkelt til et komplekst samfunn. I tillegg er utviklingen en irreversibel prosess som ligger latent i alle samfunn, der alle land er grunnleggende like og vil ha samme utvikling. Dette førte blant annet til stor utviklingsoptimisme både i Nord og Sør på 50- og 60-tallet. *Etnosentrisme* er også en underliggende del av moderniseringsskolen, der tanken er at vestlige land står over land som betegnes som mindre utviklet. Andre samfunn vurderes på den måten ut fra Vesten, som plasseres i sentrum, og utpekes som målestokk for utviklingen. For å utvikle seg måtte utviklingsland strebe mot vestens samfunnsform, og dette kan på mange måter sees på som en fortsettelse på imperialisme og misjonsarbeid, som forsvarte sine handlinger ved at de skulle oppdra og sivilisere tilbakestående samfunn. Et siste viktig trekk er at moderniseringsskolen i stor grad er *teleologisk*, som vil si at målet, det vestlige industrisamfunnet, allerede var klargjort og at utviklingen derfor ville gå av seg selv (Smukkestad, 2008, s. 69-70). Moderniseringsskolen har hatt stor påvirkning på hvordan utvikling har blitt definert og operasjonalisert, og bistand var fra oppstarten på 1950-tallet et middel som skulle omforme tradisjonelle samfunn til moderne. Økonomisk og materiell

utvikling stod i fokus, noe som førte til at bistanden rettet seg mot praktiske oppgaver, som veibygging, utbygging av vannpumper og en generell industrialisering (Waldrop, 2013). Etter hvert kom det reaksjoner på den etnosentriske tankegangen fra moderniseringsskolen, der *avhengighetsskolen* vokste frem som et motstykke til disse teoriene om utvikling. Teoriene tok utgangspunkt i det gjensidige avhengighetsforholdet mellom land i Nord og land i Sør, og hevdet at det kapitalistiske systemet skapte utvikling i Nord på bekostning av underutvikling i Sør. Det var representanter fra Sør som bygde opp avhengighetsteoriene, og pekte ut eksterne faktorer som problemet og løsrivelse fra vestlige land som løsningen (Smukkestad, 2008). Både moderniseringsskolen og avhengighetsskolen ble utfordret av alternative teoretiske perspektiver, som hevdet at det å se på eksterne forhold var for enkelt, da interne forhold var vel så vesentlig, og utvikling fra grasrota var veien å gå (Smukkestad, 2008).

2.3.2 Den tredje utviklingsvei

Fra 1980-årene kom et sterkt oppgjør med de dominerende moderniserings- og avhengighetsteoriene, som hadde hatt stor innvirkning på bistandsprosessene (Smukkestad, 2008). Disse ble kritisert for å være for ensidig opptatt av økonomisk utvikling, og overså dermed de negative sidene ved økonomisk vekst og industrialisering, samt at de ikke tok hensyn til at andre aspekter ved menneskelig velferd som var vel så viktig. I tillegg ble det hevdet at disse teoriene var grunnet på vestlig tankegang, og dermed undertrykket andre utviklingsforslag (Bull, 2002). Store grupper i den tredje verden hadde blitt marginalisert og stengt ute fra samfunnsutviklingen da flertallet, fattige mennesker, ble stengt ute fra markedet på grunn av svak kjøpekraft. Den tredje utviklingsvei var altså et alternativ som tok kraftig oppgjør med det moderne samfunnets higen etter vekst, modernisering og industrialisering. Nå skulle ideologi og politiske systemer bort, og lokalsamfunn med det sivile samfunnet i spissen lede an i alternative utviklingsprosesser (Smukkestad, 2008).

Den tredje utviklingsvei er ikke en klar utviklingsmodell, men heller ulike tilnærminger med visse prinsipper som skal ligge til grunn for utvikling. Et av kjennetegnene er *behovsorientering*, der menneskelige grunnleggende behov, både materielle og ikke-materielle, må strebes etter for å skape utvikling. En lokal løsning på dette kan da være å satse på selvbergingsjordbruk fremfor handelsjordbruk, slik at småbønder får dekket sine egne grunnbehov. Omfordeling skal være målet fremfor økonomisk vekst, som har vist seg å skape skjevhet og store forskjeller i samfunnet, fremfor en egalitær utvikling. En av de viktigste prinsippene er en *endogen* utvikling, der det er lokalsamfunnet selv som skal styre og

bestemme mål og verdier for utviklingen (Smukkestad, 2008, s. 204). Vestlige nasjoner skal ikke ta kontroll over utviklingsprosesser, for makten skal komme nedenfra (Waldrop, 2013). Lokalsamfunn må derfor være selvforsynt og ikke underlegne eksterne makter som staten eller det kapitalistiske systemet. *Det territoriale prinsipp* skal sørge for at politisk og økonomisk makt ligger hos lokalsamfunnene (Smukkestad, 2008, s. 204). Utviklingen skal også ta utgangspunkt i lokalsamfunnets *egne krefter* og *selvtillit* fremfor ekstern avhengighet til bistand eller internasjonal handel. Lokalsamfunnene må bruke egne ressurser, der de selv styrer produksjonen etter egne behov. Fremfor total isolering kan likesinnede land samarbeide og dermed skape egalitære handelsrelasjoner. Utvikling kan heller ikke sees på som en universell prosess, da lokalsamfunn må tilpasse seg det økologiske systemet de er en del av. En *økologisk balanse* er derfor vesentlig (Smukkestad, 2008, s. 205).

Det sivile samfunn er en sentral del av den tredje utviklingsvei, og begrepet har ingen klar definisjon, men karakteriseres som organisasjoner som befinner seg mellom stat og marked. Humanitære organisasjoner som private kirkesamfunn, fagforeninger og idrettslag er eksempler på det sivile samfunn. Det er enkeltmennesket og lokale grupper på mellom- og mikronivå som skal styre utviklingen, fremfor makroaktørene som staten og bistandsorganisasjoner (Smukkestad, 2008). For at lokalsamfunn selv skal ta grep er det en forutsetning at de blir bevisst sin situasjon, problemer og løsninger, og må derfor få makt og kontroll over egne liv. Det er dette som kalles *empowerment*, der deltakelse og involvering i prosjekter er en forutsetning (Smukkestad, 2008, s. 211). For å kunne delta i arbeid og politikk er det en forutsetning å ha lese- og skrivekunnskaper. Dette kan en bistandsorganisasjon legge til rette for med materiell og annen infrastruktur, men det er eleven selv som må gi en innsats for å komme ut av sin ufrihet og ta kontroll over livet sitt ved å oppnå lese- og skrivekunnskaper. Denne strategien skal endre maktforholdene og mobilisere marginaliserte mennesker, og har blant annet blitt brukt i prosjekter rettet mot kvinner og deres kamp mot undertrykkelse (Smukkestad, 2008). Den tredje utviklingsvei gikk altså bort fra de standardiserte og etnosentriske utviklingsparadigmene til moderniseringsskolen, og satte nå det sivile samfunn og alternative utviklingsmuligheter i sentrum.

2.3.3 Nyliberalismen

Nyliberalisme kan knyttes til et ideologisk fremspring som fant sted spesielt fra 1980-tallet, der privatisering og avreguleringer ble det nye mantraet. Ronald Reagan og Margaret Thatcher i henholdsvis USA og Storbritannia stod i spissen for dette skiftet som fikk stor

betydning i både Nord og Sør. Offentlige tjenester, som helse, utdanning, vannforsyning og transport skulle privatiseres, og gav dermed private bedrifter mer handlingsrom i industriland, samtidig som vestlige private bedrifter fikk muligheter til å investere i utviklingsland (Eriksen, 2013b). Ideen om utvikling ble sterkt påvirket av politiske og økonomiske strømninger knyttet til en nyliberal ideologi, der blant annet bistand nå skulle gis med betingelser om kutt i offentlig sektor, privatisering og en liberal handelspolitikk (Eriksen & Smukkestad, 2013). Verdensbanken, Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdens handelsorganisasjon var sentrale aktører som stod for denne politikken, også kalt *strukturtilpasningsprogrammer* (Eriksen, 2013b).

Nyliberalisme har hatt stor påvirkning på politiske prosesser og ideer om utvikling, og kan sees på som ett sett av politiske forståelser som vektlegger enkeltmenneskets frihet, der staten skal begrenses til fordel for et fritt marked, som blir sett på som den beste løsningen for å fordele goder og tjenester (Thorsen & Lie, 2007). Åpne grenser og frihandel er en forutsetning for å skape et selvregulerende og fritt marked. Individuell frihet er helt sentralt, og nyliberalistiske ideologier kan derfor beskrives som et menneskesyn der selvrealisering og individualisme er målet (Eriksen, 2006).

Siden 1980-tallet har antallet ikke-statlige organisasjoner (NGO) økt parallelt med en nyliberalistisk fremgang. Mary Conran ser derfor på fremveksten av frivilligturisme som en konsekvens av en nyliberalistisk global kapitalisme (Conran, 2011). På bakgrunn av et ni måneders feltarbeid i Thailand har hun kommet frem til at det nære møtet mellom de frivillige og lokale overskygger de store ulikhetene og strukturene som hindrer utvikling. Frivilligturisme baserer seg på et tett møte med lokalbefolkningen, og de frivillige legger selv stor vekt på denne intimiteten når de forteller om sine opplevelser. Strukturelle skjevheter blir dermed omformulert til å handle om individuell moral og etikk, og bidrar dermed til å privatisere utviklingen (Conran, 2011). Conran hevder at frivilligturister i stor grad omfatter velstående mennesker fra Vesten med god utdanning, der de selv sympatiserer med fattige, og har holdninger som kan knyttes til anti-globalisering, anti-nyliberalisme og anti-kolonialisme. De har til felles at de ønsker å jobbe mot global ulikhet, men Conran ser på det som et paradoks at de selv er en del av nyliberalismens utvikling, der frivilligturisme kan sees på som en kommersiell og nyliberalistisk trend (Conran, 2011).

I Mary Mostafanezhad sin studie løfter hun sine problemstillinger opp på et internasjonalt nivå, der hun også ser på frivilligturismen som en del av internasjonal utvikling styrt av et nyliberalistisk økonomisk system. Det har blitt enkeltpersoner og frivillige organisasjoner sin oppgave å skape sosial og økonomisk utvikling (Mostafanezhad, 2013). Sin, Oakes og Mostafanezhad (2015) peker på det samme, der veksten i frivilligturisme går hånd i hånd med privatiseringen av utvikling. Velstående frivillige fra det globale Nord har fått mange muligheter til å delta direkte i utviklingsarbeid i det globale Sør, noe som tidligere var sett på som en statsoppgave der større institusjonaliserte prosjekter ble gjennomført. På denne måten har utviklingsarbeid blitt ”depolitisert”, der det blir individene selv og lokalsamfunns ansvar å bekjempe fattigdom. Frivillige arbeidere blir nyliberalismens aktører, der enkeltpersoner inntar rollen som kompetente entreprenører som følger en markedslogikk, der det er individet selv som tar avgjørelser og blir en aktiv og ansvarlig global borger (Sin, Oakes & Mostafanezhad, 2015). Frivilligturismen blir dermed en del av et større internasjonalt system, der statsoppgaver ikke lenger begrenses av landegrensene, noe blant annet Verdens handelsorganisasjon og Det internasjonale pengefondet er eksempler på.

Mostafanezhad (2013) ønsker altså å flytte fokuset fra individet og lokalnivået, og trekker i sin forskning inn den historiske, økonomiske og politiske bakgrunnen for at frivilligturisme har fått vokse frem og bli et alternativ til større utviklingspolitiske systemer. Sosiolog Håkon Lorentzen peker nettopp på denne historiske utviklingen, der individet tidligere var underordnet de undertrykkende systemene, og fellesskap og solidaritet med likesinnede var gjeldende. Enkeltindividet har blitt viktigere enn kollektivet, og emosjonelle motiv trumfer politisk overbevisning og solidaritet. Før handlet det om å stå sammen med undertrykkede i Sør, der målene var de samme, nemlig å kjempe mot undertrykkende systemer. I dag ser derimot ikke de frivillige seg selv i en større sammenheng, men heller på hvordan de selv kan få egennytte av å jobbe frivillig, samtidig som de kan gi et personlig bidrag (Tollersrud & Dahl, 2012). Forholdet mellom de frivillige og de lokale viser seg blant annet i skillene respondentene gjør mellom ”oss” og ”de andre”. I det følgende vil jeg se på teori og forskning knyttet til denne tematikken.

2.4 Perspektiver på ”oss” og ”de andre”

Ludvig Holberg skrev på 1700-tallet sin første historiebok om Norge, da han var misfornøyd med hvordan nordmenn og Norge ble fremstilt i det siviliserte Europa, med forenklete bilder av ”oss”. Holberg hadde som mål å endre og nyansere karakteristikkene han ikke kjente seg

igjen i, og ønsket å skrive den sanne fortellingen om Norge. Professor i utviklingsgeografi, Terje Tvedt, kaller de forenklete bildene Holberg kritiserer for krysskulturell representasjon, der fortolkere i et land konstruerer ”den andre” og skaper kollektive identiteter (2002). På 1800-tallet ble verden forstått som to-delt av intellektuelle fra Vesten, der Europa var den vellykkede og utviklede delen av verden, mens Østen, eller Orienten, var tilbakeliggende og kaotisk. Senere har Afrika, Asia og Latin-Amerika blitt satt i bås som *utviklingsland*, ”de”, i kontrast til de utviklede ”vi” i Vesten (Tvedt, 2002). Perspektiver på ”oss” og ”de andre” kan bidra til å forstå hvordan mine respondenter ser på frivilligturismens potensiale til å skape utvikling, da fenomenet baserer seg på at frivillige fra vestlige land reiser for å hjelpe til på ulike prosjekter i et utviklingsland. I det ligger det implisitt et skille mellom de som hjelper og de som mottar hjelp, noe som også kom frem i mitt datamateriale. Jeg skal i det følgende se på to teoretiske perspektiver som tar for seg dette temaet, nemlig *orientalismen* og *White Saviour Complex*. Orientalismen banet vei for postkoloniale studier og satt fokus på hvordan Vesten skiller mellom ”oss” og ”de andre”, mens White Saviour Complex peker på hvordan denne tankegangen utøves i praktisk utviklingsarbeid, og hvilke konsekvenser det har.

2.4.1 Orientalismen

Professor i litteratur og forfatter Edward Said er en pioner innen postkoloniale studier (Smukkestad, 2008). *Postkolonialisme* kan forstås som en alternativ måte å betrakte verden der en tar utgangspunkt i samfunn og mennesker i Sør, fremfor dominerende vestlige forståelser og dens beskrivelser av den sørlige halvkulen (Smukkestad, 2008, s. 221). Said har hatt stor innflytelse på problematiseringen og tenkningen rundt skillene mellom ”oss” og ”de andre”. Han ga i 1978 ut boken *Orientalismen*, der han tar for seg ”vestlige oppfatninger av Orienten” og gir skarp kritikk til Vestens forvrengte og generaliserende fremstillinger av Midtøsten (Smukkestad, 2008, s. 223). Said hevder at Orienten er en konstruksjon skapt av europeere for å kunne oppheve seg selv og utpeke Østen (Orienten) som et negativt motstykke til det utviklede Vesten (Oksidenten). Skillet mellom ”oss” og ”de andre” har vært med på å legitimere vestlig imperialisme og innblanding i Orienten, hevder Said (Said, 2001). Kolonimaktene begrunnet sine handlinger med at Orienten var lite utviklet, og dermed trengte deres hjelp og ledelse. Det er landene i øst Said refererer til, og han baserer sine analyser på tekster skrevet av akademikere og journalister på 1800-tallet. Likevel kan tankegangen sees på som et bilde på Europas holdninger til land i Sør generelt (Said, 2001). Gjennom boken viser han hvordan dikotomien vesten mot resten fremmer Europa som intellektuelt, rasjonelt,

vitenskapelig og dynamisk i motsetning til det eksotiske utland som irrasjonell og statisk (Said, 2001).

Said sitt arbeid har satt fokus på hvordan et konstruert bilde av ”de andre” har skapt stereotypiske og forenklete bilder av mennesker utenfor vesten, der Europa og USA har fungert som målestokk og bidratt til fremmedgjøring av mennesker utenfor disse grensene. Akademikere, forfattere, journalister og andre viktige aktører har fått definere og karakterisere ikke-vestlige mennesker, og gjennom blant annet film og tv har budskapet nådd frem og formet vestlige menneskers oppfatninger av ”de andre”. På den måten har konstruksjonen skapt innarbeidede fordommer som sees på som sannhet fremfor hva det i virkeligheten er, nemlig en vestlig oppfinnelse. Det konstruerte skillet mellom ”oss” og ”de andre” preges av et asymmetrisk forhold der det er vesten som sitter med definisjonsmakten, mens Orienten blir en passiv mottaker som får beskrevet sine handlinger og væremåte (Said, 2001). Said ønsket derfor alternative fremstillinger og historier som kunne utfordre vestlige perspektiver, der stemmer fra folk i Sør skulle få plass (Smukkestad, 2008).

Arbeidet til Edvard Said har vært innflytelsesrikt, og har blant annet bidratt til å utvikle postkolonial teori, der målet er å ”dekonstruere kolonihistorien og den hegemoniske utviklingsdiskursen som er forankret i nord” (Smukkestad, 2008, s. 223). Likevel har Said blitt kritisert for at han overdrev fremstillingene av orientalismen i europeisk litteratur, da det fantes beskrivelser som ikke faller inn under denne diskursen. På den måten gav han selv en generalisert fremstilling av litteraturen som beskrev Midtøsten på 1800-tallet. I tillegg var det slik at viktige representanter fra Orienten selv beskrev seg selv og den østlige delen av verden med karakteristikkene europeerne ble refset for å skape (Tvedt, 2002). Tvedt hevder også at *Orientalismen* sine konklusjoner kan knyttes til litteratur og kolonialisme på 1800-tallet, men er lite gunstig for å forstå hvilke forståelser og bilder nordmenn har av verden i dag (Tvedt, 2002). I analysen og drøftingen av mitt datamateriale vil jeg komme tilbake til en diskusjon om hvordan orientalistiske perspektiver likevel kan spores i det mine respondenter uttrykker om forholdet mellom vestlige mennesker og mennesker i utviklingsland.

2.4.2 White Saviour Complex

White Saviour Complex kan sees på som en moderne utgave av ”The White man’s burden”, en diskusjon som forsvarte koloniseringen på 1800-tallet, der antropologiske teorier beskrev menneskene i koloniene som hjelpetrengende med behov for vestlig veiledning. Tittelen

stammer opprinnelig fra den britiske forfatteren Rudyard Kipling sitt dikt, ”Den hvite manns byrde”, og har blitt stående som utgangspunktet for en slik diskurs (Smukkestad, 2008, s. 222). Ideen om at hvite utenforstående skal hjelpe fattige og undertrykkede i utviklingsland, er dypt forankret i den vestlige verden, og kommer til uttrykk blant annet i litteratur og film (Straubhaar, 2015). Filmene *Blood Diamond*, *Avatar* og *Barnepike* er nyere eksempler der hvite karakterer kommer fargede mennesker til unnsetning. Forskning og litteratur knyttet til internasjonal utvikling har i større grad begynt å problematisere hvites privilegier knyttet til utviklingsarbeid, der det blant annet stilles spørsmålstegn ved vestlige sitt syn på egne evner til å forbedre forholdene i utviklingsland (Straubhaar, 2015).

Skribent Cynthia Okoroafor peker på to holdninger knyttet til White Saviour Complex som skaper stereotypier og hindrer utvikling, nemlig tanken om at Afrika må repareres av hvite mennesker, og at den svake økonomien i mange afrikanske land betyr at hvem som helst av hvit avstamning kan bidra, uavhengig av deres kvalifikasjoner (Okoroafor, 2016). Dette mener Okoroafor bunner ut i geopolitisk ubalanse og hvitt privilegium (white privilege), noe som gjør at enkeltpersoner ser seg egnet til å utføre oppgaver og gi økonomisk hjelp og dermed bidra til å endre livet til enkeltmennesker og lokalsamfunn i Afrika. En vedvarende paternalistisk og kolonialistisk mentalitet hos den vestlige befolkningen åpner opp for tanker om at frivillig arbeid over en kort periode kan løse problemene på det afrikanske kontinentet (Okoroafor, 2016). Skribent Teju Cole hevder at bistandsarbeidere og frivilligturister ikke har kunnskaper om hva som er årsaken til problemene de ønsker å løse, og dermed forverrer situasjonen ved å gå i gang med arbeid uten å ta få tillatelse fra menneskene de påvirker (Cole, 2016). I sin artikkel i *The Atlantic* fra 2012 skriver han følgende:

From the colonial project to *Out of Africa* to *The Constant Gardener* and *Kony 2012*, Africa has provided a space onto which white egos can conveniently be projected. It is a liberated space in which the usual rules do not apply: a nobody from America or Europe can go to Africa and become a godlike savior or, at the very least, have his or her emotional needs satisfied. Many have done it under the banner of “making a difference” (Cole, 2012).

Cole peker på hvordan amerikanere lar seg engasjere ved å sende penger til kriserammede områder eller arbeide frivillig, men ikke setter seg inn i større politiske kontekster som har store konsekvenser for land i Sør. Han viser blant annet til hvordan bønder i Mexico har lidd under frihandelsavtalen *The North American Free Trade Agreement (NAFTA)*, der billig mais

fra USA har blitt dumpet og dermed utkonkurrert lokale maisbønder som da har mistet sitt levebrød (Cole, 2012). Tidligere toll og avgifter på amerikanske og canadiske produkter beskyttet bøndernes jordbruksvilkår frem til avtalen trådte i kraft i 1994 (Campbell & Hendricks, 2006). Cole mener amerikanere må engasjere seg og protestere mot slike utenrikspolitiske beslutninger som går på bekostning av land i Sør, fremfor å kun ønske å ”gjøre en forskjell” for å lette på egen samvittighet. Ved å sette seg inn i og forstå større prosesser og utenrikspolitiske strategier vil enkeltpersoner i større grad forstå en kompleks virkelighet som ikke kan ”fikses” ved hjelp av et kort opphold som frivilligturist (Cole, 2012).

Barbie Savior kan forstås som en aktuell kommentar til fenomenet frivilligturisme, og startet som en instagramkonto opprettet av to amerikanske jenter som tidligere hadde vært frivilligturister, men som hadde blitt kritisk til fenomenet og hvordan holdningene knyttet til ”White Saviour” viste seg gjennom sosiale medier. På bloggen deres vektlegger de nettopp denne problemstillingen.

We are in a unique position in history where we can so easily pop in and out of other’s countries and homes, and what’s more, we can publish everything we see and think instantly. Talk about privilege and power. We impose our own narrative on *everything* around us. The responsibility of our words should never be taken lightly (Barbiesavior, 2016c).

Skaperne bak bloggen og instagramkontoen *Barbie Savior* ønsker å skape diskusjon og bevissthet rundt frivilligturisme, og lage retningslinjer for hvordan man best kan reise og arbeide frivillig (Barbiesavior, 2016c). Pippa Biddle (2014) er en annen tidligere frivilligturist som vektlegger holdningene til de som reiser, og gir noen konkrete forslag til de som ønsker å ta del i dette populære fenomenet. For det første bør du ha kunnskaper og kvalifikasjoner tilpasset den jobben du skal gjøre, da det å være ukvalifisert kan være skadelig og vil bremse en positiv utvikling. I tillegg hevder Biddle at det å reise til et land i Sør på tross av at du er ukvalifisert, viderefører den ødeleggende innblandingen som land i Sør har vært utsatt for i lang tid, i tillegg til at det gir næring til holdningen om at hvite må komme utviklingsland til unnsetning for å skape utvikling. De som vil reise må også ha kunnskaper om stedet de drar til og utfordringene menneskene der står ovenfor, samt kjennskap til kulturen og dermed vise respekt gjennom væremåte. For å få til langsiktig utvikling må frivillige ha kunnskaper om lokale problemer, og være med på å utvikle lokal kunnskap som kan bøte på problemene, mener Biddle (2014).

Rolf Straubhaar tar i sin studie i Mosambik et kritisk blikk på sin egen rolle som *White Saviour*, der han med utgangspunkt i Paulo Freires *de undertryktes pedagogikk* ønsker å bli bevisst sine egne privilegier for å kunne løsrive seg fra dem (Straubhaar, 2015). Freire peker på strukturelle skjevheter som skaper et skille mellom de privilegerte (undertrykkerne) og de upriviligerte (de undertrykkede). Undertrykkerne bruker omgivelsene sine som objekter som vedkommende kan behandle som hun eller han selv ønsker, noe som kan føre til at han eller hun presser på sine egne ideer og overser kunnskapene til de som ikke har tilgang til den samme utdanningen eller resursene som en selv (Freire, 2003). Freire beskriver denne strukturen mellom lærere og elever som en *bank-oppfatning*, der læreren får rollen som subjektet som skal gi, mens elevene blir passive objekter som skal motta informasjon og læres opp. Motsetningene viser seg i at læreren sitter inne med kunnskaper, mens elevene er uvitende. Læreren skal tenke, snakke og vise omsorg, som eleven på sin side skal ta imot. For å motvirke dette og strebe etter en frigjørende undervisning, må dikotomien lærer og elev oppløses, der begge får rollen som både giver og mottaker av kunnskap, ideer og meninger (Freire, 2003).

Gjennom egne erfaringer i Mosambik viser Straubhaar hvordan han selv overser sine sosiale privilegier i møte med de lokale, men ønsker gjennom det Freire betegner som *kritisk bevissthet* å avdekke og motarbeide mentaliteten som følger med (Straubhaar, 2015). Gjennom egne notater analyserer han sine egne innebygde holdninger, der han finner eksempler på at han skiller mellom ”oss”, vestlige privilegerte, og ”de”, utdannede lokale med behov for assistanse. På denne måten defineres de som har makt i motsetning til de maktesløse, som må lytte og ta imot fremfor selv å definere problemer og foreslå løsninger. Straubhaar avdekker også hvordan han selv definerer utvikling, der en vestlig moderniseringsteori er forankret i hans tankegang (2015). Paulo Freire problematiserer denne tankegangen som tar utgangspunkt i at en lineær og evolusjonistisk utvikling er universell og gjelder for alle. Gjennom Freires filosofi ønsker Straubhaar at privilegerte mennesker som jobber med utviklingsarbeid utfordrer sin kritiske bevissthet, der det å stille spørsmål og problematisere fremstillinger av ”sannhet” er vesentlig (Straubhaar, 2015). I møte med de undertrykkede må White Saviours hele tiden være bevisst sin bakgrunn, der nasjonalitet, etnisitet, hudfarge og kjønn spiller inn og gir privileger. Ved å stille spørsmål ved egen rolle og ha tillit til de lokales kapasitet kan man begynne å dekonstruere egne privileger og jobbe mot et reelt samarbeid der dialog og et symmetrisk maktforhold er målet (Straubhaar, 2015).

Det å knytte egne forestillinger, ideer og verdier opp mot en naturlig samfunnsutvikling kalles *normalisme* (Tvedt, 2002, s. 135). Terje Tvedt peker på at norsk utenrikspolitikk rettet mot ikke-europeiske land har vært preget av ideen om at Norge kjemper for universelle verdier, som fremstilles som naturlige og dermed fritatt for forhandlinger (Tvedt, 2002).

Menneskerettighetene er et eksempel på verdier som blir opphøyet til noe alle samfunn ønsker å implementere, der kun ytre forhold skapt av Vesten bremser denne utviklingen.

Normalistene ser på ”de andre” som en tidligere versjon av seg selv, som må utvikle seg mot å bli som ”oss”. Det er bare utseende som gjør mennesker forskjellige, men vi er stadig på vei mot å bli like, der globaliseringen skynder på denne prosessen (Tvedt, 2002). Dette perspektivet anerkjenner ikke at mennesker andre steder kan ha en helt annen forståelse av hvilke verdier som bør styre et samfunn (Tvedt, 2002).

2.5 Makt

Jeg vil i dette delkapittelet kort ta for meg et begrep som er sentralt for å forstå mine respondenter sine tanker om utvikling, samt sin egen rolle innen frivilligturisme, og deres beskrivelser av ”oss” og ”de andre”. Teorier om utvikling og perspektiver på ”oss” og ”de andre” kan knyttes til hvem som har makt til å definere mål og midler for utvikling, samt hvordan givere og mottakere av bistand karakteriseres. *Maktbegrepet* er komplekst, og det finnes mange forskjellige definisjoner og forståelser av begrepet (Engelstad, 2016). For denne oppgaven vil Pierre Bourdieu sin teori om makt være relevant, der hans forståelse av fordelingen av ulike former for kapital er sentral. Ifølge Bourdieu vil fordelingen av kapital si noe om maktforholdene i et samfunn eller innenfor et avgrenset sosialt felt (Bugge, 2002).

Den skjeve fordelingen skaper et asymmetrisk maktforhold preget av over- og underordning. *Kulturell kapital* viser til egenskaper ved enkeltindivider, for eksempel kunnskap og utdanning. *Økonomisk kapital* kan knyttes til materielle objekter, som for eksempel penger, mens *sosial kapital* dreier seg om sosiale relasjoner, der nettverk, kontakter og vennskap er sentrale komponenter (Bugge, 2002, s. 225). Forståelsen av at disse typene makt er skjevt fordelt, som Bourdieu knytter til ulike former for kapital, vil være relevant for å forstå maktforholdet mellom de frivillige og de lokale menneskene de forholder seg til i utviklingsland.

I masteravhandlingen til Mari Klakegg Bruflot og Anette Vensbakk Strømhaug tar de for seg begrepet *definisjonsmakt*, hvorvidt denne typen makt er skjevt fordelt mellom mennesker, og

hvilke konsekvenser dette kan ha (Bruflot & Strømhaug, 2011). De beskriver definisjonsmakt som en kontekst der noe eller noen ”innehar dominans og kontroll til å karakterisere og bestemme aspekter ved den andres vesen” (Bruflot & Strømhaug, 2011, s. 31). I min analyse og drøfting av respondentenes uttalelser vil denne forståelsen av definisjonsmakt være sentral. De ansatte og frivillige sine beskrivelser av ”de andre” og forståelsen av deres behov vil gjenspeile dette.

2.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg presentert forskning og teori som kan knyttes til frivilligturisme, og som jeg ser på som relevant for å forstå mine respondenters tanker om utvikling, skillene mellom ”oss” og ”de andre”, fattigdom og forskjeller, samt deres syn på deres egen rolle. Inndelingen på mikro-, meso- og makronivå viser hvordan frivilligturisme strekker seg fra individnivå, via organisasjoner som tilrettelegger for de frivillige, til spørsmål om fattigdom og ulikhet i internasjonal kontekst. Moderniseringsskolen, den tredje utviklingsvei og nyliberalisme er teorier og ideer knyttet til utvikling, og kan være med på å forklare hvordan mine respondenter ser på utvikling, og hvorvidt og hvordan frivilligturisme kan bidra til dette. Perspektiver på ”oss” og ”de andre” bidrar også til å forstå hvordan de frivillige beskriver seg selv og de lokale i de ulike samfunnene de reiser til, og hvordan de tilskriver ”oss” og ”de andre” ulike roller gjennom frivilligturismen. Maktbegrepet til Bourdieu kan bidra til å forstå det asymmetriske forholdet mellom de frivillige og menneskene de forholder seg til i utviklingsland. Forskningen og teorien som er presentert i dette kapitlet vil jeg ta i bruk i et senere presentasjons- og analysekapittel, samt i drøftingskapitlene. Egne funn vil bli knyttet opp mot relevant teori, noe jeg håper vil kunne generere mer kunnskap om hvordan de frivillige knytter frivilligturismen til utvikling, hvordan de forstår sin egen rolle, hvilket syn de har på de lokale i motsetning til seg selv samt hvordan de forholder seg til problemstillinger knyttet til fattigdom og forskjeller.

Bilde 2.1: Instagramkontoen "barbiesavior" med et kritisk blikk på frivilligturisme (Barbiesavior, 2017).

Bilde 2.2: Instagramkontoen "barbiesavior" med et kritisk blikk på ukvalifiserte frivilligturister (Barbiesavior, 2016b).

3 Metode

Arve Hjelseth beskriver forskning som noe som forsøker å forklare virkeligheten ved hjelp av systematiske undersøkelser (2000), og for å komme frem til og utvikle kunnskap om samfunnet er det nødvendig å ta i bruk hensiktsmessige forskningsmetoder (Grønmo, 2016). I mitt forskningsprosjekt har jeg valgt å ta i bruk kvalitative intervjuer for å få innsyn i hvordan ansatte som sender frivillige, samt frivillige selv, mener frivilligturisme skaper utvikling i land i Sør. Ved hjelp av denne metoden kan intervjusubjektene respondere på ulike spørsmål knyttet til frivilligturisme, og dermed gi svar på problemstillingene mine. Jeg har valgt å benytte begrepene *respondent* og *intervjusubjekt* om menneskene jeg har intervjuet, da de har gitt informasjon om seg selv og sine erfaringer og synspunkter (Grønmo, 2016, s. 134). Jeg har intervjuet elleve personer i ti ulike intervjuer, der jeg vil karakterisere ett av dem som et gruppeintervju, med to ansatte til stede gjennom samtalen.

I denne delen av oppgaven skal jeg først gjennomgå forskningsdesignet, kvalitativ metode og gi en presentasjon av organisasjonene og respondentene, før jeg redegjør for gjennomføringen av intervjuer. Deretter skal jeg se på de metodiske utfordringene mine, med fokus utfordringer knyttet til forskerrollen og kvalitet på forskningen. Ethiske hensyn er et tema jeg også vil ta opp, før jeg til slutt ser på hvordan jeg har bearbeidet datamaterialet.

3.1 Forskningsdesign

I mitt forskningsprosjekt har jeg samlet inn data gjennom uformelle intervjuer, der målet har vært å fortolke det empiriske materialet mitt ved hjelp av teori. Denne framgangsmåten har en induktiv tilnærming, og kan være gunstig når en undersøker fenomener som ikke har vært forsket på tidligere (Grønmo, 2016). Frivilligturisme er et relativt nytt forskningsfelt, og ved hjelp av mitt arbeid kan jeg bidra til teorigenerering på dette området.

For å forstå det sosiale fenomenet *frivilligturisme* har jeg hatt en kvalitativ tilnærming til mitt prosjekt. Ved hjelp av intervjuer har jeg ønsket å undersøke temaet i dybden, der et utvalg av respondenter har gitt utfyllende svar på mine spørsmål. I et slikt intensivt undersøkelsesopplegg tar forskeren for seg få enheter, men mange variabler, som i mitt tilfelle bestod av mange spørsmål knyttet til emnet (Grimen, 2004). Det var intervjusubjektenes tanker, meninger og opplevelser tilknyttet frivilligturisme som var av interesse (Dalen, 2011), og datamaterialet er derfor uttrykt ved hjelp av ren tekst, i motsetning til tall og statistikker

som kan knyttes til kvantitative tilnærminger (Grønmo, 2016). Ved en kvalitativ orientering har jeg kunnet få frem detaljer og nyanser fra få respondenter, og dermed fått tak i meningsdimensjonen ved det sosiale fenomenet frivilligturisme (Christoffersen & Johannesen, 2012). Flere metodeforfattere har tatt til orde for at en ikke skal skille mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger som to konkurrerende metoder (Grønmo, 2016; Aase & Fossåskaret, 2014), men heller se på det som to tilnærminger som gir kunnskap om forskjellige sider ved et samfunnsvitenskapelig problem. De to retningene vil altså utfylle hverandre, og en kvalitativt orientert forsker vil ha bruk for kunnskap fra andre forskere med en kvantitativ tilnærming til fenomenet og omvendt (Aase & Fossåskaret, 2014). Tall og utbredelse har vært et viktig utgangspunkt for min forskning, fordi det gir en forståelse for hvem som reiser som frivilligturister, hvor mange, hvor de reiser og så videre. Kvantitative undersøkelser har dermed vært et viktig bakteppe for mitt valg av tema, og hva slags problemstilling jeg har tatt utgangspunkt i.

Ifølge Jacobsen er idealet at forskeren går ”ut i virkeligheten med noe tilnærmet et helt åpent sinn, samler inn all relevant informasjon og til slutt går i tenkeboksen og systematiserer de data de har fått inn” (2005, s. 29). Før jeg gikk i gang med forskningsprosessen hadde jeg lest og skrevet oppgave om tidligere forskning på området, i tillegg til at jeg hadde noe kjennskap til fenomenet frivilligturisme fra før. En kritisk holdning til fenomenet har også gjort at det har vært vanskelig å møte temaet med et helt åpent sinn, men jeg har likevel tilstrebet dette både før, under og etter intervjuene. Ved å ha kjennskap til fenomenet har det i tillegg gjort at jeg har vært godt forberedt og dermed hatt mulighet til å stille spørsmål som har vært relevant for problemstillingene mine. Jeg har også i større grad kunne leve meg inn i respondentenes tanker, meninger og begreper fordi jeg selv har kunnskap om temaet.

Ett av målene med en kvalitativ studie er å få en teoretisk forståelse for fenomenet som studeres. Gjennom mitt forskningsarbeid ønsker jeg å få en teoretisk forståelse for hvordan aktører tilknyttet frivilligturisme ser på dens potensiale til å skape utvikling i land i Sør. En slik *teoretisk generalisering* handler da ikke om å trekke konklusjoner rundt spesifikke egenskaper ved aktørene eller utbredelse og tall, men å utvikle begreper, teorier eller hypoteser som antas å gjelde for hele populasjonen av enheter (Grønmo, 2016, s. 102-103). Populasjonene jeg har tatt utgangspunkt i er norske ansatte i organisasjoner som sender frivillige, samt tidligere frivilligturister. De frivillige måtte også ha jobbet med barn på skole, barnehjem eller barnehage. Da dette er store populasjoner og jeg kun har intervjuet et lite

utvalg, vil jeg påstå at materialet mitt ikke er tilstrekkelig til å generalisere teoretisk, men kan likevel bidra til en større teoretisk forståelse for fenomenet. Likevel sa jeg meg fornøyd med antall intervjuer da nye respondenter ikke gav studien ny informasjon som både var relevant og ny sammenlignet med tidligere intervjuer. På den måten kan vi si at jeg kom til et *teoretisk metningspunkt* på spørsmål som var knyttet til mine problemstillinger og temaer knyttet til oppgaven (Grønmo, 2016, s. 103-104)

3.2 Organisasjonene

I vesten er det mange organisasjoner, reiseselskap, firmaer og prosjekter som tilrettelegger for frivillig arbeid. Norge er intet unntak, og tilbudene er mange og varierte for de som ønsker å kombinere ferie med frivillig arbeid i utviklingsland. Det er ikke organisasjonene i seg selv som har vært av interesse for mitt prosjekt, men de ansattes oppfatninger. Deres tanker og meninger knyttet til frivilligturisme har vært interessant for å se hva slags syn de har på frivillig arbeid og utvikling i land i Sør. I det følgende vil jeg gi en kort oversikt over hvordan de fire tilretteleggerne, en organisasjon, en ideell stiftelse og to reiseselskap tilknyttet mitt studie, beskriver frivilligturisme på sine nettsider. Dette vil fungere som bakteppe for intervjuene, og vil kunne bidra til å danne et bilde av hvordan slike aktører ønsker å fremstille sitt arbeid. Seks av respondentene mine er tilknyttet en av disse fire aktørene. De er alle anonymisert og har fått pseudonymer.

Frivilligreiser er en kommersiell, internasjonal organisasjon som spesialiserer seg på frivillig arbeid i utviklingsland. Organisasjonen er opptatt av at prosjektene skal være bærekraftige, der de frivilliges arbeid skal være et positivt bidrag, og skriver at uten deres hjelp ville mange prosjekter få problemer på grunn av mangel på økonomiske og menneskelige ressurser. Det er den tverrkulturelle utvekslingen som er hjørnesteinen i Frivilligreiser, og på sikt ønsker de å skape bedre forståelse og aksept i verden.

Ressursutveksling er en ideell stiftelse som reklamerer med at du som frivillig vil du bli en del av lokalsamfunnet, i tillegg til at en bidrar til at noen får det litt bedre. Frivilligturisme i Afrika, Asia og Latin-Amerika er en del av deres tilbud til de som vil ut og reise. Deres arbeid knytter seg til forståelsen av at kulturutveksling skaper økt respekt og forståelse for andre mennesker og kulturer, der møte mellom mennesker bryter ned fordommer og fremmedfrykt. De legger vekt på at de frivillige er en ekstra ressurs som kan hjelpe til i det daglige arbeidet i et lokalsamfunn.

Reiselyst er et reiseselskap som i tillegg til andre tilbud også tilrettelegger for frivillig arbeid i utviklingsland. På sine nettsider skriver de at de frivillige jobber for å forbedre forholdene på prosjektet de deltar på, får kjennskap til en ny kultur, får nye venner fra hele verden i tillegg til en opplevelse for livet. Det at de frivillige må betale begrunner de med at uten en slik støtte ville ikke prosjektene de samarbeider med ha klart seg. *Reiselyst* reklamerer også ved å påpeke de personlige fordelene ved å arbeide frivillig, nemlig at du får forståelse for andre kulturer og tradisjoner, du får se at hjelpen du bidrar med verdsettes av de lokale, forbedret CV-en din, økt språkkompetanse og utvikle deg som person.

Kulturreiser er et reiseselskap som også tilbyr frivillig arbeid. På sin nettside skriver de at frivillig arbeid passer for den som ønsker å reise ut i verden, bli kjent med en ny kultur og gjøre en forskjell i et lokalsamfunn. De påpeker også at de stiller høye krav til samarbeidspartnere, og at de frivillige dermed kan være sikker på at prosjektene har langsiktige mål og kommer de lokale til gode. Om utvikling skriver de at du som frivillig ikke kan forandre verden på et blunk, men at din innsats vil være en liten brikke i et større puslespill. Ved å motivere, inspirere og gi en avlastning til de lokale blir de frivillige en viktig ressurs.

3.3 Respondentene

Mitt datamateriale består av intervjuer med til sammen elleve respondenter der alle er tilknyttet frivilligturisme på ulike måter. Jeg intervjuet seks personer som jobber i organisasjoner som sender frivillige, der tre av de også hadde reist som frivillig selv, og dermed fikk spørsmål både knyttet til organisasjonen og til deres rolle som frivilligturist. Som både ansatt og frivillig fikk disse tre respondentene en dobbeltrolle under intervjuene, der jeg først spurte ut om selve organisasjonen og deres arbeid her, før jeg stilte de spørsmål knyttet til deres tanker og opplevelser som frivilligturist. De fire andre respondentene har tidligere reist som frivilligturister, og alle utenom ett intervjusubjekt reiste organisert gjennom en organisasjon. Fordi flesteparten av de som reiser frivillig eller arbeider i denne sektoren er kvinner, er det et større utvalg av kvinner kontra menn, noe jeg også erfarte da jeg lette etter mulige respondenter. De jeg har fått tak i og som har ønsket å stille til intervju, er alle kvinner, og datamaterialet vil derfor utelukke eventuelle alternative perspektiver fra menn. Dette gir oppgaven en kjønnsdimensjon, der jeg fokuserer på majoriteten av de som reiser fra Norge, nemlig unge kvinner.

Før jeg tok kontakt med potensielle respondenter søkte jeg om godkjenning av prosjektet til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, som ble innvilget (vedlegg 1). Jeg tok deretter kontakt via e-post med en organisasjon som jobber med å tilrettelegge for frivillig arbeid i utviklingsland, og fikk avtalt et intervju tidspunkt og sted etter de hadde fått informasjon om prosjektet. Etter to intervjuer her fikk jeg kontaktinformasjonen til en frivillig som hadde reist gjennom deres organisasjon, slik at jeg lettere skulle komme i kontakt med relevante personer til mitt prosjekt. Gjennom en slik strategisk utvelging ble valg av respondenter foretatt underveis i studien, og bidro dermed til en fleksibel og åpen datainnsamling som kunne justeres etterhvert (Grønmo, 2016). Strategisk utvelging baserer seg på at man velger respondenter som er relevante for studien ut fra hvilke kvalifikasjoner og egenskaper de besitter. Jeg brukte to fremgangsmåter for å komme i kontakt med nye respondenter, nemlig *snøballutvelging* og *slumpmessig utvelging* (Grønmo, 2016, s. 114-116). Gjennom både de ansatte og de frivillige fikk jeg tips til andre aktuelle respondenter, som igjen ble bedt om å foreslå nye kandidater. Denne snøballeffekten gav meg god hjelp i begynnelsen av datainnsamlingen, men etter hvert begynte jeg selv å lete etter respondenter gjennom reiseskildringer og informasjon via nettsidene til organisasjonene. Jeg kontaktet de som var mulige å få tak i gjennom kanaler via internett, og det ble dermed de som tilfeldigvis var tilgjengelig på et bestemt sted til en bestemt tid jeg fikk kontakt med. I det følgende skal jeg gi en kort presentasjon av de elleve respondentene som er inkludert i min studie, og som har bidratt til mitt datamateriale. Alle er anonymisert og har fått pseudonymer.

Henriette var den første respondenten jeg tok kontakt med og fikk mulighet til å intervju. Hun er daglig leder på det norske kontoret i Frivilligreiser, og hadde tidligere arbeidet fjorten år i den ideelle stiftelsen Ressursutveksling. Dette har gitt henne mye erfaring med å organisere frivillig arbeid, og hun kunne gi meg utfyllende informasjon om organisasjonens historie, mål og praktiske arbeidsoppgaver. I tillegg uttrykte hun egne tanker og meninger om frivilligturisme og dens mulighet til å skape utvikling.

Laila er 20 år gammel, og er den andre ansatte i den samme organisasjonen som Henriette. Hun jobber i dag som prosjektrådgiver i Frivilligreiser, og kunne dermed gi meg informasjon om organisasjonens arbeid i tillegg til egne erfaringer fra å jobbe frivillig. Tidligere har hun selv jobbet frivillig på et barnehjem i Kenya, og var på reisetidspunktet 19 år gammel. Hun bodde hos en vertsfamilie under oppholdet sitt.

Marianne og *Kristin* ble intervjuet sammen, i et lite fokusgruppeintervju der vi sammen fikk frem ulike tanker, meninger og vurderinger rundt temaet frivilligturisme (Grømno, 2016, s. 167). I utgangspunktet skulle jeg intervju de hver for seg, men da jeg kom til deres kontor foreslo Marianne at de kunne gjøre det sammen, noe som var i orden for meg. En fleksibel og åpen metodetilnærming gjør det mulig å endre en slik intervjusituasjon spontant. Marianne er daglig leder i den ideelle stiftelsen Ressursutveksling, mens *Kristin* er prosjektrådgiver for Afrika. De var opptatt av å være en seriøs aktør som alltid kvalitetssikret samarbeidspartnerne sine.

Thea er ansatt i reiseselskaper Reiselyst, der hun har ansvar for de som ønsket å arbeide frivillig i utviklingsland. Før hun ble ansatt i reiseselskapet hadde hun selv arbeidet frivillig i Zambia der hun hjalp til med å ta vare på løver som trengte beskyttelse. Hun var 19 år gammel da hun reiste som frivillig, og uttrykte tanker og meninger både fra et ansatt- og et frivilligperspektiv. Under oppholdet bodde hun i et frivillighus med andre frivillige.

Oda er reiseleder og ansvarlig for frivilligturismen i reiseselskapet Kulturreiser. Før hun begynte å arbeide i reiseselskapet hadde hun selv jobbet frivillig på barnehjem i Nepal i tre uker, og to uker på et byggeprosjekt i Thailand. Hun var 26 år da hun reiste, og dermed den eldste som har reist som frivillig av mine respondenter.

Karoline hadde vært med på et kulturprosjekt i Mongolia i tillegg til at hun hadde jobbet frivillig som lærer både på Galapagosøyene og på Samoa. Hun reiste i til sammen tre måneder, og ble 20 år gammel under oppholdet sitt. Hun bodde hos ulike vertsfamilier på de tre destinasjonene.

Line reiste som 21-åring med organisasjonen Ressursutveksling til Namibia, der hun arbeidet med dyr og barn i seks uker. Arbeidet bestod i å ta vare på sjimpanser som hadde blitt forlatt i naturen, i tillegg til at hun jobbet i en barnehage der hun hjalp til med blant annet å lære de å telle, skjære opp frukt og bistå med leker og aktiviteter. Under oppholdet bodde hun i et frivillighus sammen med andre frivillige fra England, Nederland, Tyskland og Australia.

Kaja hadde reist med organisasjonen Frivilligreiser da hun var 20 år, og jobbet fem uker som engelsklærer på to skoler på Galapagos. Hun jobbet to uker på en barneskole og tre uker på en

videregående skole, og bodde hos en vertsfamilie under oppholdet sitt sammen med to andre frivillige.

Stine var 19 år da hun organiserte seg gjennom reiseselskapet Kulturreiser og jobbet frivillig åtte uker i Sør-Afrika i en barnehage, på et skolefritidsordningsprosjekt for ungdommer fra slummen, og på et haiprosjekt. Hun bodde i et vertshus sammen med en annen frivillig under oppholdet.

Anne var den eneste av respondentene som hadde reist uavhengig av en organisasjon, og hadde i to omganger jobbet frivillig på et barnehjem i Tanzania. Den første gangen hun reiste var hun 20 år og jobbet i to måneder, den andre gangen var hun 21 og jobbet i seks uker. Hun fungerte som lærer for barna i blant annet engelsk og debattrening. Under begge oppholdene bodde hun på barnehjemmet sammen med familien som hadde opprettet hjemmet.

3.4 Kvalitative forskningsintervju

I mitt forskningsprosjekt har jeg valgt å ta i bruk kvalitative intervjuer for å få svar på hovedproblemstillingen min: *Hvordan mener ansatte som sender frivillige og jenter som har arbeidet frivillig at frivilligturisme skaper utvikling i land i Sør?* Formålet med slike intervjuer er å få grundig og omfattende informasjon om hvordan mennesker selv oppfatter sin livssituasjon, og hvilke tanker og meninger de har om det som blir tatt opp i samtalen (Thaagard, 2013). Det var respondentenes forståelse av sine egne opplevelser jeg var interessert i å ta fatt i, der deres erfaringer fra det å være en del av frivilligturismen var sentralt. Likevel er det et viktig poeng at forskeren ikke er en nøytral mottaker av informasjon, men hele tiden i samspill med intervjusubjektet (Kvale, 2015).

Datamaterialet er fremforhandlet, der blant annet valg av spørsmål og måten jeg formulerer meg på er med på å påvirke samtalen. Dette *interaksjonistiske perspektivet* vektlegger gjensidighet mellom forsker og intervjusubjekt, der de sammen skaper mening ut fra kunnskapen og erfaringen som blir tatt opp under intervjuet. Forskeren bør være bevisst på å ha en god regi over intervjusituasjonen for å kunne balansere mellom å lytte, stille spørsmål og gi tilbakemelding. Ved å skape en trygg atmosfære bidrar det til å skape fortrolighet slik at intervjusubjektet er villig til å dele tanker og meninger (Thaagard, 2013, s. 109-110). For å skape en trygg intervjusituasjon var jeg bevisst min egen rolle, der jeg først gav informasjon om mitt prosjekt før jeg stilte spørsmål. Jeg gav anerkjennende nikk og smil underveis for å

oppmuntre respondentene til å snakke videre, samtidig som jeg selv kommenterte ved hjelp av nye spørsmål og vinklinger underveis.

Alle intervjuene ble avtalt per e-post eller via Facebook, der jeg sendte informasjon om studien og forespørsel om deltakelse (vedlegg 2 og 3), slik at de selv kunne gi informert og fritt samtykke på om de ville delta (Thaagard, 2013). Deltakerne fikk selv bestemme sted hvor intervjuet skulle foregå, slik at de kunne være et sted de følte seg trygge. De seks respondentene tilknyttet organisasjoner intervjuet jeg på deres eget kontor, etter deres ønske, noe som var positivt da de selv var på eget territorium. De øvrige foreslo ulike kafeer i Oslo og Bergen, noe som skapte en avslappet stemning. Under intervjuene tok jeg i bruk lydopptaker, da det er vanskelig å skrive ned alle opplysninger i form av notater, i tillegg til at jeg ønsket å vie full oppmerksomhet til intervjusubjektene, og dermed i større grad kunne vise engasjement. Den personlige kontakten blir redusert om forskeren er fokusert på å skrive notater, i tillegg til at viktige opplysninger gjennom kroppsspråk og mimikk blir vanskelig å registrere (Thaagard, 2013). Da jeg fikk tillatelse av alle respondentene til å ta i bruk opptak valgte jeg denne løsningen.

Jeg tok i bruk *semistrukturerte* intervju, som da både er planlagt og forberedt på forhånd med intervjuguide, men der fleksibilitet og endring kan oppstå underveis. På den måten antok jeg at respondentene ble mer avslappet, og da kunne gi meg utfyllende og ærlige svar, i tillegg til tilleggsinformasjon som jeg ikke hadde tenkt på fra før (Christoffersen & Johannesen, 2012). Det var også rom for at jeg kunne stille tillegsspørsmål jeg ikke hadde forberedt fra før, noe jeg gjorde i flere av samtalene når svarene enten var uklare eller spesielt interessante. Jeg tok i bruk to ulike intervjuguider (vedlegg 4 og 5) tilpasset til henholdsvis de frivillige og de ansatte. Innledningsvis fikk de frivillige spørsmål om blant annet motivasjonen for å reise og hvordan de opplevde oppholdet, mens de ansatte fikk spørsmål knyttet til deres rolle i organisasjonen og hvorfor de ønsket å jobbe med frivilligturisme. Etter hvert ble spørsmålene knyttet mer til refleksjon, der jeg tok opp temaer som fattigdom og utvikling. På den måten fulgte jeg et ”traktatprinsipp”, der jeg innledet intervjuene med deres konkrete opplevelser tilknyttet frivilligturisme, før jeg gikk inn på hovedtemaene som i større grad var knyttet til problemstillingen min. Dette var for å skape en myk start med spørsmål der de kunne fortelle om seg selv og sine erfaringer, og dermed skape en avslappet stemning (Thaagard, 2013). Dette fungerte godt, da respondentene viste stort engasjement og glede når de fikk fortelle om egne opplevelser, og ga dermed intervjuet en

god start. På de mer reflekterende og dyptgående spørsmålene som ble tatt opp senere hadde de dermed blitt fortrolig med samtaleformen og meg som intervjuer, og gav dermed utfyllende svar i tillegg til at de selv tok initiativ til å ta opp relevante temaer. Intervjuguiden var bare veiledende, og i de fleste intervjuene dukket det opp temaer og opplysninger som ikke var planlagt på forhånd, men som gav relevant informasjon.

Ett av intervjuene jeg foretok kan betegnes som et *fokusgruppeintervju*, selv om det ofte i slike situasjoner vil dreie seg om flere enn to personer, slik det var i mitt tilfelle. I et slikt intervju kan deltakerne hjelpe, supplere, korrigere og tolke hverandres utsagn (Brandt, 1996, s. 155). Dette fungerte godt i mitt intervju, der de hjalp hverandre å svare hvis den ene satt fast og gav tilleggsinformasjon om den andre kandidaten hadde glemt eller ikke kom på et viktig poeng. På den måten ble respondentene også avslappet, da de slapp å være i konstant hovedfokus. I noen tilfeller kom det også gode diskusjoner ut av samtalen, slik at ulike meninger og holdninger ble synlige. I større grupper må intervjueren finne en balanse mellom å la enkeltpersoner ta initiativ og selv styre samtalen i gruppen som helhet. Et fokusgruppeintervju med en større gruppe kan gi samtalen en god dynamikk, men forskeren bør sette sammen mennesker som kommuniserer godt, der alle er aktive uten et dominerende medlem (Grønmo, 2016). I mitt tilfelle var det uproblematisk å la de to respondentene ta initiativ og styre samtalen, og bare i noen få tilfeller måtte jeg vinkle samtalen inn igjen på rett spor. Ingen av respondentene dominerte samtalen, og det var en god flyt og veksling mellom deltakerne. Et gruppeintervju bør også gjennomføres med mennesker med omtrent lik status som ikke er i konflikt med hverandre (Repstad, 2007). Den ene respondenten var daglig leder for stiftelsen, og hadde dermed høyere status enn rådgiveren. Dette var til tider synlig, da det var hun som hilste på meg først og gav flest saksopplysninger om stiftelsen, men var likevel ikke dominerende og gav medrespondenten like mye rom til å komme med synspunkter. De hadde en god tone mellom seg, noe som gjorde deres asymmetriske statuser lite relevant i intervjusituasjonen.

3.5 Metodiske utfordringer

Ved innsamling og bearbeiding av empiri kan det oppstå flere utfordringer som påvirker resultatet i undersøkelsen. I kvalitative undersøkelser vil forskeren kunne ha stor betydning for hvordan datamaterialet formes og hvordan materialet analyseres og tolkes underveis (Grønmo, 2016). Forskeren må derfor være bevisst og kritisk til egen rolle og hvordan en selv påvirker gjennom prosessen, og hele tiden sikre en god kvalitet på forskningen. I det følgende

vil jeg derfor se på viktigheten av min rolle i studien, samt kvalitet på forskningen med fokus på reliabilitet og validitet.

3.5.1 Min rolle

Forskeren har en merkbar rolle i både gjennomføringen og analyse av data, og må være bevisst og kritisk til hvordan en som person er med på å påvirke under hele prosessen. Det er ikke mulig å være verdinøytral, fordi man går inn i arbeidet med egne meninger, holdninger og forkunnskaper om emnet. Det at forskerens sosiale bakgrunn og samfunnsmessige erfaringer påvirker forståelsen og dermed også resultatet, kalles *refleksivitet* (Grømno, 2016, s. 21). Før jeg satte i gang med forskningsprosjektet hadde jeg lest meg opp på emnet, og særlig på kritisk forskningslitteratur, noe som kan påvirke hvordan jeg tolker datamaterialet. Personlig er jeg kritisk til store deler av vestlig innblanding i utviklingsland, som jeg mener ofte skaper asymmetriske relasjoner med skjev maktbalanse. Likevel er ikke bildet svart-hvitt, og jeg har selv vært med på å undervise tre uker på en ungdomsskole i Arusha i Tanzania i sammenheng med studier og praksis. Jeg har også vært engasjert i Operasjon Dagsverk på videregående, der elever i norske skoler støtter prosjekter i utviklingsland i solidaritet med ungdommer i andre deler av verden. Selv om jeg da i stor grad ser med et kritisk blikk på frivilligturisme som fenomen, er jeg opptatt av engasjement og solidaritet, noe som nyanserer min forforståelse av det mine respondenter forteller om.

Forskeren må altså være bevisst på hvordan egen forforståelse former datamaterialet, og dermed bidra til å redusere den personlige påvirkningen på studien. Måten forskeren fremtrer under intervjuet, har betydning for å redusere avstanden til intervjuobjektet. Under intervjuene var jeg opptatt av å oppnå en personlig kontakt og tillit hos respondentene, slik at de åpent kunne fortelle om sine erfaringer (Thaagard, 2013). Det at jeg klarte å skape en god tone og kontakt med respondentene kan det være flere grunner til. Thaagard (2013) peker på at det i mange tilfeller kan være lettere å få god kontakt med intervjuobjekter av samme kjønn, og da alle respondentene mine er kvinner, kan dette ha spilt en positiv rolle. I tillegg kan status og alder spille inn på relasjonen, og siden respondentene enten var omtrent på min alder eller litt eldre, bidro det til å skape en god tone. Jeg presenterte meg som student, noe flere av respondentene mine også var, og skapte dermed en fellesnevner. Siden jeg som forsker og respondentene hadde en noenlunde lik bakgrunn, med tanke på kjønn, nasjonalitet, alder og interesse knyttet til oppgavens tema, førte det til likhet og dermed lite sosial avstand mellom oss (Thaagard, 2013). Jeg opplevde også at egen forforståelse ble utfordret under og

etter intervjuene som følge av kontakten med respondentene, noe som skapte en mer forståelsesfull og åpen tilnærming til emnet. Jeg ble også gjennom intervjuene mer bevisst på min egen forforståelse, og kunne dermed reflektere over hvordan jeg selv er med på å påvirke forskningsprosjektet. Dette gav meg en større helhetsforståelse for fenomenet frivilligturisme, der min forforståelse og ny innsikt i møte med respondentene fikk bryne seg mot hverandre.

Gjennomføring av en studie kan påvirke de som studeres, slik at de opptrer annerledes enn de ville gjort i andre sammenhenger. Datamaterialet blir formet av at respondentene selv reagerer på at de blir studert, og denne metodologiske utfordringen kalles derfor *reaktivitet* (Grønmo, 2016, s. 21). Forskerens verdier og synspunkter kan påvirke respondentene til å si det de tror forskeren ønsker å høre, eller at de selv ønsker å stille seg selv i et godt lys (Thaagard, 2013). For å dempe en slik effekt er det viktig at forskeren tenker gjennom sin egen betydning for hvordan intervjuet forløper, og unngå at egne verdier legger føringer for respondentenes svar. Fordi jeg selv hadde en noe kritisk tilnærming til emnet, måtte jeg være ekstra bevisst på dette under intervjuene, slik at mine tanker om frivilligturisme ikke fikk deltakerne til å svare det de trodde jeg ville høre. Jeg møtte alle respondentene med et åpent sinn, der nysgjerrigheten min kom til syne og skapte rom for ulike synspunkter. Spørsmålene jeg stilte var åpne, slik at de ikke skulle påvirke respondentene til å gi meg et bestemt svar. Selv om jeg under alle intervjuene tilstrebet åpenhet for å unngå reaktivitet, finnes det ikke en heldekkende løsning for å eliminere dette helt, da relasjonen som skapes mellom forskeren og intervjusubjektet vil prege samtalen (Thaagard, 2013). Det viktigste er at forskeren er klar over denne utfordringen, og tilstreber å skape en åpen relasjon der egne verdier ikke styrer respondenten.

3.5.2 Kvalitet på forskningen

Kvaliteten til et datamateriale må vurderes ut fra hvor egnet det er til å belyse utvalgte problemstillinger, og for å vurdere dette kan man se på studiens pålitelighet og gyldighet. *Påliteligheten* eller *reliabiliteten* er høy dersom andre forskere kommer frem til samme data ved bruk av den identiske fremgangsmåten. Jo høyere samsvaret er mellom ulike datasett fra ulike datainnsamlinger, desto høyere er påliteligheten (Grønmo, 2016, s. 237-241). Respondentene er ikke upåvirket av den kontekstuelle rammen, der utallige forhold kan påvirke selve intervjuet. Hvor intervjuet foregår, hvordan forskeren presenterer seg, teknisk utstyr, grad av trygghet og mange andre forhold virker inn på intervjusituasjonen. Alle intervjusituasjoner og respondenter vil være forskjellige, og møtene vil være helt unike. I tillegg kan det samme spørsmålet gi forskjellig mening for de ulike respondentene, der blant

annet deres bakgrunn, kultur og erfaringer vil føre til ulike tolkninger av spørsmålene (Aase & Fossåskaret, 2014). Disse utfordringene vil ikke være mulig å fjerne i en kvalitativ intervju situasjon, og påliteligheten må derfor knyttes til forskerens redegjørelse av fremgangsmåtene i prosjektet (Thaagard, 2013). Det er derfor ifølge Grønmo (2016) mer fruktbart å bruke betegnelsen *troverdighet*, der forskeren må vise hvordan vedkommende har gått frem for å skape et troverdig forskningsresultat.

Jeg valgte å ha en imøtekommende og semistrukturert intervjuform, fordi jeg ønsket at respondentene skulle ha mulighet til å snakke fritt og komme med egne tanker og ideer som ikke nødvendigvis var knyttet til intervjuguiden. Selv om jeg tilstrebet å skape gode rammer for intervjuene betyr ikke det at etterprøving ved et senere tidspunkt vil gi nøyaktig de samme svarene. Deres meninger og holdninger til fenomenet kan forandre seg over tid, slik at samfunnsmessige endringer også må tas i betraktning (Grønmo, 2016). Forskeren har også stor innvirkning på både produksjon, analyse og drøfting av datamaterialet, men må strebe etter en analyse som kan etterprøves og anerkjennes, og dermed øke troverdigheten.

Datamaterialet vil ikke ha troverdighet dersom det baseres på forskerens subjektive skjønn eller tilfeldige forhold under selve forskningsprosessen. Ved å følge en systematisk og kritisk gjennomgang av forskningsopplegget, vil troverdigheten styrkes. Ved å kritisk gjennomgå både lydopptakene og transkripsjonene fra intervjuene på ulike tidspunkter, ønsker jeg å oppnå nettopp dette. På den måten kan jeg avdekke om beskrivelsene av datamaterialet er stabil over tid, eller om et nytt blikk på materialet vil gi en ny beskrivelse. Dersom analysene og tolkningene mine samsvarer med hverandre på ulike tidspunkter, vil dette øke forskningens troverdighet (Grønmo, 2016). I tillegg ønsker jeg å vise hvordan jeg har kommet frem til resultater og tolkninger ved å ha en gjennomsiktig forskning, der mye bruk av sitater fra intervjuene vil kunne gi leseren mulighet til selv å se hva jeg baserer resultatene mine på. På den måten skiller jeg mellom informasjon som har kommet frem under intervjuene, og mine egne vurderinger av informasjonen fra respondentene (Thaagard, 2013).

Selv om forskningen er troverdig, er ikke det en garanti for at datamaterialet er relevant for det vi i utgangspunktet ønsket å studere (Grønmo, 2016). *Validitet* eller *gyldighet* handler om at man faktisk undersøker det man vil undersøke, altså at datamaterialet svarer til de problemstillingene som forskeren tar utgangspunkt i. Metodene forskeren tar i bruk må egne seg til å samle inn relevant data, og dersom den er lite treffende for problemstillingen vil den undersøke noe annet enn det som var intensjonen, noe som gir lav validitet (Grønmo, 2016, s.

241-242). Mine problemstillinger knyttes opp mot blant annet tanker, meninger og erfaringer, og jeg valgte derfor å ta i bruk kvalitative intervjuer som min metode, for nettopp å kunne svare på det jeg ønsket å finne ut av. Spørsmålene jeg tok med i intervjuguiden knyttet jeg opp mot problemstillingene, og ved å ha en semistrukturell form kunne respondentene selv gi informasjon som var relevant, i tillegg til at jeg kunne følge opp interessante synspunkt underveis. Grønmo peker blant annet på at *kommunikativ validitet* kan være til hjelp for å sikre gyldigheten, der det å dele sitt arbeid med andre kan skape dialog og diskusjon om hvorvidt studien svarer på problemstillingene. Andre forskere kan gjennomgå materialet med et kritisk blikk, slik at forskeren kan peke på svakheter ved studien som dermed kan rettes opp. Denne *kollegavalideringen* har vært aktuell i min studie, der tilbakemeldinger og diskusjoner spesielt fra min veileder har gitt meg konstruktive råd i forskningsprosessen (Grønmo, 2016, s. 255-256). Fordi jeg har en kvalitativ tilnærming der jeg kan være fleksibel og gjøre endringer med både problemstilling, teori og analyse underveis, har jeg hatt mulighet til å styrke gyldigheten gjennom hele forskningsprosessen.

3.6 Etske hensyn

All forskningsvirksomhet må ta hensyn til etiske prinsipper som er fastlagt i ulike lover og retningslinjer (Dalen, 2011). Etske problemstillinger oppstår i hele forskningsprosessen, ved tematisering, planlegging, intervjusituasjonen, transkribering, analysering, verifisering og rapportering (Kvale, 2015). I arbeidet med mennesker må forskeren være bevisst på hvordan man behandler deltakerne, hvordan de selv kan bli berørt og hvordan man fremstiller de som har bidratt til å realisert studien. Jeg vil i det følgende se på noen av de etiske prinsippene som har vært relevant i min studie.

Respondenten i en intervjusituasjon har krav om *informert og fritt samtykke*, der en ikke skal presse en potensiell kandidat til å delta i studien, i tillegg til at forskeren må gi informasjon om alt som angår vedkommens deltakelse i prosjektet (Dalen, 2011, s. 100-101). Alle respondentene har fått et forespørselsskriv med informasjon om tema og fokus for studien, og hvorfor de er relevant for forskningen (vedlegg 3). Etter å få fått en slik orientering, fikk de selv vurdere om de ønsket å delta, og om de samtykket skrev de under på skrevet før intervjuet satte i gang. Før vi startet intervjuet gav jeg også muntlig informasjon om at deltakelse var frivillig, at de ville bli anonymisert og at de når som helst kunne trekke seg. Jeg gjennomgikk også tema og formålet med studien før jeg stilte spørsmål til respondentene, slik at de skulle være helt klar over hva de var med på.

Konfidensialitet er et annet etisk prinsipp, der respondentene har krav på at informasjonen blir behandlet konfidensielt, slik at de ikke kan ta skade av forskningen. Forskeren må respektere respondentenes privatliv, og må selv få kontrollere sensitiv informasjon som skal deles med andre (Thaagard, 2013, s. 28). Det må være enighet mellom forsker og respondent hva datamaterialet kan brukes til, og som regel vil det innebære at informasjon som kan identifisere deltakerne blir utelatt. Ett dilemma som kan oppstå er hensynet mellom å anonymisere deltakerne og det å fremstille materialet slik at det er etterprøvbart og pålitelig. Hensynet til deltakernes konfidensielle krav bør likevel veie tyngst, noe jeg har forholdt meg til i min studie. På tross av at mine respondenter har blitt anonymisert, valgte jeg i forkant av datainnsamlingen å sende inn prosjektet til Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD). På den måten fikk jeg en forhåndsvurdering og godkjenning av mitt planlagte forskningsopplegg. Jeg har oppbevart lydopptak trygt, og i transkripsjonene har både organisasjonene og respondentene fått pseudonymer (Kvale, 2015).

Fordi forskeren er den som har kontroll over tema, utspørring og bearbeiding av materiale, skaper dette en asymmetrisk relasjon der makten ligger hos forskeren. Hvordan respondentene fremstilles og hva som blir trukket inn i studien kan virke fremmed for deltakerne, der de selv ikke kjenner seg igjen i beskrivelsene (Dalen, 2011). Under analysefasen vil forskerens innflytelse være stor, der annen forskning og teori knyttes opp mot materiale, og må derfor tilstrebe å ivareta deltakernes perspektiver. Kjønn, alder, nasjonalitet, klasse og min tidligere kunnskap og erfaringer vil være med på å påvirke de valgene jeg tar i analyse- og tolkningsprosessen. Jeg har derfor vært bevisst på dette og strebet etter en objektiv tolkning der mine subjektive perspektiver og synspunkter ekskluderes. Ved å være lojal overfor mine respondenters utsagn og deres forståelser, der respekt for deres vinklinger blir en viktig faktor i min analyse, vil jeg oppnå nettopp å ta hensyn til deres bidrag til forskningen (Thaagard, 2013). I praksis vil det si at jeg ikke vil tillegge mine respondenter meninger og holdninger det ikke finnes godt belegg for i datamaterialet, men ta hensyn til de faktiske utsagnene deres. Ved å ta i bruk lydopptak har jeg kunnet gjengi svarene korrekt og nøyaktig, der jeg har brukt mye tid på å få med meg alle de verbale detaljene, samt pauser og andre uttrykk som latter og kremting. På den måten vil min analyse og tolkning ta utgangspunkt i de utførte intervjuene på en så nøyaktig måte som mulig.

I forskning er det også et etisk krav om at forskeren skal være uavhengig, og ikke la seg påvirke til å se vekk fra noen resultater og vektlegge andre, men heller fremlegge en så fullstendig og nøytral studie som overhodet mulig. I kvalitative intervjuer kommer forskeren nært inn på sine intervjusubjekter, og kan dermed glemme sin profesjonelle avstand fordi de identifiserer seg med deltakerne og lar seg påvirke til å tolke alt ut fra deres perspektiv (Kvale, 2015). Jeg har vært opptatt av å få en god tone og relasjon med mine respondenter, men samtidig ha en profesjonell distanse for å kunne være så nøytral som mulig. Intervjuene jeg har foretatt har vart alt fra femti minutter til to timer, og selv om jeg fikk en god relasjon til alle vil jeg påstå at det ikke har vært nok til at jeg har ”blitt innfødt”, altså kun har forholdt meg til deres perspektiv. Både før, under og etter intervjuene har jeg vært bevisst på å være uavhengig, og ønsker å presentere forskningen uten påvirkning fra verken respondentene eller andre med interesser for temaet.

3.7 Bearbeiding av datamateriale

Alle intervjuene mine har blitt tatt opp på lydbånd, som jeg kort tid etterpå har transkribert så nøyaktig som mulig. Grunnen til dette er blant annet at en kvalitativ tilnærming er fleksibel, der en gjennomgang av et detaljert datamateriale kan endre vinkling og problemstilling på oppgaven underveis. Gjennom transkriberingen fikk jeg også mulighet til å bli ekstra godt kjent med datamaterialet, som da blir en del av analyseprosessen, som starter allerede under intervjuene. I tillegg skrev jeg ned egne analytiske notater rett etter intervjuene, der beskrivelser av respondenten, som kroppsspråk, generelle synspunkter og inntrykk jeg fikk gjennom intervjuet ble notert (Dalen, 2011). Deres engasjement for temaet viste seg for eksempel gjennom at noen av de snakket fort og mye, eller at de hadde et engasjert kroppsspråk med mye bevegelser og smil. Sammen med transkripsjonen skaper disse en godt grunnlag for å sile ut og kategorisere funnene i datamaterialet.

Etter en detaljert gjennomgang av datamaterialet har jeg kategorisert intervjuene etter fire sentrale temaer, da de har vært gjennomgående i intervjuene med alle respondentene. En slik systematisering innebærer at jeg som forsker selv tolker materialet, da det er jeg som avgjør hva jeg ser på som relevant (Thaagard, 2013). Uttalelsene fra de elleve respondentene mine har jeg plassert under de fire ulike temaene, samtidig som jeg da har valgt bort det jeg ser på som irrelevant for disse kategoriene. I neste kapittel vil denne inndelingen og valg av sitater bli lagt frem, og funnene her vil deretter bli drøftet opp mot teori presentert i kapittel 2.

Tabell 1 viser en oversikt over mine respondenter, med sine respektive pseudonymer. Jeg har også inkludert status som ansatt, frivillig eller begge deler, hvilken organisasjon de jobber i eller reiste gjennom, samt om de ble intervjuet individuelt eller i gruppe. I det påfølgende presentasjons- og analysekapittelet vil jeg referere til respondentene ved å bruke deres fiktive navn i tillegg til deres status som ansatt, frivillig eller begge deler. I senere drøftingskapitler vil jeg kun referere til deres pseudonymer.

Tabell 3.1: Oversikt over respondenter

NAVN	STATUS	ORGANISASJON	INTERVJU
Henriette	Ansatt	Frivilligreiser	Individuelt
Laila	Ansatt/frivillig	Frivilligreiser	Individuelt
Kaja	Frivillig	Frivilligreiser	Individuelt
Karoline	Frivillig	Frivilligreiser	Individuelt
Marianne	Ansatt	Ressursutveksling	Gruppe
Kristin	Ansatt	Ressursutveksling	Gruppe
Line	Frivillig	Ressursutveksling	Individuelt
Thea	Ansatt/frivillig	Reiselyst	Individuelt
Oda	Ansatt/frivillig	Kulturreiser	Individuelt
Stine	Frivillig	Kulturreiser	Individuelt
Anne	Frivillig	Ingen (uavhengig)	Individuelt

4 Presentasjon og analyse av datamateriale

Jeg vil i dette kapittelet gi en presentasjon av datamaterialet mitt, der respondentenes egne stemmer kommer frem. Jeg har valgt å kategorisere materialet i fire underkapitler, som tar for seg hovedproblemstillingen og underproblemstillingene mine. De fire underkapitlene representerer fire hovedtemaer jeg har skilt ut som sentrale i etterkant av intervjuene med respondentene, og som dermed har bidratt til å forme problemstillingene mine. Sitatene jeg har valgt ut tar utgangspunkt i denne inndelingen, og det jeg selv ser på som relevant for analysedelen. De fleste sitatene jeg gjengir i oppgaven er representative for flertallet av respondentene, mens noen vil være mer unike og skille seg ut fra de andre. Gjennom datainnsamlingen og analyseprosessen har jeg fått en større forståelse for hvordan de frivillige og ansatte i studien ser på fenomenet frivilligturisme, og dens muligheter for å skape utvikling. Deres syn på egen rolle og de lokale de forholder seg til har også kommet frem, samt hvordan de forstår fattigdom og forskjeller. Det vil være disse punktene jeg legger vekt på i analysedelen, og som vil bli drøftet nærmere i de neste kapitlene.

4.1 Utvikling

Den overordnede problemstillingen for denne masteroppgaven lyder som følger: *På hvilken måte mener ansatte og tidligere frivilligturister at frivilligturisme skaper utvikling i land i Sør?* Hovedvekten av dette kapittelet vil derfor ta utgangspunkt i denne problemstillingen og ulike perspektiver knyttet til tematikken. Hvordan forstår respondentene begrepet utvikling? Hvordan mener de ansatte og frivillige at frivilligturisme bidrar til å skape utvikling i Sør? Gjennom intervju med elleve respondenter har jeg lært at deres forståelse av begrepet til dels sammenfaller, men også spriker i ulike retninger. Henriette i Frivilligreiser formulerte blant annet sin forståelse slik:

At man har en positiv progresjon over tid. Vi skal ikke være fornøyd med status quo (...) det skal være målsettinger for dette prosjektet, det skal være et mål om hvor vi ønsker å komme etter hvert, for vi ønsker jo at dette skal være, altså vi skal heve kvaliteten, enten det er at flere skal lære å lese eller hva det nå enn skal være. (Henriette, ansatt)

Denne tankegangen, at utvikling skal føre til noe positivt på sikt, kan kobles til en overordnet definisjon av begrepet utvikling, der ulike handlinger kan forbedre et samfunn (FN-sambandet, 2016b), for eksempel ved at lese- og skriveferdigheter i et område økes. Å heve kvaliteten, som Henriette påpeker, dreier seg da om at å forbedre noe som foreligger, men

som kan bli bedre. Det å bidra til å skape en positiv endring var noe alle respondentene koblet til begrepet utvikling, og noe de mente frivillig arbeid kunne bidra til på ulike måter. ”Du redder ikke verden på tre måneder, men jeg kan gi et bidrag som på lang sikt kan være med på å skape en liten forskjell for et annet menneske” (Karoline, frivillig). I det følgende skal jeg se på respondentenes ulike forståelser av hvordan frivilligturisme kan bidra til utvikling. Jeg vil fokusere på fire perspektiver, nemlig det å være et par ekstra hender, utvikling på mikronivå, utvikling på makronivå og til slutt respondentenes forståelse av utdanning som virkemiddel for å skape utvikling.

4.1.1 ”Et par ekstra hender”

Det omtrent alle respondentene var enige om, var at en frivilligturist ikke kan redde verden, men kan være med på å bidra ved å gjøre litt. Følgende sitat illustrerer dette:

Vi presiserer jo veldig at man ikke, man kan ikke tro at man kan redde verden for eksempel, det vi kaller det er at de er ekstra hender, det er det de er, for det er underbemannede prosjekter hvor vi kan komme å, gi litt ekstra oppmerksomhet, få i gang litt bedre rutiner, være med å male litt for eksempel. (Marianne, ansatt)

I diskusjon om hvorvidt frivilligturisme kan bidra til å presse ut lokal arbeidskraft, blir denne faktoren vektlagt sterkt ”de frivillige kommer inn og blir de ekstra, den ekstra arbeidskraften som prosjektet ikke har mulighet til å lønne selv (...)” (Henriette, ansatt). Selv om noen av respondentene mente at man ikke kunne garantere at lokal arbeidskraft ikke ble presset ut, uttrykte alle at de frivillige kun fungerer som en avlastning og en ekstrahjelp til prosjekter der de ansatte ved hjelp av frivillige får tid til andre viktige oppgaver. Oda oppsummerer i stor grad hvordan de fleste respondentene ser på de frivilliges rolle som et avlastningsarbeid, og ikke noe som tar andres jobber.

Jeg var nede i Cape Town og besøkte noen av prosjektene i 2014, hvor det er et slags barnehageprosjekt da i en settlement utenfor Cape Town der de har to ansatte, to eller tre personer som lærere eller noe sånt, men de er der hele tiden, uavhengige av hvor mange frivillige det er (...) får du de frivillige så får du inn alle de andre tingene som ikke er, for har du bare et begrenset antall mennesker, så blir bare det mest nødvendige gjort. Har du da de frivillige så får du mye mer lek inn og andre kjempeviktige ting som ikke nødvendigvis blir prioritert (...) på andre prosjekt, vet vi har et på et sykehus, som egentlig, men behøver ikke ha noen kvalifikasjoner for å være der for eneste grunnen til at man egentlig

er der, det er på et barnesykehus, og det er ikke for å ta jobber fra noen av de som er der, men det er rett og slett for å gi ekstra kjærlighet og omsorg. (Oda, ansatt/frivillig)

Flere av respondentene mente at prosjektene ville ansette flere faste lokale om de hadde hatt økonomi til det, men at prosjektene ofte var underbemannet i utgangspunktet, og dermed fikk god nytte av gratis arbeidskraft. Anne påpeker at de som reiser er frivillige og ikke tar betalt, og dermed ikke blir en trussel for arbeidsmarkedet. De frivillige blir heller, som de andre respondentene også uttrykker, en ekstraressurs.

Jeg tror for det meste, så de frivillige er jo mest på barnehjem og på skoler som en ekstrating, så jeg tror på en måte ikke det vil ta noen jobber, så i tillegg så reiser vel de fleste på frivilligvisum (...) hvis jeg hadde fått betalt for noen ting og jobbet så hadde jeg på en måte potensielt kunne skadet både liksom barnehjemmet og blitt kastet ut, så med mindre man reiser med et team snekkere og bygger ting, da tar jo det masse arbeidsplasser, men når man er der for å kose med barna, så gjør man egentlig ikke så mye fra eller til. (Anne, frivillig)

Kristin og Marianne så tvert imot frivilligturisme som en mulighet til å sysselsette flere i prosjektene de støttet, og dermed bidra til lokal økonomi, ”så der vil jeg egentlig si at vi skaper arbeidsplasser, for hvis ikke vi sender frivillige, så mister jo den personen (koordinatoren) jobben etter hvert da” (Kristin, ansatt), ”og det er frivillighus ikke sant så er det, kokker og, så det kan bli skapt en del arbeidsplasser” (Marianne, ansatt).

I intervjuet med Anne fortalte hun at hun hadde på følelsen at de ansatte på barnehjemmet var skeptisk til at de frivillige la føringer for arbeidet deres.

Det tror jeg mange av lærerne også følte at, hvorfor er de her, hvorfor skal de liksom prøve å si ting til meg hva jeg skal gjøre... så jeg tror de fleste ikke ville forstått vårt ønske om å dra eller ville syntes at det var litt ubehagelig å få liksom presset opp at du må endre atferd du må gjøre sånn istedenfor. (Anne, frivillig)

Uttalelsen til Anne om hvordan hun tenker mange lærere oppfattet de frivillige og deres frivillige arbeid, kan knyttes til moderniseringsskolens underliggende *etnosentrisme*, som har hatt stor innvirkning på bistand og ideen om utvikling siden 1950-tallet.

Moderniseringsskolen tar utgangspunkt i at alle land skal gå fra et primitivt til et moderne samfunn, der det er det vestlige samfunnet som er målet, og dermed også sitter med

løsningene på problemene utviklingsland står ovenfor (Smukkestad, 2008). Da frivilligturismen for alvor ble en del av den alternative nisjeturismen fra rundt 1990, hadde den som mål at turistene skulle delta i aktiviteter rettet mot blant annet skole, miljøvern og byggeprosjekter (Wearing & McGehee, 2013). Med et slikt premiss ligger ideen om at vestlige mennesker kan og bør reise til utviklingsland for å bidra til å forbedre vilkårene i lokalsamfunn. I samtale med flere av respondentene dukker denne forståelsen til tider opp, og viser seg som en implisitt del av frivilligturismen. I det første sitatet jeg har gjengitt i dette underkapittelet uttaler Marianne som følger ”(...) gi litt ekstra oppmerksomhet, få i gang litt bedre rutiner, være med å male litt for eksempel” (Marianne, ansatt). I uttalelsen ”få i gang litt bedre rutiner” kommer denne tankegangen frem, som kan virke som en innarbeidet forståelse der vestlige ideer og mål ligger til grunn for utviklingen. I intervju med Henriette og Laila uttrykker de nettopp at prosjektene må ha noen bestemte mål som skal oppnås på de ulike prosjektene.

Vi har jo på nettsiden vår laget en rapport på ‘hva gjorde de frivillige i fjor’, hvor mange var de, hvor mange timer jobbet de, hvilke resultater kan vi konkret vise til, hvor mange skoler, hvor mange barnehjem, hvor mange skilpadder de har satt ut, hvor mange tonn søppel fjerna vi fra strender, hvor mange barn kom opp et nivå på lesing, altså hva enn det måtte være. (Henriette, ansatt).

(...) Og så syns jeg det er fint om de prosjektene også har et mål, og at man måler resultatene, at man har et mål å gå mot da. At man ikke sender frivillige kun for den frivilliges del, men at man skal ha noe å jobbe med. (Laila, ansatt/frivillig)

”Det skal være til hjelp, det skal være ok, altså det skal være lokalt startet og ha støtte i lokalsamfunnet, og ikke noe som blir presset på folk” (Oda, ansatt/frivillig). Selv om moderniseringsskolens ideer kan spores i mitt datamaterialet, ble også de lokales behov vektlagt. Det å være en som bistår de lokale, fremfor å presse på egne prosjekter, var viktig å presisere for flere av mine respondenter. Denne holdningen kan knyttes til *den tredje utviklingsvei*, som tar avstand fra de tradisjonelle utviklingsdiskursene der det vestlige samfunnet er idealet og styrer både mål og midler (Smukkestad, 2008). De fire respondentene mine som var tilknyttet Frivilligreiser, Henriette, Laila, Kaja og Karoline, viste til at organisasjonen kun ansetter lokal arbeidskraft i vertslandet, og uttrykte hvordan det er de lokale som står i førersetet mens de frivillige kun skal være en ekstraressurs. Karoline var den

som uttrykte dette i sterkeste grad, og var opptatt av hvordan de frivillige i stor grad er underlegne de lokale.

Skal jeg komme her og komme her og vite best, nei, jeg kan ingenting jeg, jeg er her for å hjelpe deg med det du trenger hjelp til (...) du er litt underlegen, du kan ingenting, du kan ikke språket du kan, du kan generelt veldig lite om det du skal være med på. Altså for all del du har fått all informasjonen du trenger, men du vet jo ikke helt hva du står opp for du står oppi det, og at du har respekt for de... som jobber med det hver dag. (Karoline, frivillig)

Henriette pekte også på denne siden ved frivilligturisme, der hun mente at det er de lokale som vet best. Likevel er uttalelsen hennes tvetydig og viser at det kan være vanskelig å legge til rette for frivilligturisme uten å ha et bein i moderniseringsskolens ideer om utvikling.

Det må være behovene på Samoa som definerer ut hva våre frivillige skal drive med der (...) vi skal vise til hva er det vi har sett på som behovene til Sri Lanka (...) så har vi laget noe som, og det har, det finner du på de forskjellige destinasjonene og prosjektene våre, på undervisning og barn og ungdom og også natur og miljø, og der har vi sagt noe om hvorfor har vi valgt å jobbe med dette tema i Sør-Afrika, men hva er vår misjon her, og hva er våre mål i Sør-Afrika på undervisningsprosjektene, og dette er jo basert på de lokale behovene som våre ansatte kan si og ha peiling på. (Henriette, ansatt)

Mine respondenter ser i stor grad frivillig arbeid som en ressurs som skal være en ekstra hjelp og gi de lokalt ansatte avlastning. Hvordan det å være et par ekstra hender kobles opp mot utvikling, kan i stor grad knyttes til respondentenes tanker om hva de kan gjøre for enkeltpersoner. I det følgende vil jeg derfor ta for meg noe som viser seg tydelig i mitt datamateriale, nemlig ideen om at den frivillige kan bidra positivt for i alle fall ett menneske.

4.1.2 ”Kanskje du kan gjøre en forskjell, om så for en person” - Utvikling på mikronivå

De fleste respondentene påpekte at selv om de som enkeltpersoner kanskje ikke kunne gjøre store endringer, kunne de likevel bidra med noe positivt for enkeltpersoner. Karoline uttrykte at frivillig arbeid i alle fall kan bidra med litt, og at hun selv gjorde en liten forskjell for en elev hun underviste. ”Verden er håpløs og dritt av og til, men jeg så en jente som klarte å lese en bok, det, jeg har ikke, ikke at, jeg har ikke gjort så mye, men jeg har i alle fall ikke gjort noe som er skadelig” (Karoline, frivillig). Også Kristin vektla denne funksjonen til

frivilligturismen, ”man gjør situasjoner og dager bedre for noen da... man ser jo det selv når man kommer ned at det er veldig mye glede, altså de setter sånn pris på at du kommer, både de ansatte og barna” (Kristin, ansatt).

Funnene i mitt datamateriale stemmer godt overens med Brita Jordanger Kirkeeides tolkninger av sitt materiale fra feltarbeid i Nepal, der hun viser til at informantene mener det å gjøre litt er bedre enn ingenting (2016). ”Man skal ikke tro at to uker i Ghana endrer Ghana på noen måte, men man kan bidra til at tjue barn fikk litt mer aktiviteter og hadde litt mer organisert lek i de to ukene” (Kristin, ansatt). Det å kunne hjelpe enkeltpersoner, der en frivillig kan bidra til å gjøre livet til i alle fall en person litt enklere, presiseres av flere av mine respondenter. Dette viser hvordan frivilligturisme kan sees på som utvikling på mikronivå. Thea var opptatt av dette, der hun ikke kunne si noe om hvilken større effekt det frivillige arbeidet har, men at det i alle fall var bra for barnehjemmet de samarbeidet med i Zimbabwe.

Ikke alle kan hjelpe alle, men alle kan hjelpe noen. Det er litt sånn vi tenker da, i Reiselyst, og vi er veldig stolte av å samarbeide med barnehjemmet i Zimbabwe hvor man ser så bra utvikling da, for det spiller jo en rolle for, akkurat der, men hvor mye rolle liksom (viser stor ring med hendene) utenfor det, det vet vi jo ikke. Men så lenge vi hjelper noen, så er det jo bra. (Thea, ansatt/frivillig)

Anne uttrykte i intervjuet at frivillig arbeid, slik det ofte praktiseres, ikke fører til langsiktig utvikling, men ser likevel verdien i konseptet for både den frivillige og enkeltpersoner ved destinasjonene.

I seg selv så er frivillighet hyggelig og du blir kjent med folk og de blir kjent med deg og du liksom, det kan hende du gjør en unge litt flinkere til å lese eller at ungen blir glad i å lese, men ikke sånn at du, du setter jo ingen sånn, du hjelper jo ingen i det lange løp da, med mindre du sånn konkret finner noe som du kan gi penger til så det kommer seg opp på beina. (Anne, frivillig)

I intervjuguiden min hadde jeg inkludert spørsmål knyttet til det å jobbe på barnehjem, og koblet det opp mot kritikken som har vært rettet mot frivilligturisme. Det blir for eksempel påstått at relasjonene som skapes mellom de frivillige og barna, for så og bli brutt når de

frivillige reiser hjem, kan være skadelig. Barnehjemsbarna kan bli utrygge og sårbare uten trygge voksenpersoner de kan stole på, og som er til stede for dem (Richter & Norman, 2010). Laila, Oda, Stine og Anne hadde alle jobbet på barnehjem under sitt frivillige arbeid. På spørsmål til Oda om hun ble kjent med og hvilke relasjoner hun fikk med barna på barnehjemmet, svarte hun følgende:

Eh, ja, noen av de, men vi var der bare tre uker, det er ikke lenge i sånt... perspektiv egentlig... men, jeg merket at de var veldig åpen, de var veldig sånn, hva skal jeg si, søkende, så det var veldig lett å komme inn på de og, fordi at de var såpass... og for meg så ble det et tegn på at okey, de her trenger det, de trenger den oppmerksomheten, så det er sånn, nå er det jo seks, fem år siden, og det er sånn jeg har de fortsatt i bakhodet og tenker på de og lurte på hvordan det går med de og sånt. (Oda, ansatt/frivillig)

Oda var opptatt av at barna på barnehjemmet hun var på i Nepal trengte den omsorgen de fikk fra de frivillige. Når jeg spør om det kan være problematisk med korte relasjoner, svarer hun likevel dette.

Vi (i Kulturreiser) har jo som policy at man i utgangspunktet er i fire uker minimum på prosjekter med barn (...) jeg synes det er veldig fint når man har mulighet til å engasjere seg over en lengre periode (...) for ungene sin del så vil det være fornuftig at man har noen som er der over lengre (tid). (Oda, ansatt/frivillig)

Thea påpekte at også Reiselyst krevde minst fire ukers opphold om de ønsket å jobbe på barnehjem ”på barnehjem er det minimumsgrense på å være der i fire uker fordi det ikke skal skiftes ut for mye” (Thea, ansatt/frivillig). Marianne og Kristin synes det er bra at det stilles spørsmål ved frivillig arbeid i tilknytning til barnehjem, og ønsker debatten velkommen. De mener likevel at kritikken rettes mot andre enn deres organisasjon, nemlig de som ikke tar en bakgrunns sjekk på barnehjemmet og informerer de frivillige som ønsker å dra, samt å sjekke om de er egnet til oppgaven. På tross av dette uttrykker de at i det i flere tilfeller er riktig å sende frivillige til barnehjem. ”Men, at det ikke sant, der hvor det ikke er nok voksen... lokalt ansatte, så der, det er bra, bedre da, at det kommer noen flere” (Kristin, ansatt). Marianne refererer også til en debatt på Dagsnytt atten der frivilligturisme ble debattert, og en psykolog hevder at det viktigste for et barn er omsorg.

Han har kanskje rett i at det som er skadelig for barn er å bli forlatt, er å være alene... ja, i mye større grad enn at du har en som kommer inn og lager aktiviteter og drar (...) så lenge de er bevisst på rollen sin (Intervjuer: hvordan da?) at de ikke går inn og tror de skal være en ekstramamma. (Marianne, ansatt)

Både Marianne, Kristin, Henriette og Laila var opptatt av at de frivillige ikke skal ta del i oppgaver som skaper sterke relasjoner til barna. Henriette påpekte at Frivilligreiser er streng på hvilke barnehjem de samarbeidet med, hvem som får arbeide på barnehjem, samt at de ønsker at de frivillige skal jobbe der så lenge som mulig. Om de frivilliges rolle sa hun blant annet at ”du skal ikke være noens bestevenn, du skal ikke være noens omsorgsperson, ee, hvis barna ikke noensinne husker hva du heter så er det helt topp” (Henriette, ansatt). Selv om de fleste av mine respondenter var opptatt av at de frivillige på barnehjem ikke burde få for nær kontakt med barna, opplevde Anne på sin side nettopp dette. I intervjuet fortalte hun om hvordan et av barna på barnehjemmet tok avstand til henne den andre gangen hun dro dit som frivillig, nettopp fordi hun hadde forlatt henne første gangen. ”Kanskje at hun rett og slett ble litt såret da, at det gikk fra at jeg og venninnen min var med henne hver eneste dag liksom (...) plutselig var vi der og så kom jeg liksom tilbake og forventet at vi skulle være venner igjen” (Anne, frivillig). På tross av denne risikoen er de fleste enige i det som kommer frem i Thea sitt utsagn.

Og det er jo litt sånn i barnehager i Norge også, det er jo veldig mye vikarer som flyr inn og ut der, og alternativet der også, er at det ikke blir nok voksne per barn... så det blir litt samme diskusjonen føler jeg da, og jeg skjønner at barn på barnehjem blir veldig tilknyttet de som kommer, men alternativet er verre. (Thea, ansatt/frivillig)

Selv om de fleste av mine respondenter mener at frivillig arbeid er et viktig bidrag for utvikling på mikronivå, kommer det likevel frem hos noen av respondentene at det er langtidsutviklingen som er målet. Kaja var den som var tydeligst på at frivilligturisme skaper utvikling på lang sikt.

Med frivillig arbeid så kan en jo på en måte hjelpe andre land (...) jeg tror faktisk at det hjelper og ser at det er bra, det tror jeg, alle sier hjemme, selv om jeg bare var der fem uker og underviste så, altså alt hjelper på en måte (...) du ser progresjon i en generasjon, at de kan bli noe mer enn å bare bli boende på den øya, eller og fordi, holdt jeg på å si, bo i slummen, at de kan få en skolegang. (Kaja, frivillig)

Organisasjoner og andre aktører som legger til rette for frivilligturisme retter seg direkte mot enkeltpersoner i vesten, der du får et tilbud om å reise for å kunne gjøre en liten forskjell. Denne forskjellen ser mine respondenter i handlingene sine, enten de engasjerer barn og øker leselysten deres, eller gjennom ekstrahjelp for at barna på barnehjem skal få mer oppmerksomhet og omsorg. De større strukturene, historiske bakteppet og politiske prosessene som ligger bak de store skillene mellom land i Nord og land i Sør, med store interne og eksterne forskjeller mellom fattige og rike, en voksende barnehjemsindustri (Richter & Norman, 2010) og bistandsavhengighet er det lite spor av i mitt datamateriale. Det større bildet kan være vanskelig å se, og det skal jeg ta for meg i neste delkapittel.

4.1.3 ”Du er en brikke i et mye større bilde” – Utvikling på makronivå

For på kort sikt er jo frivillig arbeid kjempebra, men man kommer inn og hjelper på en måte, man gjør noe som kanskje ikke hadde blitt gjort hvis ikke, men så er spørsmålet på lang sikt hva man gjør. (Oda, ansatt/frivillig)

Flere av respondentene uttrykte at det å kunne gjøre en forskjell for enkeltpersoner var noe frivillig arbeid kunne bidra til, men på spørsmål om de fikk innsikt i de større strukturene og årsakene til for eksempel fattigdom og forskjeller, svarte flere at det hadde de ikke satt seg inn i. Line mente blant annet at engasjementet til de frivillige er det viktigste. ”(...) vise at vi er engasjert og interessert og samarbeidsvillig tenker jeg... det politiske det, får vi ikke til så mye med bare å være frivillig, da må vi ha mer bakgrunn på det” (Line, frivillig). Oda peker på det komplekse i de bakenforliggende strukturene, men at det å være frivillig gir deg mulighet til å se problemene på nært hold.

Når man hører om det store bildet og hvordan ting er så er det ikke alltid man klarer å forholde seg til det fordi det er så stort og svevende, mens når man da er midt i det bittelille, du kommer ikke nærmere, så ser man det, en pitteliten side av det, men det blir reelt, det blir faktisk sånn det er. (Oda, ansatt/frivillig)

Oda mener at de store problemene ikke løses av frivilligturisme, men at det likevel er et viktig bidrag. Sitatet under viser hvordan mine respondenter i stor grad ser på frivilligturismens rolle, da det ikke stilles krav til kompetanse og erfaring, men engasjement og motivasjon for å

kunne bidra med litt. De bakenforliggende årsakene og større løsningene på problemer, kan ikke løses av frivilligturismen, ifølge Oda.

Ja, tenker egentlig at det er et fint supplement til mye annet, men uten at det er noe som løser verdensproblemer... da må man på høyere hold uansett og man må ha et helt annet system for å løse problemet, men... å kunne gjøre ting bedre, definitivt. (Oda, ansatt/frivillig)

Selv om respondentene viser til at de frivillige kan gjøre en liten forskjell, påpeker likevel flere at de frivillige er en del av noe større. Henriette oppsummerer denne tankegangen i følgende utsagn.

Det er viktig at du ikke forventer å kunne se en endring i løpet av fire uker, for at det ser kanskje helt likt ut på den skolen når du reiser, eller på barnehagen eller på barnehjem når du (...) det ser likt ut og det er like fattigslig det er akkurat like dårlig utstyr på skolen når du drar som når du kommer, men du må huske på at du er en brikke i et mye større bilde som, utvikler seg over tid, dette er et langtidsprosjekt. (Henriette, ansatt)

Karoline var opptatt av at de frivillige måtte være bevisst på hvilken organisasjon de reiste med for å kunne gjøre nytte for seg. Hennes utsagt kan tolkes som motstridende, da hun på den ene siden mener at de frivillige ikke må tro de skal "redde verden", men samtidig har de muligheten til å skape en varig endring. Dette viser noe av forholdet mellom mikro- og makroperspektivet, der de fleste respondentene var opptatt av hva de kunne gjøre for enkeltpersoner, og at langtidsvirkningene var målet, men ikke alltid lett å få øye på.

Du skakke redde verden, jeg skal ikke gjøre Samoa bedre, men det er et potensiale til å kunne gjøre noe og bidra med noe positivt som forhåpentligvis og mest sannsynlig, med en god organisasjon i ryggen, kan skape positive endringer, positiv framgang, og bærekraftig framgang på et langtidsperspektiv. (Karoline, frivillig)

Anne skilte seg mest ut med tanke på hvilke muligheter frivilligturismen kan skape, og mener at for å få til langsiktig utvikling må det satses på større prosjekter som skaper en varig endring, og kommer med et eksempel på noe hun mener fungerer.

Jeg vet om en som har vært frivillig på et masaaibarnehjem ute i bushen, langt i fjellene, og han går fra Danmark til Tanzania for å samle inn penger til, altså vannsystem der sånn at

vannet skal gå helt opp til landsbyen. Så istedenfor at damene går fjorten kilometer helt ned og fjorten kilometer opp igjen for å hente vann, så vil han at liksom, han vil samle inn nok penger til at liksom vannet skal gå hele veien opp. Det er jo på en måte, det er utvikling, men det at jeg betaler noen hundre dollar for å bo et sted, det fører jo bare til at de holder, liksom, de økonomiske vanskelighetene sine litt lengre vekk en stund, og så går det over liksom. (Anne, frivillig)

På spørsmål om hva som skaper utvikling, var det flere av respondentene som pekte på utdanning som er viktig middel. I intervjuene skilte dette seg til dels ut som noe som kunne bidra til en langsiktig positiv endring, der frivilligturister kunne være en viktig brikke.

4.1.3.1 ”Utdanning åpner dører” – om skolen som utviklingsvei

Av mine respondenter hadde Karoline, Line og Kaja jobbet frivillig på skoler i ulike land, og både de og de andre respondentene mine var klar på viktigheten av utdanning for å skape utvikling. I samtale med Henriette fortalte hun meg detaljert om historien til organisasjonen hun arbeidet i, og hvilket forhold den har til utdanning og dens potensiale til å skape utvikling.

Frivilligreiser startet opp i utgangspunktet i forhold til utdanning, fordi utdanning åpner dører, det skaper muligheter ved å hjelpe barn til å bli bedre i engelsk og matte og andre fag, ved å hjelpe dem å klare å fullføre skolegang, komme seg videre på videregående, forhåpentligvis også enda høyere opp, så vil det gi dem muligheter på sikt, det vil trygge fremtiden deres. (Henriette, ansatt)

På spørsmål om hvilken type frivillig arbeid som har mest potensiale til å skape utvikling, mente også Kaja at utdanning var sentralt.

I utgangspunktet så tror jeg på, å få folk til å lære ting på skolen holdt jeg på å si, det er jo grunnlaget for... altså da kanskje de kommer inn på et universitet eller litt sånne ting at folk på en måte istedenfor bare å bli værende på den plassen (Galapagos) fordi de ikke kom inn på et universitet (...) alt er positivt vil jeg si, men akkurat det med utdanning, at folk får lært seg noe viktig eller noe, eller får lært, det vil jeg se på som det viktigste. (Kaja, frivillig)

Karoline mente at gjennom å sette i gang noe kunne de frivillige være med på å ”starte noe smått og uskyldig som har potensiale til å vokse” (Karoline, frivillig). Hun brukte sitt eget prosjekt på en skole i Samoa til å eksemplifisere.

Sånn at du da på lang sikt kan endre, at du da kan implementere denne lesegreia som jeg gjorde på Samoa med flere klasser, på en måte starte større lesegruppe fordi ungene blir tryggere og mer ordentlig og kustus og sånn, og på en måte, da rett og slett øke lese- og skriveferdighetene på en skole for noe du har gjort og vært med på og det gjør at de får, selv om de er underpriviligerte at de kommer inn på en bedre ungdomsskole, et college eller universitet og da, få en ordentlig jobb på en måte altså (...) man må starte i det små for å utrette noe stort. (Karoline, frivillig)

Anne så på investering i enkeltpersoners utdanning som en måte å skape utvikling, men at en må følge opp hele veien og gi støtte, fremfor et lite beløp som kun holder økonomiske vanskeligheter borte en kort stund.

Hvis du betaler for at noen får en utdanning, hvis du betaler hele veien da, at det ikke sånn at du betaler for at du får to år på ungdomskolen og så slutter du å betale, men at du betaler til de er ferdig på universitetet eller på høgskolen og kan bli sykepleier eller noe sånt, så tror jeg det er det som skaper endring. (Anne, frivillig)

Respondentenes tanker om utdanning som utviklingsvei viser hvordan det å komme seg opp og frem for enkeltpersoner er helt sentralt i deres forståelse av utvikling. Ideen kan knyttes til tanker om modernitet og evolusjon, men også enkeltmenneskets frihet i nyliberal ideologi. Det kommer tydelig frem i mitt materiale at ved å ta utdanning vil det kunne gi muligheter og rom for den enkelte. I respondentenes utsagn om utvikling kommer det også frem at aktører knyttet til frivilligturisme kan gjøre en forskjell. Hvordan kommer skillene mellom ”oss” og ”de andre” til syne i slike tanker og meninger knyttet til dette temaet? I det neste delkapittelet skal jeg ta for meg denne problemstillingen knyttet opp mot mitt datamateriale.

4.2 Oss og de andre

Den ene underproblemstillingen min er sentral for å forstå hvordan de frivillige og ansatte forholder seg til rollene giver og mottaker, altså de som reiser som frivillige og de lokale de forholder seg til på reisen. Gjennom intervjuene kom vi inn på dette temaet, som jeg har

formulert i følgende underproblemstilling: *På hvilken måte preger deres forståelse av "oss" og "de andre" synet på utvikling?* I dette delkapittelet ønsker jeg å se om og hvordan respondentene uttrykte dette skillet. Er det slik at respondentene skiller mellom "oss" og "de andre"? I så fall, på hvilken måte uttrykkes dette?

Thea i Reiselyst fortalte meg en historie om en frivillig norsk gutt som hadde samlet inn penger til vertsfaren, fordi det viste seg at han hadde grå stær, men ikke råd til å betale for operasjonen.

Det gir litt perspektiv da, to tusen kroner er ikke mye for oss, men han fikk samlet inn to tusen kroner, og gav han den operasjonen.. så han kommer jo til å bli helt fin igjen, så det har jo forandret livet hans... det er liksom, det gir jo litt perspektiv, og ja da, du kan faktisk gjøre en forskjell for noen da. (Thea, ansatt/frivillig)

I uttalelsene til flere av respondentene kommer nettopp denne tankegangen frem, at vi i Vesten har ressurser og dermed muligheter til å skape en endring i utviklingsland.

Selv om jeg ikke er ferdig utdannet nå så tjener jeg jo godt på deltidsjobber, det er ikke det samme for veldig mange andre land føler jeg, derfor føler jeg vi ofte har... litt mer kapasitet og mulighet og kunnskap til og på en måte være frivillig arbeid eller gjøre litt sånne ting da. (Kaja, frivillig)

Denne tankegangen, at vestlige kan forbedre livene til mennesker i fattigere land i Sør, kan knyttes til White Saviour Complex, noe Okoroafor beskriver som en paternalistisk og kolonialistisk mentalitet hos vestlige (2016). Flere av utsagnene til respondentene kan forstås i lys av et slikt perspektiv. Line var opptatt av å fortelle bekjente hva hun hadde vært med på, for at de selv skulle bli inspirert til å reise og hjelpe til.

Jeg sier det til så mange av vennene mine, dere må dra et sted, dra til Mexico dra til Asia, India for den saks skyld og bare se liksom, hvor lett og fint vi har det, kanskje får hjulpet til andre steder, for jeg har veldig lyst til å dra til India neste gang, for der er det mye i forhold til kvinner og menn, ja, masse, kanskje lille meg ikke får gjort så mye mer, men vi får se... hvert fall engasjert. (Line, frivillig)

Brown (2003) er skeptisk til frivilligturisme som han ser på som en arena for vestlig ungdom der de kan opparbeide seg kunnskap og bruke mottakerne som ”forsøkskaniner”. Flere av mine respondenter pekte på at selv om de kanskje ikke kunne utrette store ting, kunne det i alle fall ikke skade at de var der, ”mange av disse landene som mange reiser til, altså det er fælt å si det, men, har gått til helvete allikevel, så du kan ikke gjøre noe mer skade” (Karoline, frivillig). Kaja var også bevisst på at fordi elevene hun underviste på Galapagos hadde svake ferdigheter i engelsk, kunne hun prøve seg som lærer uten å tabbe seg ut.

Jeg hatet fremføring og sånn på skolen, men her, de var jo så dårlige i engelsk, så uansett om jeg hadde sagt noe feil i engelsk så hadde det ikke gjort noe, for de hadde jo ikke peiling på omtrent hva jeg sier uansett (...) de første gangene var det jo litt skummelt, men det var bare fordi jeg var litt usikker på meg selv, men når du kan så lite som jeg fant ut etter hvert så gjorde det ingenting å stå der. (Kaja, frivillig)

Cole (2012) peker på hvordan amerikanere lett lar seg engasjere og bidrar med pengestøtte eller frivillig arbeid, men i liten grad setter seg inn i årsakene og de politiske kontekstene som fører til urettferdighet. Oda tok selv grep og arbeidet frivillig da hun mente at myndighetene ikke tok ansvar selv.

Personlig så har jeg liksom kommet frem til at, vel jeg kan ikke bare sitte på sidelinjen og vente på at regjeringen faktisk skal gjøre noe, da kan jeg faktisk heller bare bidra med det jeg har og gjør og, og så kan jeg heller kjempe på sidelinjen for at endringer skal skje, istedenfor å bare å sitte og se på det og så prøve ikke å gjøre endringer derfra, sånn personlig gir det meg bedre samvittighet. (Oda, ansatt/frivillig)

Stine var opptatt av at de frivillige kunne være forbilder og lære opp de lokale slik at de kunne bli selvstendige. Hun så for seg at de frivillige i større grad kunne engasjere og lære opp de voksne, slik at de selv kunne ta ansvar.

Det blir jo det at man kan være forbilder da ved å liksom... jobbe i en barnehage så vil kanskje flere i det landet tenke, å vi vil og jobbe i barnehage (...) det er jo det der med at man skal ikke gi masse fisk, man skal lære de å fiske liksom, det er jo helt sant, da mener jeg heller at man skal lære de opp liksom, jobb, gi de jobbene, utdanning i stedet for penger liksom. (Stine, frivillig)

Denne ”hjelp til selvhjelp”-tankegangen kommer frem hos noen av respondentene, der jeg på spørsmål om hva som var målet med det frivillige arbeidet i flere tilfeller fikk til svar at prosjektene skulle bli selvstendige, her eksemplifisert med sitater fra Oda og Henriette, ”og så er jo et av målene at prosjektene skal kunne være selvdrevne over tid” (Oda, ansatt/frivillig).

Men hva når vi har kommet i mål med disse målene da, eller prosjektet har fått bedre økonomi så det kan ansette på en måte nok folk, da avslutter vi jo faktisk samarbeidet med det prosjektet og sier, nå er de faktisk selvgående, de har ikke behov for oss lenger.

(Henriette, ansatt)

Terje Tvedt hevder at orientalistiske forestillinger og forståelser av Orienten ikke er relevant i dag, da det ikke gjenspeiler nordmenns bilder av verden i vår tid (2002). Likevel kan konstruksjon av ”de andre” som irrasjonell, statisk og eksotisk til en viss grad spores hos de fleste av mine respondenter. Line sin beskrivelse av urbefolkningen i Namibia uttrykker et stereotypisk bilde av primitive mennesker. ”De som er ordentlig urbefolkning der nede, de går jo rundt nakne, så det med klær det tenker jeg ikke på som fattigdom egentlig, fordi du kan kle deg med... med visne blader liksom” (Line, frivillig). Sitatet er ikke representativt for alle respondentene, og skiller seg derfor ut, men viser likevel hvordan orientalske bilder av de andre er til stede også i dag. Stine beskrev blant annet de ansatte i barnehagen der hun jobbet frivillig som passive og lite engasjerte.

Jeg og hun jenten (frivillig) satt i gang leker og litt sånn, for de som jobbet der de virket så utrolig uengasjerte og...late... de bare satt hele dagen og så på ungene mens ungene lekte, altså de tok selvfølgelig med, og så noen ganger så begynte de å danse og leke med de og det var jo dritgøy og liksom sånn derre afrikansk dans og (ler) så det var jo kult, men veldig ofte så satt de bare og så på. (Stine, frivillig)

I intervjuet med Kaja fortalte hun om kjønnsforskjellene hun observerte og opplevde på Galapagos, og hvordan rollene mellom vertsforeldrene hennes var tradisjonelt fordelt.

Moren da, i mitt hus da, hun hadde vært hjemme hele livet og bare laget mat til mannen og barna og, sønnen som bodde over som hadde fått sitt eget barn igjen, og det passet hun på mens han (vertsfare) var ute og jobbet, så jeg var veldig overrasket over at, men det tror jeg har litt med at, de lever tilbake i tid. (Kaja, frivillig)

Karoline fortalte om hvordan hun reagerte da hun oppdaget at elevene på Samoa ble slått, og selv om hun beskriver det som kan tolkes som tilbakeliggende handlinger, er hun også bevisst på å hun ikke ønsker å være paternalistisk og bedreviter. Uttalelsen viser en dobbeltkommunikasjon og tvetydighet, der hun på den ene siden uttrykker hvordan hun tar avstand til behandlingen av elevene, men samtidig vil unngå å fremstå som en vestlig tilreisende som skal ”oppdra” de lokale.

De var så uvant med ros, de får, ja ungene blir jo slått og gudene vet hva de ikke ble og det er noe for seg selv (...) jeg sa ifra til Frivilligreiser at dette skjedde på skolen min, men jeg gjorde ingenting og sa ingenting fordi jeg kommer her og kommer her, så de (Frivilligreiser) tok det opp på skolen og bare, det er ikke greit... det var de veldig ålreit på det, men det er sånn, skakke være en bedreviter selv om jeg kommer fra Vesten liksom. (Karoline, frivillig)

Perspektivene som kommer fram i sitatene fra Kaja og Karoline kan kobles til orientalistiske bilder av ”de andre”, da de lokale beskrives som tilbakeliggende i spørsmål om kjønnsforskjeller og i håndtering av skoleelever. Beskrivelsene kan også knyttes til det Terje Tvedt (2002, s. 135) omtaler som *normalisme*, der egne verdier knyttes opp mot en naturlig utvikling. Kaja så på de lokale som tilbakeliggende, og at hadde det ikke vært for hjelpen de fikk utenfra, ville de ligget enda lenger tilbake i tid. Ved hjelp av de frivillige kan de lokale bli som ”oss”.

Jeg føler at mange av de som, hvert fall på en sånn plass, og det er sikkert sånn i Afrika og at de kommer seg ikke ut veldig lett... altså de får, liksom vi kan jo reise og sånne ting og lære og researche sånn på google maps, de har ikke en like stor kompetanse til å gjøre det med mindre ting kommer til de på en måte. Så jeg føler jo at hvis ikke det hadde vært frivillige så hadde de ligget enda flere år tilbake og at de hadde lært enda mindre på en måte (...) noe som hadde vært veldig dumt om de skulle bli sittende igjen. (Kaja, frivillig)

Jeg spurte Thea om møtet mellom de mer velstående frivillige og de fattigere lokale kunne være problematisk, noe som fikk henne til å reflektere rundt de lokales forståelse av det å arbeide som frivillig.

Det er veldig mange steder som ikke skjønner hva frivillig arbeid er, og man kan ikke da komme og si at man skal jobbe gratis, så den er det ganske mange som ikke skjønner seg på (...) og hvis man sier det kan man bli sett stygt på, fordi vi har det så bra at vi faktisk har

mulighet til det da (...) da er det bedre at vi hjelper dem uten at de på en måte trenger å være hundre prosent... involvert i det da, for da hadde kanskje ikke det barnehjemmet gått rundt.
(Thea, ansatt/frivillig)

I uttalelsen til Thea kommer det frem ideer som kan tolkes som uttrykk for en paternalistisk tankegang som kan knyttes til White Saviour Complex. De lokale vet ikke sitt eget beste, og for at barnehjemmet skal klare seg, må de frivillige trå til og bidra. Selv om de lokale ikke fullt ut forstår hvorfor de frivillige er der og hva de ønsker, er det beste for de at de får hjelp utenfra.

I intervjuet med Marianne og Kristin kom vi inn på hvorvidt det er greit for de frivillige å ta bilder av barn på for eksempel barnehjem. Kristin kom med følgende kommentar i samtalen:

Det er jo sånn at vi ser at prosjektene, vi ser at for eksempel et lokalt barnehjem i Ghana kan jo ikke bry seg noen ting om de samme retningslinjene som vi har satt, og da er det veldig viktig at vi er strikte, at selv om barnehjemmet ikke synes det er noe problem at du tar bilder av barna der og der så sier vi at det ikke er lov. (Kristin, ansatt)

Selv om de fleste respondentene skilte mellom ”oss” og ”de andre” under intervjuene, vektlegger flere at et av målene og godene med frivilligturisme er å bli kjent med nye kulturer og lære av andre for å kunne motarbeide fordommer og nettopp redusere skillene mellom ”vi” og ”de”. Denne mulige virkningen av frivilligturisme understrekes av Wearing og McGehee, som påpeker at tverrkulturell forståelse kan redusere stereotypiske bilder av ”de andre” (2013). Kristin og Marianne vektla dette, og viste blant annet til et aktuelt eksempel.

Også nå som vi ser flyktningstrømmene komme inn til Europa så er det, man ser jo at den der, hva skal man si, fremmedfrykten øker veldig, og da blir det så, da blir det enda viktigere at jo flere som reiser og har forståelse for det jo bedre tenker jeg (Kristin, ansatt) og at det ikke blir sånt stort skille på oss og dem. (Marianne, ansatt)

Stine peker også på dette poenget, og viser hvordan en slik reise kan gi større forståelse for andre menneskers situasjon.

Jeg fikk jo liksom... stor innsikt i hvordan det faktisk er andre steder, og jeg får jo veldig mye respekt for det og det synes jeg er veldig viktig med på en måte å reise at man få litt mindre

fremmedfrykt, og man på en måte... vet mer hvordan det er, sånn som det kommer veldig mange innvandrere her og liksom se hvordan de føler det når de er i et helt nytt og ukjent sted og folkene snakker ikke samme språket som deg og, så du får jo litt sånn større respekt da for akkurat det da, hvordan liksom sette seg inn i andres situasjon. (Stine, frivillig)

Henriette peker på at kulturutvekslingen gjør at mennesker fra hele verden blir kjent med hverandre, og dermed utfordrer synet på verden også fra de lokales perspektiv. Utsagnet under viser også hvordan forskjellene materialiserer seg ved at de frivillige er i den privilegerte posisjonen at de kan reise ut, mens mange av menneskene de møter, ikke har den samme muligheten.

Vi sier at det er fruktbart for prosjektene også å møte mennesker fra hele verden, dette er jo ofte barn og ungdommer som, de kommer aldri til å reise til Europa, de kommer kanskje aldri til å reise ut av landet sitt i det hele tatt. De kan møte verden og ja, møte folk som tenker annerledes enn dem, ser annerledes ut, de lærer masse. Vi sier at de (frivillige) skal bruke seg selv, fortell om hjemlandet ditt, ta med bilder, lær dem en lek, lær dem en sang. Det gir en ganske dynamisk hverdag, og det utfordrer dem, åpner også deres syn på verden og seg selv. (Henriette, ansatt)

Skillet mellom ”oss” og ”de andre” kom tydelig frem da flere av respondentenes skilte mellom de rike vestlige og de fattige lokale, og var noe av motivasjonen for at de frivillige ønsket å arbeide i utviklingsland i utgangspunktet. ”Selvfølgelig har jo ikke de liksom det de trenger, men jeg blir mer sånn at jeg tenker at vi har mye mer enn vi trenger, enn liksom, at de burde få alt liksom” (Stine, frivillig). Dette sitatet fra Stine viser noe av tankegangen noen av respondentene hadde på grunn av de store økonomiske forskjellene mellom seg selv og de lokale, der det å ta avstand til egen materialisme kom tydelig frem. I neste delkapittel vil jeg gå nærmere inn på denne tematikken og andre perspektiver knyttet til fattigdom og forskjeller.

4.3 Fattigdom og forskjeller

Som rapporten fra Tourism Research and Marketing påpeker er det et tydelig skille mellom hvem som reiser og til hvor. Det er i hovedsak mennesker fra rike land som reiser til fattigere land for å hjelpe til på ulike prosjekter (TRAM, 2008). Temaet fattigdom var noe jeg tok opp i intervjuene med samtlige respondenter, og en sentral underproblemstilling for oppgaven:

Hvordan beskriver respondentene fattigdom og forskjeller?

I samtale med Marianne og Kristin fortalte sistnevnte om hvilke tilbakemeldinger de frivillige kommer med etter reisen, og hvordan de opplever fattigdommen de møter på.

De fleste er kanskje litt fascinert og kanskje litt rørt over hvor positive folk kan være, selv om man lever i ganske ekstrem fattigdom, og at man trenger ikke så mye for å ha det bra (...) og at man kan være litt fascinert over hvor livsglad disse barna er og hvor mye de ler og har det gøy selv om de bor på barnehjem for eksempel, og det er en ganske vanlig tilbakemelding.

(Kristin, ansatt)

Her forteller Kristin om en vanlig tilbakemelding hun får fra de frivillige når de returnerer til Norge, der fattigdom beskrives som noe autentisk og ekte og materielle goder er erstattet av glede og smil. Denne måten å se fattigdom på bekreftes av de fleste av mine respondenter, ”folk lever jo lykkelige liv, og eier ikke nåla i veggen, de er rause, gavmilde, de er gjestfrie, de er åpne, de er positive, de har null og niks” (Henriette, ansatt). Også Karoline har denne forståelsen av fattige, selv om hun synes det er vanskelig å definere fattigdom.

Jeg synes termen fattigdom er litt vanskelig, men det er viktig for meg å si at, joda, du kan være fattig fordi du ikke har mat, men du har foreldre som elsker deg. Jeg var i Malawi, et av Afrikas kanskje aller fattigste land, og de hadde ingenting, men de var så glade og lykkelige og de smilte. (Karoline, frivillig)

I Mostafanezhad sine feltstudier i Thailand kom hun frem til at de frivillige aktivt oppsøker fattige områder for å oppleve det de ser på som autentisk, og romantiserer dermed skjevhetene (2013). I samtale med Oda gir hun en lignende forklaring: ”Jeg tror mange tenker at, jo fattigere det er jo mer annerledes er det fra oss... at det blir en slags, da får jeg mest mulig kulturopplevelse, noe sånt” (Oda, ansatt/frivillig). Flere av de frivillige reiste for nettopp å oppleve noe annerledes, noe Line beskriver i følgende sitat.

Jeg hadde vært veldig i de derre i-landene og reist (...) og så tenkte jeg bare, jeg har veldig lyst til å reise skikkelig ut i gokk og ikke ha noen dekning og gjøre noe for meg da, eller dem, altså liksom sånn å dra, dra ned dit og hjelpe til eller i alle fall prøve å hjelpe til.

(Line, frivillig)

Da Stine tok kontakt med Kulturreiser fikk hun tips om å dra til Sør-Afrika siden det var hennes første gang som frivillig.

Så sa hun det at hvis jeg hadde lyst til å jobbe frivillig i Afrika, så kanskje Sør-Afrika var en god begynnelse, liksom for det, det er litt infrastruktur, men ikke så kjempemasse, det er ganske sånn mikset da, så det er et bra sted å begynne (Stine, frivillig).

Slik jeg tolker Stine her ble hun anbefalt Sør-Afrika fordi det er mer utviklet enn flere andre afrikanske land Kulturreiser kunne tilby, og dermed en lettere overgang fra et vestlig levesett. At det ”var en god begynnelse” kan tolkes som at hun neste gang, om hun ville arbeide frivillig igjen, kunne reise til et mindre utviklet land og dermed få mer av det flere av de frivillige ser på som en større og mer autentisk kulturopplevelse.

Det som viste seg tydelig hos alle respondentene var hvordan de i møte med fattige mennesker tok avstand til materialistisk forbruk i hjemlandet, ”jeg får av og til litt sånn, øh, når jeg ser hvor mye liksom, folk krever og bruker og alt mulig her i Norge, det er helt sykt egentlig” (Stine, frivillig). I intervjuet med Marianne forteller hun hva hun tror de frivillige kjenner på i møtet med fattigdom, der de i møte med de lokale blir bevisst sin egen livsstil og levemåte.

Jeg tror kanskje det er mer, jeg har på følelsen at de ser at de trenger jo en viss sånn basis da, det å gå på skole, det å ha et sted å bo, det å ha nok mat, men jeg har på følelsen av at de frivillige fokuserer på den, det voldsomme forbruket som er her hjemme da, at man skal skifte ut telefonen sin, at man skal kjøpe nye sko alt det der, ikke det at man blir så, ikke at man blir lykkelig av å være fattig, men man blir kanskje ikke så mye lykkeligere av å være rik heller. (Marianne, ansatt).

Henriette peker på hvordan velstanden i Norge burde gjort oss lykkelige, men at vi i stedet klager og er misfornøyd.

Hvis man ser på materielle goder så burde jo nordmenn bare gått og smilt tre ganger rundt, vi har det bedre enn omtrent alle på kloden, vi har gratis helsevesen og gratis undervisning, gratis utdanning og vi, ikke sant, vi burde gått rundt og ledd hele dagen og vært så lykkelige at vi ikke kunne, ja, holdt det tilbake. Men vi er misfornøyd, vi er kritiske, vi klager, vi kritiserer jo

systemet vårt, vi er livredde for at det skal komme noen utenfra og at det skal bli for mange av dem, ikke sant. (Henriette, ansatt)

I flere av respondentenes uttalelser vises altså kontrasten mellom de frivillige og lokale som en beundring av hvordan de lokale jobber hardt og lever gode liv med få ressurser, i motsetning til late mennesker fra Norge som har mye ressurser, men likevel klager. Denne avstanden til egen velstand er et tydelig funn i mitt datamateriale.

Jeg tror veldig mange nordmenn har godt av å se at man kan være lykkelig uten å ha mye, og det er jo det man ser og hvor mye villig folk er til å dele, som ikke egentlig har noe særlig i det hele tatt, men de vil alltid dele. (Oda, ansatt/frivillig)

Sånn som når du ser hvordan de lever så tenker man jo på forskjeller, og det er mye som jeg ville på en måte, når jeg er her så tenker jeg på en måte materialistisk eller sånne småting da på en måte da som jeg tar, ja som er nøye her i Norge og som ikke er nøye der i det hele tatt. Det er jo sånn da begynner en å lure på hvordan en har det her, altså vi er altfor kresne på ting. (Kaja, frivillig)

Du skal ha så mye respekt du for det disse menneskene gjør og karrer seg hver dag under sånne arbeidsforhold, og det er livet deres, og du kommer fra Norge og skal være der og tilbake om tre uker til jaccuzien din på verandaen liksom. (Karoline, frivillig)

Anne uttrykker tydelig hvordan hun følte på forskjellene, og gir eksempler fra sitt frivillige arbeid i Tanzania. Hun ser på materielle goder som noe barna og de lokale ønsker seg, men ikke har tilgang til som hun selv. Hun er den av respondenten som skiller seg ut ved at hun ikke ser på fattigdom som noe autentisk og ekte, men heller som en hindring. For henne handler det altså ikke om at nordmenn er rike og ulykkelig, og de lokale fattige og lykkelige, men reflekterer i større grad over de reelle forskjellene og det hun ser på som problematisk ved nettopp dette.

Det er bare skjevt liksom, og når du står og pruter på markedet så innser du til slutt at, hvorfor står jeg her og krangler om tre kroner liksom, det er en prinsipp sak liksom så nå står jeg her og krangler med en person som liksom bare, noensinne kommer til å ha så mange penger jeg har denne måneden liksom, det... ja, det blir skjevt liksom, det blir skjevt med lærerne som lever

på ingenting og det blir skjevt med, ja, så i forhold til de så var vi jo sykt rike, sånn helt ekstremt rike. (Anne, frivillig)

Anne påpekte også hvordan hun og de andre frivillige ble forskjellsbehandlet fordi de var hvit og velstående.

Vi fikk utrolig fancy mat, fikk kjøtt nesten hver dag og jeg blir rett og slett, fikk helt avsmak av det, fordi jeg så at barna spiste makande, altså sånn maisgrøt, til lunsj og middag flere dager i strekk, og det syns jeg ikke var greit. Jeg måtte spise for å være høflig, men jeg syns det var, altså jeg hadde vondt hver kveld (...) siden vi var såpass mange frivillige så tror jeg rett og slett at det ble, kokte litt over da, at det ble sånn nå må vi huske å behandle de som liksom sånn rike hvite. (Anne, frivillig)

Respondentene sitt møte med fattigdom og forskjeller kan sees på som en legitimering og romantisering av fattigdom, der det å ta avstand fra egen materialisme kan undergrave arbeid for å minske forskjellene. Samtidig kan avstand til egen livsstil og opphøyning av de lokales levekår vise at ungdommer gjennom frivillig arbeid blir mer engasjert og kritisk til sitt eget forbrukssamfunn. De kan bli mer bevisst på sin egen livsstil og verdier, som igjen kan føre til at de tar aktivt del i samfunnsarbeid når de kommer tilbake fra oppholdet sitt.

Jeg tror veldig sterkt på denne kulturutvekslingen (...) de frivillige kommer hjem og er med på infomøter og skriver frivillige forteller-historier, og trekker frem hva det har gjort med deres selvutvikling, hvordan de har vokst på det, hvordan de har fått utforsket sine egne standpunkter og fordommer, hvordan det har utvidet deres perspektiv, vekket et engasjement. (Henriette, ansatt)

I det følgende vil jeg blant annet se på denne siden av frivilligturismen, der jeg i neste delkapittel skal ta for meg individualistiske perspektiver på frivilligturisme.

4.4 Individualisme

Organisasjonene og reiseselskapene som tilbyr frivillig arbeid reklamerer med at du både kan få hjelpe til og ha det gøy på din reise. Turen blir tilrettelagt og skreddersydd etter dine ønsker og behov, og du har tilgang til et nødtelefonnummer som kan nås hele døgnet. Ifølge organisasjonene får enkeltpersoner gjennom frivilligturisme mulighet til å skape utvikling, og gjennom intervjuene var jeg interessert i å få innsikt i respondentenes refleksjoner rundt sin

egen rolle. I dette delkapittelet ønsker jeg derfor å se nærmere på det individualistiske perspektivet, og tar utgangspunkt i følgende underproblemstilling, *hvordan ser de ansatte og de frivillige på sin egen rolle?*

Kristin i Frivilligreiser påpekte noe som flere av respondentene var innom under intervjuene, nemlig det at frivilligturisme i stor grad bidrar til selvutvikling.

Jeg tenker hvor mye man vokser som person og hva man oppdager om seg selv, og på en måte den selvtilliten og alt som kommer med det og så er det jo den reiselysten som gjerne blir litt sånn tent når man er ute da, så man fortsetter å reise mye i ettertid også. Og så er jo den viktigste delen den kulturutvekslingen, em, hva man lærer om andre kulturer og får respekt for den og så hva du kommer hjem og forteller. (Kristin, ansatt)

De fleste av de som reiser er unge, ifølge Tourism Research and Marketing er størsteparten mellom 20-25 år (TRAM, 2008). Mine respondenter som har arbeidet frivillig var mellom 19 og 26 på sin reise, og havner derfor omtrent i denne kategorien. De fleste ønsket å reise for å oppleve noe nytt og spennende, og var opptatt av å utfordre seg selv og få erfaring, ”frivillig arbeid er så viktig hvis du vil bli litt mer voksen på kort tid” (Line, frivillig). Jeg har i det følgende valgt ut noen sitater som viser nettopp denne delen av frivilligturismen.

Jeg vil si at det er mer for den frivillige, og den personen sin selvutvikling, selvfølelse og sånn, du føler du har bidratt. (Anne, frivillig)

Hvis du ser på unge frivillige som aldri har vært og reist før, de vokser veldig mye på det, de lærer om verden, og det tror jeg er like verdifullt som den delen de faktisk har gjort av det frivillige arbeidet. (Laila, frivillig)

Alle sier vel mer eller mindre at det var en sånn (...) livsforandrende erfaring (...) så det er egentlig det det kommer tilbake til, og det viser jo igjen og igjen at det er den personlige utviklingen de drar tilbake igjen med på en måte som er den største grunnen til å reise da egentlig. (Kristin, frivillig)

De aller fleste har vokst på det og fått en kjempeerfaring og en opplevelse for livet, og de frivillige er jo de viktigste for oss, sånn sett, at de har det bra. (Thea, ansatt/frivillig)

Det å få erfaring og dermed jobbmuligheter senere nevnes også som en viktig bonus av de fleste respondentene, selv om de påpeker at det må komme i andre rekke. Line synes denne delen av frivilligturismen er et stort pluss, ”det er jo en kjempemulighet for, fremover også, for deg i jobbsammenheng også, hvis du tenker litt akkurat nå da, så er det jo superkult å ha på CV-en” (Line, frivillig). Anne var mer kritisk til denne delen av det frivillige arbeidet, som hun ser på som noe som er til først og fremst for den frivillige som gjennom tilrettelegging får denne muligheten.

Hvis du reiser gjennom en organisasjon så blir jo alt tilrettelagt og da kan du jo plutselig reise til Afrika uten at du synes det er skummelt (...) de (frivillige) ville aldri reist på ferie dit, men hvis de kan være frivillig, i liksom noen uker å få det tilrettelagt så, så tror jeg liksom både at folk begynner å synes at det er en bra ting men begynner også å se, hva de selv får ut av det da, at det står på CV-en. (Anne, frivillig)

De ansatte i mitt datamateriale forteller at de ønsker å tilpasse reisen og det frivillige arbeidet til den enkelte, der både hva de selv har lyst til og hvor de vil kunne gjøre mest nytte for seg spiller inn. At den enkelte frivilligturist kan skreddersy sitt eget program kom tydelig frem under flere av intervjuene, både fra ansatte og frivillige. Line forteller om hvor godt tilpasset prosjektet hun dro på var til hennes ønsker, og Stine hvor lett det var for henne å skifte arbeidsplass- og oppgaver.

Da dro jeg på noe som heter Livets Skip som da var ekstremt bra i forhold til mine krav og mine behov, og at de skjønte veldig godt at jeg hadde lyst da og være med barn fifty prosent og så være med dyr femti prosent, og da, da fikk jeg liksom gjort mitt (...) det var ikke noe spesielt som skjedde bortsett fra at jeg ble matforgiftet og dehydrert siste dagene jeg var der, så da dro jeg ja, to dager før da, ja, men det var kjempelett for de og bare, ja men da fikser vi billett for deg og sånn, vi sjekker det på sykehuset (...) det var veldig tilpasset, veldig fint, det var akkurat det jeg ba om, jeg ville ha begge deler, at jeg kunne gå dit (til skolen) når jeg ville (...). (Line, frivillig)

Den siste uken så jobbet jeg på en skole istedenfor for jeg hadde lyst til å prøve det istedenfor (...) han ene (frivillige), han jobbet på en skole, og så spurte vi om vi kunne få være med på det i stedet da, og de på barnehjemmet bare, ja selvfølgelig, det var ikke noe strengt opplegg liksom, det var mer sånn, man bare gjorde det man ville. (Stine, frivillig)

Karoline var svært fornøyd med organisasjonen hun reiste gjennom, og fortalte hvordan de hadde jobbet iherdig for at hun skulle få sitt drømmeopphold.

Jeg fikk en reise som jeg selv ville ha (...) du bare sier hva du vil når du vil det (...) de var liksom veldig gira på at jeg skulle få den turen jeg hadde lyst til, så de sendte utallige, for jeg hadde endt opp med 21 flyreiser, så vi endte opp med utallige mail fram og tilbake, sånn hva gjør Karoline nå, hva skal hun nå, for å få kabalen til å gå opp. (Karoline, frivillig)

Aktører som tilbyr frivillig arbeid i utviklingsland reklamerer ikke kun for at man kan få dra og gjøre en forskjell, da det å oppleve lokal kultur og natur på fritiden også er en del av reisen. Alle de frivillige jeg intervjuet hadde vært på utflukter og sightseeing i fritiden mellom arbeidsøktene, ofte i helgene. I intervjuet med Karoline uttrykte hun hvor viktig det var at de frivillige ikke måtte være så alvorlige, men også nyte livet.

Ha det gøy! Du er sannsynligvis bare på Galapagos en gang i livet, ha det gøy samtidig og så ta den ølen og dra på den utflukten og svøm med de hammerhaiene (...) ja svøm med de haiene og dykk med de sjøløvene og gjør masse, ikke være så redd for det (...) kos deg og nyt det. (Karoline, frivillig)

Alle de frivillige i mitt datamateriale, med unntak av Anne som reiste uavhengig, måtte betale organisasjonen de valgte å reise gjennom. Pengene sikrer deltakerne blant annet kost og losji, nødtelefon, utflukter og en kontaktperson i landet de reiser til. ”Jeg brukte 30 000 på alt, med fly frem og tilbake, safari en uke, fint hotell faktisk (...)” (Line, frivillig). På spørsmål om hva Kaja måtte betale svarte hun følgende, ”jeg betalte til sammen 30 000 eller noe, på de fem ukene, og for å jobbe frivillig så synes jeg det er kjempedyrt” (Kaja, frivillig). Kristin forklarte hvorfor hun mente at de frivillige ønsket å reise organisert, og hvilke fordeler det medbrakte å betale en viss pengesum.

Det er den sikkerheten av at noen har, kjenner prosjektet og at du får hjelp til forberedelsene før du skal reise (...) vi hjelper dem med visum og alt mulig rart, vi forteller om vaksiner og ja, kulturen, det er på en måte forberedelser da, og den tryggheten de har under reisen hvis noe skulle skje, så har vi en 24-timers nødtelefon (...) det er en fin måte å åpne og så neste gang er det ikke så skummelt. (Kristin, ansatt).

En viktig grunn til at de frivillige reiser er altså at de får en opplevelse, kan utvikle seg selv og reise med en organisasjon slik at de føler seg trygg og får et tilpasset opphold der de både kan jobbe frivillig og dra på utflukter i helgene. Kombinasjonen med å jobbe frivillig og samtidig få gode opplevelser var en viktig motivasjon for mine respondenter, og viser tydelig ordet ”frivilligturisme” sin betydning, nemlig at man kombinerer veldedig arbeid med turistaktiviteter. Thea uttrykte at det var de frivilliges behov og ønsker som kom i første rekke, noe som blant annet viser at aktørene som legger til rette for frivilligturisme er avhengig av å oppfylle deres krav og gi de en så positiv opplevelse som mulig. Disse perspektivene kan knyttes til diskusjonen om hvorvidt frivilligturisme er egoistisk eller altruistisk motivert. Selv om det gjennom de fleste intervjuene kom tydelig frem at de frivillige reiste for egenutvikling og opplevelser, og de ansatte i stor grad fokuserte på de frivillige og deres behov, kom det også frem utsagt som peker i retning av at det var de lokale og deres behov som var i fokus.

Altså det er alltid noen som trenger hjelp på en eller annen måte, em, om man holder på med frivillig arbeid i Norge eller om man reiser bort for å gjøre det et annet sted så spiller det egentlig ikke noen rolle egentlig, men bare det at man... kan være med på noe uten å tjene på det selv. (Laila, ansatt/frivillig)

Altså de vi jobber med er utrolig takknemlige for at vi er der og for at man gjør noe fordi at de ser at det ikke er basert på at her skal jeg få noe, det er, ja å skape noe trygt og kult.
(Oda, ansatt/frivillig)

Jeg ville ikke gjøre det alle andre gjorde da, sånn fyllebackpacking om du vil, jeg ville på en måte kanskje gjøre noe, at reisen kunne ha noe for seg da, på en måte, kanskje for noen andre enn meg selv. (Karoline, frivillig)

Spennet mellom den egoistiske og altruistiske motivasjonen for å arbeide som frivillig i utviklingsland kom blant annet frem i intervjuet med Karoline, og viser hvordan det kan være problematisk å skille mellom begrepene som to dikotomier. Som frivilligturist kan du være både en altruist og en egoist, der kombinasjonen frivillig arbeid og turistaktiviteter oppfyller nettopp dette.

Hvor skal man starte, har man da lyst til å, er man i tjuåra altså som meg og så har lyst til å gjøre en forskjell, altså, hva annet kan jeg gjøre da, lyst til å, kunne donert alle pengene jeg

brukte på det her til å donere til UNICEF for eksempel, men det hadde ikke gitt meg noe. Har jo lyst å få no, når man investerer tid og penger da, ikke det at penger har noe å si, men det er sånn at når man investerer de pengene så har man lyst til å få, en god uke tilbake igjen da.

(Karoline, frivillig)

”(...) og det syns jeg var veldig fint, den følelsen å komme tilbake og bare, nå har jeg gjort noe bra liksom, å vite at, i Kenya har det skjedd nye ting, fordi jeg var der” (Laila, ansatt/frivillig). Motivasjonen til de frivillige for å reise og arbeide frivillig kan til dels sees i lys av Laila sin refleksjon om hva hun følte da hun kom hjem til Norge. Det å reise og få gjøre en forskjell eller bidra med noe var viktig for respondentene, og nettopp kjernen i frivillig arbeid. Mostafanezhad hevder at frivilligturismen er en del av en verdensomspennende utvikling, der det har blitt enkeltpersoner og frivillige organisasjoner sitt ansvar å skape sosial og økonomisk utvikling (Mostafanezhad, 2013). Denne privatiseringen av utvikling mener Sin, Oakes og Mostafaenzhad (2015) er en del av et nyliberalistisk økonomisk system, der oppgaver som tidligere var regnet som statsoppgaver med større prosjekter, nå har blitt individets ansvar.

Oda og Lines utsagn om ”det politiske” og ”det store bildet” knyttet til delkapittelet om utvikling på makronivå, kan tolkes som at utvikling i dag i større grad blir sett på som en oppgave for enkeltpersoner som kan gjøre en forskjell på mikronivå. De politiske og strukturelle faktorene, som skjevfordeling i samfunnet, årsaker til fattigdom, et lands styresett og bistandsavhengighet blir i denne sammenhengen noe mange av de frivillige ikke forholder seg aktivt til. Deres engasjement og tilstedeværelse blir dermed drivkraften som skal bidra til de ulike versjonene av organisasjonene sine slagord ”ikke alle kan hjelpe alle, men alle kan hjelpe noen” (Thea, ansatt/frivillig). I intervju med Henriette var hun opptatt av å skille mellom bistandsarbeid og frivilligturisme, der hun pekte på at de frivillige ofte var ufaglærte og ikke hadde de samme kvalifikasjonene som bistandsarbeidere. Hun mente likevel at det er mange oppgaver som kan løses av ukvalifiserte frivilligturister.

Vi skal ikke gå inn i holdt på å si i sultkatastrofeområder i Etiopia, nå er det jo nok en gang ekstrem tørke og sult i Etiopia, men der trenger du de som holdt på å si, vet hva de gjør. Altså våre frivillige de, når man har dekket opp alle disse mer alvorlige problemene da, så står det fortsatt masse igjen hvor en vanlig frivillig kan bidra på en god måte. (Henriette, ansatt)

Mine respondenter peker på engasjement og et ønske om å bidra som noen av de viktigste kvalitetene hos de frivillige, ”det kreves at du har lyst til å jobbe med det her, at du møter på jobb, at du oppfører deg ordentlig og at du er engasjert, men ikke noen sånne offisielle krav” (Laila, ansatt/frivillig). Den som var mest usikker på effekten av ukvalifisert arbeidskraft, var Anne, ”når det bare er sånne som meg så er det liksom begrenset hva fordeler man får på sikt da” (Anne, frivillig). Anne var den av respondentene som skilte seg mest ut ved å ha et kritisk blikk på det hun selv hadde vært med på, og generelt til fenomenet frivillig arbeid i utviklingsland. Selv om hun så mange positive sider, var hun kritisk til visse sider av frivilligturismen.

Jeg tror det gir veldig status (...) jeg tror det begynner å bli litt på at du kan vise folk at du er frivillig, at du kan legge ut bilder og at folk kommenterer, så snill du er så flink du er, og det på en måte så jeg også hver gang vi la ut bilder så var det veldig sånn, altså folk reagerer på det veldig sånn positivt. (Anne, frivillig)

Frivilligturisme er en tilrettelagt måte å kombinere turisme med veldedig arbeid, og retter seg i stor grad mot ungdommer som ønsker å reise for å oppleve, utvikle seg selv og gjøre en forskjell. Utvikling trenger dermed ikke knyttes til høyt utdannede bistandsarbeidere med mye erfaring, for kravene som stilles er at du er engasjert og motivert, ikke at du har kompetanse på den aktuelle arbeidsoppgaven du skal utføre. På den måten kan ukvalifiserte ungdommer fra Norge ta del i utvikling på mikronivå, der også deres krav og behov blir tatt vare på av aktørene som legger til rette for frivilligturisme.

4.5 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg presentert det jeg selv har tolket som relevante og interessante deler av mitt datamateriale, strukturert etter hovedproblemstillingen og de tre underproblemstillingene mine. Fokus har dermed vært på intervjusubjektene tanker, meninger og ideer knyttet til utvikling, skillet mellom ”oss” og ”de andre”, fattigdom og forskjell samt deres egen rolle. Respondentenes forståelse av utvikling kan overordnet knyttes til en samfunnsutvikling som går fremover i positiv retning, altså som en evolusjonistisk progresjon fra en tilstand til en bedre tilstand. Denne overordnede forståelsen av utvikling kan brytes ned til mikroperspektiver, der de frivillige kan bidra til at barn gjennom utdanning får økt lese- og skriveferdigheter og barn på barnehjem får ekstra omsorg og lek. I respondentenes utsagn kommer det frem tanker som kan knyttes til moderniseringsskolen

ideer om en evolusjonistisk og etnosentrisk utvikling, men også ydmykhet knyttet til de lokales selvbestemmelsesrett og behov, som kan kobles til den tredje utviklingsveis grasrotperspektiver. Den langsiktige utviklingen uttrykker respondentene at det er vanskelig å se, men at de som små brikker er med på å skape en utvikling over tid, spesielt gjennom å undervise i skolen. Enkeltindivider kan på den måten komme seg opp og frem, og skape seg en fremtid, ifølge mine respondenter. Likevel er de politiske og strukturelle årsakene til fattigdom og ulikhet ikke noe mine respondenter har satt seg inn i, da det er det nære møtet med de lokale og deres engasjement som er sentralt i frivilligturismen.

Skillet mellom ”oss” og ”de andre” viste seg blant annet gjennom en ide om at de som frivillige har mulighet til å forbedre livene til mennesker i utviklingsland, noe som kan knyttes til orientalismen og White Saviour Complex. Flere av de frivillige og ansatte så på fattige mennesker med en viss fascinasjon, da de ble beskrevet som lykkelige og rause, i motsetning til kravstore og materialistiske nordmenn. Ved å speile seg i de lokale, tok alle frivillige avstand til egen velstand, og ble mer bevisst sin egen livsstil. Likevel retter frivilligturisme seg mot velstående vestlige mennesker, som både kan få utvikle seg selv og gjøre noe godt for andre gjennom frivillig arbeid. Dette individualistiske perspektivet kom tydelig frem under intervjuene, der det å utfordre seg selv, dra på utflukter og få være med å bidra var viktig for den enkelte, og noe organisasjonene vektlegger. Frivilligturisme kan dermed knyttes til en privatisering av utvikling, der den enkelte har fått mulighet til å gjøre en forskjell. Denne presentasjonen og analysen av mitt datamaterialet legger grunnlaget for videre drøfting av mine problemstillinger, der jeg i de neste tre kapitlene skal undersøke funnene mine med utgangspunkt i teori og tidligere relevant forskning som jeg har presentert i kapittel 2.

5 Vesten mot resten?

I dette første drøftingskapittelet vil jeg diskutere to av oppgavens underproblemstillinger: *På hvilken måte preger deres forståelse av "oss" og "de andre" synet på utvikling? Og, hvordan beskriver respondentene fattigdom og forskjeller?* I løpet av intervjuene kom det frem mange tanker, ideer og meninger som viste hvordan mine respondenter forstår seg selv i møte med og i kontrast til "den andre". I flere tilfeller hang dette sammen med deres forståelse av fattigdom og forskjeller, og viser hvordan skillene til en viss grad kan beskrives som *Vesten mot resten*. Underproblemstillingene er i seg selv interessante, samtidig som de bidrar til å utdype hovedproblemstillingen, *på hvilken måte mener ansatte og tidligere frivilligturister at frivilligturisme skaper utvikling i land i Sør?* Min presentasjon av datamaterialet i kapittel 4.1, 4.2 og 4.3 danner derfor utgangspunktet for drøftingen i dette kapittelet, og vil knyttes opp mot relevant forskning og teori presentert i kapittel 2.

5.1 Beskrivelser av "oss"

Utgangspunktet for at mine respondenter ønsket å arbeide frivillig eller jobbe i organisasjoner som sender frivillige, var blant annet en bevissthet om at verden er skjev, og at "vi" fra Norge eller Vesten, med et overskudd av penger og tid, har mulighet til å reise for å bistå mennesker i en mindre privilegert livssituasjon. Kaja sin uttalelse om at vi har "mer kapasitet og mulighet og kunnskap" viser noe av denne tankegangen til respondentene, der Henriette og Karoline også påpeker at vi er i en særstilling som har denne muligheten. Denne posisjonen kan knyttes til de frivilliges *kulturelle og økonomiske kapital*, der deres utdanningsnivå og økonomiske ressurser gir de mulighet til å kunne reise for å hjelpe mindre bemidlede mennesker (Bugge, 2002, s. 225). Sin (2009) vektlegger at frivilligturisme har gitt enkeltmennesker muligheter til å skape utvikling ved lokale destinasjoner. Denne ideen er noe som også viser seg i mitt materiale, da respondentene gav uttrykk for at de ønsket å gjøre en liten forskjell, om så for en person. Selv om de ikke kunne "redde verden", kunne de i alle fall bidra med litt. Alle respondentene, med unntak av Anne, så på den enkelte frivilliges innsats som viktige brikker i et større puslespill. Anne var opptatt av at frivillig arbeid, slik det fungerer i utviklingsland per dags dato, stort sett gagnar den frivillige selv. De resterende ti av mine respondenter var derimot opptatt av at å gjøre litt var bedre enn ingenting, noe som viste seg i uttalelser som "jeg er her for å hjelpe deg med det du trenger hjelp til" (Karoline) og "man gjør noe som kanskje ikke hadde blitt gjort hvis ikke" (Oda).

Respondentene i min studie tok avstand til det de så på som et overforbruk og en materialistisk livsstil i Norge. Både de som selv hadde arbeidet som frivillig, samt de ansatte, så på dette som en viktig lærdom av det å arbeide på ulike prosjekter i et utviklingsland. I møte med mennesker som hadde færre materielle goder og muligheter enn dem selv, ble de mer bevisst på sin egen levemåte. Dette funnet stemmer overens med Anna Zahra (2011) sine studier, der hun fant at hennes respondenter tok avstand til det materialistiske forbrukssamfunnet, og ble mer bevisst sin egen rolle i samfunnet. Datamaterialet mitt viser hvordan de frivillige kritiserer sitt eget samfunn, der de gjennom møter med mennesker i en annen livssituasjon kjenner på denne forskjellen mellom seg selv og de lokale.

På den andre siden retter aktørene som tilrettelegger for frivilligturisme seg mot nettopp vestlig ungdom med kjøpekraft nok til å kunne betale for å jobbe frivillig. De frivillige i mitt materiale, med unntak av Anne, har betalt store summer til organisasjonene for å kunne reise, arbeide, oppleve og bidra. Frivilligturisme kan på den måten sees som en industri som i seg selv er en del av et forbrukssamfunn, der de frivillige som kunder kan kjøpe seg en opplevelse og få gjøre noe de ser på som meningsfullt. Denne faktoren kan knyttes til Mary Conran sin forståelse av de frivillige. De som reiser er stort sett velstående vestlige mennesker med god utdanning, som selv sympatiserer med de fattige, og der deres holdninger kan knyttes til anti-globalisering, anti-kolonialisme og anti-nyliberalisme. Selv om de ønsker å jobbe mot global ulikhet, hevder Conran at det er et paradoks at de selv er en del av en nyliberalistisk utvikling, der frivilligturisme i seg selv kan leses inn i en kommersiell og nyliberalistisk strømning (Conran, 2011). Kjøpekraften de frivillige innehar kan også knyttes til den asymmetriske maktrelasjonen som oppstår ved skjev fordeling av goder. De frivillige har tilgang til *økonomisk kapital* i form av penger, som mange av de lokale har en knapphet på (Bugge, 2002, s. 225). På tross av dette mener respondentene i mitt materiale at den enkelte kan gjøre en forskjell, og uttalelsen fra Oda peker på noe som flere av respondentene var inne på, nemlig at hun kan "(...) kjempe på sidelinjen for at endringer skal skje, i stedet for å bare sitte og se på det (...)". Respondentene i mitt materiale er klar på at de er i en privilegert posisjon som har mulighet til å betale for å arbeide frivillig, men at de ønsker å bruke denne muligheten til å kunne gjøre noe positivt for andre.

Respondentenes ønske om å reise for å gjøre en forskjell og bidra med noe positivt, kan tolkes i et perspektiv av orientalistiske forestillinger om hvem "vi" er i kontrast til "de andre". Ifølge Edward Said (2001) definerte vestlige intellektuelle menneskene i Østen, men opphøyet også

seg selv som rasjonell, vitenskapelig og dynamisk. På den måten var vesten målestokk for andre lands utvikling, og utviklingsland måtte derfor bli som ”oss”. Moderniseringsskolen sine ideer om utvikling tok utgangspunkt i at fremskrittene var teleologisk styrt, der målet om å bli som de vestlige industrilandene allerede var bestemt på forhånd (Smukkestad, 2008). Selv om alle mine respondenter tok avstand til det materialistiske forbrukssamfunnet i Norge, viser flere uttalelser at synet på utvikling likevel ligger nært opp til ideen om at mennesker i utviklingsland, ved hjelp av for eksempel utdanning og hjelp fra mer velstående land og ressurspersoner, kan få en livsstil mer lik den vestlige. Tanker om at den frivillige kan være en ekstraressurs slik at flere arbeidsoppgaver blir tatt hånd om, kan sees som en ide knyttet til at ”vi skal ikke være fornøyd med status quo” (Henriette), men jobbe for å forbedre tilstanden for menneskene tilknyttet de ulike prosjektene. De frivillige kommer altså som handlende aktører som skal bidra til å forbedre forholdene i utviklingsland, der mange små bidrag kan føre til en endring på sikt.

Alle respondentene så på ulike måter utvikling som noe som går fremover, der en barnehage, en skole eller et barnehjem og enkeltindividene tilknyttet disse institusjonene skulle bevege seg oppover mot noe bedre og mer komplekst. Denne *evolusjonistiske* tankegangen viste seg i flere uttalelser hos mine respondenter, der spesielt fokus på skolegang som utvikling var sentralt (Smukkestad, 2008, s. 69). I intervjuene kom det frem at ved hjelp av utdanning kan enkeltpersoner få en bedre livssituasjon og ”gi dem muligheter på sikt” som Henriette påpekte. Gjennom å ”starte i det små for å utrette noe stort” (Karoline) kan frivilligturisme bidra til nettopp dette. En fortolkning av et slikt perspektiv er at i denne tankegangen ligger en ide om at menneskene de frivillige forholder seg til i de ulike utviklingslandene har behov for å bevege seg oppover mot et bestemt mål. Utdanning kan på den måten gi den enkelte mulighet til å få en livsstil lignende den vestlige, for eksempel ved å bli ”sykepleier eller noe sånt” (Anne). Denne tankegangen kan knyttes til et *etnosentrisk* perspektiv, som er en underliggende del av moderniseringsskolen, der vestlige land blir plassert øverst i et tenkt hierarki (Smukkestad, 2008, s. 70). Ved hjelp av utdanning kan skolelever i utviklingsland komme seg opp og frem, og dermed kan frivillige bidra til denne ”siviliseringen” av samfunn som ikke har kommet like langt i utviklingsprosessen som vestlige land. Ved hjelp av frivillig arbeid, spesielt knyttet til utdanning, kan elevene dermed utvikle seg og bli mer lik ”oss”.

På den andre siden kan respondentenes tydelige avstand til overforbruk i Norge nyansere bildet av de frivillige og vestlige som utviklingslands målestokk. Ved hjelp av utdanning

mener respondentene at skoleelevene får flere muligheter og kan ”trygge fremtiden deres” (Henriette), slik at de selv kan få større rom til å forme sitt eget liv, ikke nødvendigvis i retning av en vestliginspirert masseforbruker. Dette er funn som kan knyttes til sentrale perspektiver fra *den tredje utviklingsvei*, og som dermed utfordrer ideen om den evolusjonistiske og etnosentriske utviklingen. Utsagn som at det er de lokales behov som styrer det frivillige arbeidet, og at de frivillige er underlegne og skal være en ekstraressurs fremfor en som styrer arbeidet på de ulike prosjektene, viser hvordan de lokales selvbestemmelsesrett også er i fokus. *Empowerment* er et forutsetning for at de lokale skal få makt over eget liv ifølge den tredje utviklingsvei, og for å kunne delta i samfunnslivet er lese- og skrivekunnskaper vesentlig. De frivilliges vektlegging av utdanning som middel til utvikling kan dermed knyttes til denne retningen sitt fokus på å endre maktforholdene for mennesker som er marginalisert. Ved hjelp av kunnskap og ferdigheter kan de selv bestemme målene for utviklingen (Smukkestsad, 2008, s. 204-212).

Respondentene i mitt materiale, både de ansatte og frivillige, uttrykker at de som enkeltpersoner kan være med å bidra litt til å forbedre forholdene på barnehjem og skoler i utviklingsland. Rolf Straubhaar hevder at ideen om at hvite utenforstående skal bistå undertrykkede og fattige mennesker i utviklingsland, er dypt forankret i vesten (Straubhaar, 2015). Denne ideen kan knyttes til *White Saviour Complex*, som Cynthia Okoroafor beskriver som en tankegang som går ut på at Afrika må reddes av hvite mennesker, samt at den svake økonomiske tilstanden i mange av landene tilsier at hvem som helst kan reise dit for å bidra, uten krav om bestemte kvalifikasjoner (Okoroafor, 2016). I det bunner tanken om at frivillig arbeid over en kort periode kan forbedre og endre livene til mennesker i utviklingsland, ifølge Okoroafor. I mitt datamateriale kommer det frem tanker som bekrefter denne holdningen, der de frivillige uttrykker at ved hjelp av motivasjon og engasjement kan de være med på å gjøre en liten forskjell. Respondentene sine uttrykte forståelser sammenfaller i høy grad med det Okoroafor hevder om at hvem som helst kan reise til Afrika for å bidra, der de frivillige får mulighet til å være ”White Saviours” som ekstraressurser på de ulike prosjektene (Okoroafor, 2016).

I datamaterialet kommer også perspektivet ”hjelp til selvhjelp” frem som en viktig faktor i det frivillige arbeidet, der Stine blant annet sier ”(...) da mener jeg heller at man skal lære de opp”. De ansatte peker også på at prosjektene skal bli selvdrevne over tid, og at målet er at de skal kunne klare seg på egen hånd når ”de ikke har behov for oss lenger”. I denne

tankegangen ligger også en ide om at ”vi” fra vesten, selv uten kvalifikasjoner eller bestemte kunnskaper om lokale forhold, kan være læremestre og bidra til å gjøre mennesker i utviklingsland selvstendige. De lokale blir dermed passive mottakere av hjelp, fremfor å selv drive frem sin egen utvikling. Likevel hevdet respondentene blant annet at frivilligturismen ikke var en trussel for lokal arbeidskraft, da prosjektene i utgangspunktet ikke hadde økonomi til å ansette flere lokale, og dermed kunne frivillig arbeid være en nyttig ekstraressurs. Flere av respondentene var også opptatt av at de skulle gjøre arbeid som kunne lette arbeidet for de lokale, slik at de kunne ta for seg oppgaver de ikke hadde hatt tid til tidligere. Noen av de frivillige uttrykte også i sterk grad at de var underlegne de lokale, der Karoline pekte på fravær av språkkunnskap og praktiske ferdigheter som gjorde de frivillige mer til noen som kunne bistå de lokale med det de selv hadde behov for, fremfor å være belærende. Dette er også perspektiver som kan knyttes til de lokales rett til selvbestemmelse, som den tredje utviklingsvei legger vekt på.

I intervjuene med mine respondenter kom det i flere tilfeller frem et skille mellom ”oss”, som refererte til de frivillige eller mennesker fra Vesten, og ”de andre”, som viste til mottakerne av de frivilliges hjelp eller mennesker fra utviklingsland generelt. I det følgende skal jeg drøfte respondentenes forståelse og beskrivelser av ”de andre”.

5.2 Beskrivelser av ”de andre”

Respondentene i mitt datamateriale beskrev ved flere anledninger mennesker de hadde møtt i utviklingsland som en homogen gruppe, med karakteristikk som var motsatte eller skilte seg fra hvordan de så på nordmenn eller vestlige mennesker. Edward Said (2001) viser til hvordan Vesten har skapt Orienten som en kontrast til de utviklede landene i nord, med beskrivelser som irrasjonelle, tilbakeliggende og eksotiske. Beskrivelsene mine respondenter tilskrev ”de andre” kan både karakteriseres som negative og positive generaliseringer og stereotyper.

Flere av respondentene i mitt materiale beskrev de lokale som primitive med en mangelfull utvikling, der Kaja fortalte hvordan kjønnsforskjellene henger igjen på Galapagos, og forklarer dette med at de ”lever tilbake i tid”, og Karoline hvordan barna på skolen hun jobbet på blir behandlet, ”ungene blir jo slått og gudene vet hva de ikke ble”. Også andre karakteristikk og beskrivelser var negativ ladet, der Stine så på de lokale ansatte i barnehagen som blant annet late og passive, og Thea forklarte hvordan mange samfunn ikke forstår hva frivillig arbeid er, men at ”det er bedre at vi hjelper dem uten at de trenger å være

hundre prosent... involvert i det da". Begrunnelsen for dette er at de lokale trenger hjelpen de kan få, for ellers er det ikke sikkert barnehjemmet, som hun bruker som eksempel, hadde hatt kapasitet til å bli drevet. I flere av uttalelsene til respondentene kommer det derfor frem et syn på lokale i utviklingsland som mindre kunnskapsrike og utviklet enn mennesker fra Vesten, noe som dermed kan knyttes til orientalistiske forståelser av "de andre". Generaliseringen uttrykker dermed at de lokale ikke klarer seg på egen hånd, og at de må utvikle seg til å bli mer lik "oss". På bakgrunn av dette begrunnes også behovet for hjelpen utenfra, der frivillige fra Vesten kan bidra med engelskundervisning, kustus, være forbilder og gi barnehjemmene og skolene et dytt, slik at de kan utvikle seg positivt og bli selvstendige på sikt. Dette kan knyttes til et *normalistisk* syn på utvikling, der "de andre" er en tidligere versjon av oss selv, men er på vei i retning av å bli mer lik den vestlige verden (Tvedt, 2002). Utviklingen er da forankret i en evolusjonistisk og etnosentrisk tankegang, ideer knyttet til moderniseringsskolen.

På den andre siden blir også de lokale beskrevet med positive karakteristikk, spesielt knyttet til forståelsen av mennesker i utviklingsland som fattige, men blide, hyggelige, høflige og lykkelige. I mitt datamateriale er det et tydelig funn at respondentene ser på fattige mennesker i utviklingsland som glade og fornøyde, på tross av manglende materielle goder og muligheter som dem selv. Selv om de fattige menneskene de møter ikke "eier nåla i veggen" (Henriette) er de positive og gjestfrie, og flere av respondentene uttrykker beundring overfor det de beskriver som livsglede. De lokale beskrives i kontrast til kresne, klagete, bortskjemte og privilegerte nordmenn, og nordmenns levestandard blir karakterisert i negative vendinger. Det at fattige mennesker blir koblet til lykke, glede og smil, viser hvordan respondentene legitimerer og romantiserer fattigdom, som også Mary Mostafanezhad (2013) kom frem til i sine studier. Kun en av mine respondenter problematiserer den skjeve økonomiske posisjonen til seg selv og de lokale, der hun får dårlig samvittighet for egen velstand i møte med mennesker som ikke har de samme mulighetene som henne selv. I min studie er det likevel en klar tendens at respondentene tar sterk avstand til egen materialisme, og opphøyer de lokale som rik på glede, kjærlighet og gavmildhet. Dette var også et funn i Mostafanezhad sin studie (2013).

Mitt datamateriale støtter altså i stor grad opp om Mostafanezhad (2013) sine funn, som også peker på hvordan frivillige idylliserer fattigdom, og dermed estetiserer denne tilstanden som noe naturlig og autentisk. Mostafanezhad peker også på at mye forskning har kommet frem til

at de frivillige ønsker å oppleve fattige fremfor mer utviklede destinasjoner, og Tourism Research and Marketing viser til at de fleste som reiser som frivillig reiser fra rikere til fattigere land for å jobbe (TRAM, 2008). Dette er noe jeg fant i mitt materiale, da flere av respondentene ønsket å oppleve noe annerledes for å få ”mest mulig kulturopplevelse”. Fattigdom og forskjeller mellom de frivillige og lokale blir dermed forvekslet med en autentisk livsstil, noe som også tydeliggjøres i respondentenes kritikk av egen velstand. Fremfor å problematisere denne ulikheten, uttrykker respondentene en beundring over hvordan lokalbefolkningen klarer seg i hverdagen, og hvor mye glede de viser i motsetning til velstående nordmenn.

Wearing & McGehee (2013) viser til hvordan frivilligturisme kan skape større kulturell forståelse og bryte ned stereotypiske bilder av ”de andre”. Sin (2009) hevder på sin side at skillet mellom ”oss” og ”de” kan bli forsterket, og at de lokale blir sett på som ute av stand til å ta vare på seg selv. Rolf Straubhaar (2015) finner i sin studie av seg selv som ”White Saviour” at han selv konstruerer dette skillet, der han ser på de lokale som hjelpeløse med behov for assistanse. På den måten blir maktbalansen skjev, der privilegerte vestlige blir de som peker ut problemer og foreslår løsninger. Dette kan knyttes til det Paulo Freire betegner som *bank-oppfatning*, der læreren får en subjektrolle som den kunnskapsrike giveren, og eleven objektrollen og den som tar imot (Freire, 2003). I mitt materiale betegner respondentene seg selv som giver, og de lokale som mottakere av hjelp. Dette perspektiver understreker dermed det asymmetriske maktforholdet som oppstår i møte mellom de frivillige og de lokale i utviklingsland. Edward Said (2001) hevder at vestlige mennesker har skapt stereotypiske og forenklede bilder av mennesker utenfor Vesten, der de blir karakterisert som annerledes, fremmed og eksotisk. Disse stereotypiske bildene er et funn i mitt datamateriale, der spesielt forståelsen av de lokale som hjelpetrengende kom tydelig frem, i tillegg til den forenklede forståelsen av de lokale som fattige, men likevel blide og lykkelige. På den andre siden er det funn i mitt materiale som nyanserer dette bildet, da flere av respondentene var klar på at det var de lokale som visste best, og at de frivillige arbeidet ut fra hva som var de ulike prosjektenes behov, ikke hva organisasjonene eller de frivillige så på som mest sentralt. Flere av respondentene uttrykte at de ser på de frivilliges oppgave som en ekstraressurs som skal bistå og gi støtte fremfor å behandle de lokale som hjelpetrengende. Ved å reise og møte andre mennesker gjennom frivilligturisme, mente noen av respondentene også at skillene mellom ”oss” og ”de andre” kunne viskes ut, der mennesker med ulik bakgrunn fikk større forståelse for hverandre gjennom denne reiseformen.

5.3 Oppsummering

Skillet respondentene gjør mellom ”oss” og ”de andre” kan knyttes til frivilligturismens roller som giver eller mottaker. De unge frivillige som reiser fra Norge for å arbeide frivillig i et utviklingsland, får rollen som de som skal ”gjøre en forskjell”, mens barna på barnehjemmet eller barnehagen og elevene på skolen blir de trengende som tar imot hjelp. Både orientalismen og White Savior Complex tar i hovedsak for seg dette skillet, og problematiserer det asymmetriske forholdet dette innebærer. Generaliseringen av ”de andre” som glade og lykkelige, men fattige mennesker, forenkler menneskers livssituasjon og bidrar dermed til en ”depolitisering” av deres virkelighet. De frivilliges søken etter en autentisk opplevelse gir seg utslag i et ønske om å oppleve fattigdom, og menneskene som involveres i det frivillige arbeidet, kan fort ende opp med å bli objekter eller instrumenter for de frivilliges skyld, som Brown (2003) peker på. Likevel finnes det unntak i mitt materiale, og spesielt to av mine informanter, Marianne og Kristin, er opptatt av at frivillig arbeid skal være kulturutveksling, og dermed bidra til å bryte ned skillene mellom ”oss” og ”de andre”. Gjennom frivillig arbeid mener flere av informantene at de kan bli mer tolerante og få mer forståelse for andre mennesker. Det å sette seg inn i andre mennesker sin livssituasjon kan dermed bidra til å redusere de generaliserende, stereotypiske karakteristikene og skillene mellom ”oss” og ”de andre”. Flere av uttalelsene til respondentene gir rom for en dobbeltfortolkning, der både *etnosentrisk* perspektiver og ideer knyttet til *den tredje utviklingsvei* kommer til syne. På den ene siden er respondentene opptatt av at mennesker i utviklingsland skal få muligheten til å utvikle seg mot å bli mer lik ”oss”, samtidig som de tar avstand fra eget forbrukssamfunn og ser på utdanning som en måte for den enkelte å skape seg sin egne, selvstendige fremtid.

6 Frivilligturisme som selvrealisering?

I dette kapitlet skal jeg diskutere underproblemstillingen, *hvordan ser de ansatte og de frivillige på sin egen rolle?* Jeg vil ta utgangspunkt i presentasjonen og analysen under kapittel 4.4, der fokuset var på det individualistiske perspektivet knyttet til frivilligturisme.

Samtidig vil jeg koble dette opp mot min hovedproblemstilling, *på hvilken måte mener ansatte og tidligere frivilligturister at frivilligturisme skaper utvikling i land i Sør?*

Presentasjonen i kapittel 4.1 vil derfor bli tatt med også her. Både de ansatte og de frivillige i min studie viser til hva den enkelte kan få ut av det frivillige arbeidet, men også hvordan enkeltpersoner kan bidra til å gjøre en forskjell. For å drøfte problemstillingen vil jeg ta i bruk relevant forskning og teori presentert i kapittel 2.

6.1 Altruisme versus egoisme?

I forskningslitteraturen på frivilligturisme har både altruistiske og egoistiske motiver blitt fremhevet som sentrale for den som reiser (Wearing & McGehee, 2013). I intervjuene med mine respondenter kom det tydelig frem at de som hadde reist som frivillig ønsket å gjøre noe mer enn å "bare være turist" (Laila), der det å kunne få bidra med noe nyttig for andre var helt sentralt. Det var også de ansatte opptatt av, og fremhevet blant annet hvordan ungdommer gjennom frivillig arbeid kunne få ta del i prosjekter som ekstra ressurser der det var behov. Det å kunne gi av seg selv, enten ved å løse praktiske oppgaver på barnehjem slik at de faste ansatte fikk mer tid til å gi omsorg til barna, eller å bistå lærerne på ulike skoler, var viktig å påpeke for mine respondenter. Mine funn stemmer til dels med Anna Zahra (2011) sine studier, der hun fant at hennes respondenter ble mer samfunnsbevisst, kritisk til forbrukersamfunnet og engasjert. Flere av mine intervjuobjekter holdt frem denne verdien, der både de ansatte og frivillige pekte på viktigheten av å oppleve andre steder blant annet for å bli mer tolerante, forebygge fremmedfrykt og kunne fortelle videre det de hadde opplevd og lært på reisen. Flere av respondentene fortalte at de som frivilligturister ble mer åpne og forståelsesfulle for ulike mennesker, der både Henriette og Stine trakk frem solidaritet og åpenhet som viktig i møte med flyktninger som kommer til Norge. Alle respondentene tok også avstand til den materialistiske livsstilen i Norge og Vesten, og fortalte at de ble mer oppmerksom på dette under og etter reisen.

Selv om alle respondentene mine hadde altruistiske motiv for sin involvering i frivilligturisme, kom det også klart frem at egennytte var en viktig faktor. Alle respondentene, både de tidligere frivillige og ansatte, pekte på flere sider ved frivilligturismen som var

positive for de frivillige, der faktorer som eksotiske opplevelser, reise, utvikle seg selv og skaffe seg erfaring var sentrale. Anne var kritisk til enkelte sider ved frivillig arbeid i utviklingsland, der hun blant annet koblet frivilligturisme til status, hvor eksponering av bilder på sosiale medier gir de frivillige positiv bekreftelse. Denne siden ved frivilligturisme kan kobles til det Pierre Bourdieu betegner som *sosial kapital*, hvor sosiale relasjoner og nettverk gir de frivillige status i nettverkene de er en del av (Bugge, 2002, s. 225). Flere av de ansatte pekte på deres ansvar for den enkelte frivillige, og hvordan turene var skreddersydd og tilpasset deres ønsker. Thea var den som tydeligst pekte på at det var den som reiste gjennom deres organisasjon som var organisasjonens førsteprioritet. At de frivillige kan nå en nødtelefon som er åpen 24 timer i døgnet, bytte prosjekt underveis om de mistrives, samt at de har koordinatorene og samarbeidspartnere som følger de opp kontinuerlig, viser hvor godt den enkelte frivillige blir ivaretatt. Dette funnet er i høy grad i tråd med Wearing og McGehee (2013) sine antakelse om at kommersielle aktører i større grad vil ivareta hensynet til de frivillige enn de lokales behov. I mitt datamateriale kommer dette tydelig frem da tre av de fire organisasjonene i mitt materiale er kommersielle, og gir dermed støtte til denne påstanden.

På den andre siden er de ansatte i de fire organisasjonene klar på at de lokales behov og ønsker også er viktig, og gir dermed et mer nyansert bilde som til en viss grad kan knyttes til *den tredje utviklingsvei* og dens fokus på lokal selvbestemmelsesrett (Smukkestad, 2008, s. 204). Likevel vil jeg påstå at den høye prisen de frivillige i mitt materiale har måttet betale for sin reise, og dermed fått innfridd sine ønsker og krav om sikkerhet, viser at kommersielle hensyn og kjøperens behov kommer i første rekke. Anne peker på en side ved nettopp dette når hun hevder at de frivillige ofte er unge og reiselystne, men med behov for trygghet og veiledning, noe kommersielle aktører i større omfang kan tilby i dag. Ifølge Tourism Research and Marketing (TRAM, 2008) er de fleste som reiser mellom 20 og 25 år, i mitt materiale mellom 19 og 26 år, og viser tydelig at det er flest unge som reiser. Med stadig flere aktører på markedet, kan unge og reiselystne få innfri kravene om å reise for å utvikle seg selv og å gjøre noe bra for andre.

Selv om de fleste av respondentene mine pekte på både altruistiske og egoistiske motiv for å arbeide frivillig i utviklingsland, var det to som skilte seg mer ut. Kaja skilte seg ut ved å uttrykke at frivilligturisme i aller høyeste grad var til fordel for de lokale, ikke den frivillige. Hun uttrykte at hun selv kunne latt være å dra, og ”hadde klart meg fint uten turen”. Anne

skiller seg ut på andre siden ved at hun hevdet at det var den frivillige som absolutt fikk mest ut av det, og i stor grad var motivert av hva de selv kunne få ut av turen. Selv om de fleste trakk frem begge motivene som sentrale, pekte Stine på en side ved denne diskusjonen som viser at altruistiske motiv kan være egoistisk motivert, ”selvfølgelig kan du hjelpe andre, men da får du jo en god følelse, så sånn sett er det for din egen skyld liksom”. Likevel oppfattet jeg mine respondenter som engasjerte og samfunnsbevisste, der både det å kunne hjelpe andre, men også utvikle seg selv, var sentrale motiv for å jobbe frivillig i utviklingsland.

6.2 Frivilligturisme i nyliberalismens ærend

I intervju med Thea fortalte hun om en gutt som samlet inn to tusen kroner til sin vertsfar slik at han kunne betale for behandling av grå stær, og siden vi har ”kapasitet og mulighet” til å bidra, som Kaja påpekte, viser det at ”du kan faktisk gjøre en forskjell for noen da” (Thea). Den stadig voksende frivilligindustrien, med et sterkt budskap om at du som enkeltperson kan og bør reise for å gjøre en forskjell, kan sees i sammenheng med nyliberalismens ideer om statens nedtoning til fordel for privatisering og individets frihet og muligheter (Thorsen & Lie, 2007; Eriksen, 2006). I intervju med mine respondenter kom denne tankegangen til syne, der den frivilliges engasjement og motivasjon skulle ligge til grunn for arbeidet på skolen, barnehjemmet eller barnehagen. Markus Aksland i Redd Barna og Anne Håskoll-Haugen i Bistandsaktuelt mener at bistandsarbeid må være profesjonelt og stiller krav til kvalifikasjoner (Håskoll-Haugen, 2015). Henriette avviser på sin side tanken om at frivilligturisme er bistand, og mener at de uten kvalifikasjoner, men med rett innstilling, likevel kan bidra på mange områder. Mary Conran (2011) og Mary Mostafanezhad (2013) hevder at denne ideen er skapt av nyliberalistiske og kapitalistiske strømninger, der det har blitt enkeltpersoners oppgave å løse komplekse utfordringer.

Ingen av mine respondenter som var tidligere frivillige hadde konkrete kvalifikasjoner tilpasset arbeidsoppgavene de skulle utføre, men valgte destinasjon og arbeid ut fra hvor de ønsket å reise for å få en opplevelse, og bidra med oppgaver de engasjerte seg for. Sosiolog Håkon Lorentsen peker på at mennesker i dag i mindre grad ser seg selv i en større sammenheng, der politikk og samarbeid har kommet i skyggen av individers emosjonelle motiv (Tollersrud & Dahl, 2012), og det Conran (2011) peker på som nære møter med de lokale. Mitt datamateriale stemmer godt overens med dette, der respondentenes manglende kvalifikasjoner og fokus på deres personlige engasjement og tilstedeværelse, i tillegg til hva de selv kunne få ut av reisen, viser hvordan individfokuset i frivilligturismen er sterkt. Dette

er også i tråd med Brita Jordanger Kirkeeide (2016) sine funn i sin masteroppgave om frivilligturisme i Nepal. Flere av informantene i hennes materiale valgte å bytte prosjekt under oppholdet, og viser hvordan deres behov stod i sentrum (Kirkeeide, 2016). På den andre siden er det funn i mitt datamateriale som peker i en annen retning, da flere av respondentene mener at de frivillige er en del av noe større, som brikker i et større puslespill. Respondentene mener at i et langtidsperspektiv vil alle de små bidragene sammen skape en endring. Likevel viste det seg gjennom intervjuene at deres fokus på å ”ikke redde verden”, men heller bidra litt, og at de ikke fikk satt seg inn i de større strukturene og ”det politiske”, at frivilligturismen setter fokus på individet fremfor kollektivet. På den måten støtter mine funn i stor grad opp om Mostafanezhad sitt syn på utvikling og frivilligturisme som individualisert og ”depolitisert” (2015). Denne problemstillingen har også skribent Teju Cole (2012) satt fokus på, der han viser til at amerikanere ikke setter seg inn i politiske prosesser som ligger bak urettferdighet og skjevhet i ulike samfunn, men heller reiser og arbeider en kort periode som frivilligturist. En slik depolitisering kan derfor forstås som en måte å forenkle en kompleks virkelighet, der utfordrende samfunnsspørsmål brytes ned til et mikroperspektiv der individet blir tildelt stor betydning for å skape endringer i land i Sør.

Det kommersielle preget til frivilligturismen viste seg hos mine respondenter ved at alle frivillige utenom Anne hadde betalt for en ”pakke” som i de fleste tilfeller inkluderte flybilletter, kost og losji, utflukter, trygghet i form av kontakt med et lokalt kontor eller en koordinator, i tillegg til selve prosjektet de arbeidet med. Uttalelser som ”(...) var ekstremt bra i forhold til mine krav og mine behov” (Line) og ”man bare gjorde det man ville” (Stine) viser hvordan arbeidet til den frivillige er skreddersydd den enkelte, der de frivillige er kunder som kjøper seg en tjeneste, i form av frivillig arbeid, fra en organisasjon som tilrettelegger reisen. Fleksibiliteten med reiserute, arbeidsoppgaver og muligheter for å bytte prosjekt underveis viser tydelig at de frivillige i mitt materiale blir godt ivaretatt, og får sine ønsker oppfylt. Dette kan tolkes som et paradoks, da mine respondenter tok tydelig avstand til egen materialistiske velstand, samtidig som de romantiserte de mindre bemidlede lokale i utviklingsland. Den høye summen de betalte, og alle godene de fikk inkludert, har de mulighet til nettopp fordi de er i en privilegert posisjon med en gunstig økonomisk kjøpekraft. Det er i hovedsak mennesker fra rike land som reiser til fattige land for å arbeide frivillig, det er ofte store summer involvert, og de får en pakke med på kjøpet. Selv om respondentene tar avstand til egen velstand i Norge, er de likevel denne velstanden som gjør det mulig å arbeide som frivillig i et land langt borte og forskjellig fra sitt eget.

6.3 Det vestlige individet som drivkraft for utvikling?

Skaperne bak bloggen og instagramkontoen Barbie Savior peker på hvordan vestlige mennesker enkelt kan reise inn og ut av menneskers liv og lokalsamfunn i land i Sør. Dette gir en enorm makt, der det vestlige ungdommer ser og opplever blir publisert og delt på sosiale medier (Barbiesavior, 2016c), og organisasjonenes hjemmesider. Dermed blir verden slik frivilligturister ser det, definert som sannhet om hvordan verden er (Barbiesavior, 2016c). På den måten vil vestlig ungdom få ”dominans og kontroll til å karakterisere og bestemme aspekter ved den andres vesen” (Brufnot & Strømhaug, 2011, s. 31). En slik definisjonsmakt kan knyttes til moderniseringsteoriens ideer om utvikling, der det er Vesten som sitter inne med holdninger og kunnskap som sees på som ideelle og noe å strebe etter for utviklingsland. Denne etnosentriske tankegangen viser hvordan utviklingstankegang har vært preget av vestlige definisjoner på utvikling, der hjelp og strategier ovenfra-og-ned har vært sentralt.

Med frivilligturisme manifesterer dette seg ved at enkeltpersoner fra Vesten reiser for å hjelpe til på ulike prosjekter i utviklingsland, og dermed viderefører ideen om at land i Sør har behov for hjelp utenfra. I mitt datamateriale kommer denne holdningen frem blant annet når respondentene snakker om sin egen rolle som frivilligturist, og hvordan man kan gjøre en forskjell for enkeltpersoner, men også i en større sammenheng. Uttalelser som ”I Kenya har det skjedd nye ting, fordi jeg var der” og ”man gjør situasjoner og dager bedre for noen” understreker respondentene sin forståelse av seg selv som viktige bidragsytere for å forbedre forholdene på prosjektene de er en del av, og også landet de besøker. Henriette uttrykker at frivilligturisme kan bidra til å ”heve kvaliteten”, og dermed bidra til en positiv utvikling for de lokale på prosjektene. En underliggende forståelse som kommer frem i disse utsagnene, er hvordan enkeltindividet har stor betydning for positiv utvikling i landene de reiser til og menneskene de arbeider med. Det er enkeltpersoner fra Vesten som skal gi elever fra land i Sør bedre engelskkunnskaper og lese- og skriveferdigheter, og med denne hjelpen kan de bidra til at enkeltpersoner i utviklingsland får en tryggere fremtid.

Fokuset på at enkeltpersoner kan gjøre livet til andre mennesker bedre viser hvordan frivilligturisme er en del av en individualisering av samfunnet, i tråd med nyliberale ideologier. Moderniseringsskolens vektlegging av Vestens betydning som både mål og middel for utvikling, kommer også godt til syne i mitt datamateriale. Dette understrekes også ved at de frivillige i mitt materiale ikke har konkrete kvalifikasjoner for å jobbe på skole, barnehjem

eller barnehage, men at de i kraft av å være vestlige med økonomisk kjøpekraft ser seg i stand til å reise for å ”gjøre en forskjell” i et utviklingsland. Edward Said (2001) pekte på at vesten ser seg selv som overlegen mennesker i Sør. I tråd med denne tankegangen ser mine respondenter det som naturlig å reise for å hjelpe mennesker i en mindre privilegert situasjon enn dem selv.

I Rolf Straubhaar (2015) sine undersøkelser av hvordan han selv har internalisert holdninger knyttet til White Saviour Complex, peker han på sin egen privilegerte posisjon som hvit og vestlig. Ved å være kritisk til sin egen rolle og bygge opp tillit til de lokales egen handlekraft, kan egne privileger dekonstrueres og et reelt samarbeid oppstå, der målet er et asymmetrisk maktforhold (Straubhaar, 2015). På tross av at Anne i mitt datamateriale er kritisk til de frivilliges potensiale, er det er tydelig funn at respondentene ser på den enkelte vestlige sitt bidrag som en viktig drivkraft for utvikling i land i Sør. Flere av respondentene understreker likevel hvordan det er de lokale som vet best, kan språket, kjenner kulturen og at det er deres definisjoner at hva de trenger hjelp til som står i fokus. Dette nyanserer de tydelige trekkene fra moderniseringsskolen, og viser hvordan ideer forbundet med den tredje utviklingsvei også kan knyttes til respondentenes utsagn. Denne retningen fokuserer på at utviklingen skal være *endogen*, altså at lokalsamfunn selv styrer mål og verdier knyttet til utviklingen (Smukkestad, 2008, s. 204). I dette ligger det at makten skal ligge hos grasrota, og ikke hos vestlige aktører (Waldrop, 2013). Likevel viser noen av de tvetydige uttalelsene fra respondentene at en etnosentrisk tankegang til en viss grad kan ligge til grunn for deres engasjement som ansatt eller frivillig.

6.4 Oppsummering

De frivillige sitt motiv for å arbeide i utviklingsland kan sees på som både altruistiske og egoistiske. Respondentene var opptatt av at de, som var i en privilegert posisjon, kunne reise for å hjelpe til som en ekstraressurs. Jo flere hender de ulike prosjektene har til rådighet, jo mer vil bli gjort. På den måten kan både prosjektet og enkeltmenneskene de forholder seg til, få mulighet til å utvikle seg. I tillegg var respondentene opptatt av at de ble mer tolerante og åpne i møte med mennesker fra andre land. Likevel er det et tydelig funn i mitt materiale at det er den enkelte frivillige som i størst grad står i sentrum, da de har betalt for en reise som inkluderer nødtelefon, utflukter, kost og losji, i tillegg til at de fikk mulighet til å bytte prosjekt underveis om de ønsket det. Turene var også tilpasset og skreddersydd den enkelte frivilligturist, der deres ønsker og behov ble sterkt vektlagt. De frivillige hadde ikke konkrete

kvalifikasjoner tilpasset arbeidsoppgavene de var tilknyttet, og uttrykker at engasjement og motivasjon er det viktigste.

Eriksen (2006) hevder at nyliberalistiske ideologier har selvrealisering og individualisme som mål for utvikling. Respondentene var opptatt av at de som enkeltpersoner kunne være små brikker i et større puslespill, og forbedre situasjoner for mennesker i utviklingsland. Dette viser i stor grad hvordan frivilligturisme er individorientert, der det er den enkelte frivilliges innsats som defineres som middel for å skape utvikling i land i Sør. Denne tankegangen er i tråd med moderniseringskolens ideer om Vesten som både mål og middel for utvikling, der de frivillige ved hjelp av assistanse i barnehager, på skoler og barnehjem, kan bidra til at barna får en tryggere fremtid. Ideen om at det er behov for de frivillige sin innsats, uttrykker også en ide om at utviklingsland ikke kan utvikle seg uten hjelp fra vestlige aktører. Noen nyanser i mitt datamateriale trekker frem de lokales kunnskap og rett til å bestemme mål for utviklingen. Det er likevel ved hjelp av de mange små dråpene av engasjert, vestlig ungdom at land i Sør skal bevege seg opp og frem for å bli mer som ”oss”.

7 Frivilligturisme = utvikling?

I denne masteroppgaven har jeg sett på et utbredt og populært fenomen i den vestlige verden, nemlig frivilligturisme. Jeg har undersøkt hvordan tidligere frivillige og ansatte i denne bransjen i Norge ser på frivilligturismen sine muligheter til å skape utvikling i land i Sør. I denne sammenheng har jeg fått nærmere innsyn i hvordan mine respondenter ser på sin egen rolle, hvordan de forstår fattigdom og forskjeller, samt hvordan deres forståelse av ”oss” og ”de andre” kommer til uttrykk. Disse underproblemstillingene har bidratt til å forklare hvilken utviklingsforståelse de legger til grunn, samt hvordan de forstår sammenhengen mellom frivilligturisme og utvikling. I dette avslutningskapittelet skal jeg gi en sammenfatning av mine funn, der jeg tar utgangspunkt i og drøfter mine problemstillinger opp mot hverandre. På bakgrunn av denne diskusjonen vil jeg trekke noen konklusjoner og fremme noen forslag til videre forskning på dette området.

Wearing beskriver frivilligturisme som noe som skal ”contribute not only to their personal development but also positively and directly to the social, natural and/or economic environments in which they participate” (2001, s. 1). Det å bidra og gjøre noe positivt på et barnehjem, en skole eller på et miljøprosjekt er altså kjernen i frivillig arbeid, og nettopp det mine respondenter uttrykker at de er en del av. De frivillige har deltatt som ekstraressurser på barnehjem, skoler og barnehager i Sør-Afrika, Nepal, Samoa, Galapagos, Namibia, Kenya og Tanzania. De frivillige og ansatte ser på den enkeltes engasjement og motivasjon som en viktig drivkraft for å kunne gjøre noe bra for andre i en mindre privilegert situasjon enn dem selv. På tross av at de ikke kunne hjelpe alle, eller ”redde verden”, uttrykte de at alle de små bidragene til sammen kunne gjøre en større forskjell. I møte med mennesker fra en helt annen kultur enn deres egen, mente flere av respondentene at de ble mer åpne og tolerante, og at fremmedfrykt kunne motarbeides. Respondentene så på deres involvering i frivilligturisme som noe som både gagnet dem selv og de ulike prosjektene de var involvert i. Både altruistiske og egoistiske motiver for å arbeide som frivillig viste seg derfor som sentrale i mitt datamateriale.

Wearing sin definisjon av frivilligturisme (2001, s. 1) inneholder et element som mine respondenter peker på, nemlig hvordan denne reisen bidrar til deres personlige utvikling. De frivillige får opplevelser, blir mer trygg på seg selv og høster erfaringer som senere kan vise seg å være gunstig i jobbsammenheng hjemme i Norge. Respondentene sitt møte med fattigdom skapte en større forståelse for eget overforbruk hjemme, og de ble mer bevisst på

sin egen livsstil og velstand. De frivillige velger selv hvor de ønsker å reise, om de vil bo i frivillighus eller hos vertsfamilie, og hvilket prosjekt de ønsker å arbeide med. Flere av respondentene peker på hvordan reisen var skreddersydd deres ønsker, og hvordan de fikk god hjelp fra organisasjonen de reiste gjennom. Den ene respondenten pekte også på hvordan det enkelt var mulig å bytte arbeidsplass midt i oppholdet, da det et annet prosjekt som fristet mer. Patrick Barkham (2006) beskriver de frivillige som privilegerte ungdommer som bruker et friår på å forbedre CV-en sin ved å reise for å ”redde verden”, og i samme slengen få mulighet til å oppleve eksotiske destinasjoner. Respondentene vektlegger hvordan de selv fikk stort utbytte av å reise som frivilligturist. I et kritisk lys på frivilligturismen kan man argumentere for at lokale folk, og kanskje særlig barn, kan betraktes som instrumenter for de frivillige sin selvutvikling. Mennesker i Sør blir på den måten kulisser, der de vises frem på CV-en og i form av bilder på sosiale medier, og kan dermed bidra til å øke vestlige ungdommers sosiale og kulturelle kapital (Bugge, 2002). Dette er også noe Brown (2003) peker på, der de lokale kan ende opp med å bli ”forsøkskaniner”, som skal bidra til å skaffe de frivillige god arbeidserfaring. På den andre siden vektlegger respondentene den kritiske bevisstheten de frivillige oppnår i møte med de lokale, der de tar avstand til eget forbrukssamfunn. Dermed kan mine funn også leses inn i Anna Zahra (2011) sin forståelse av sine informanter, som ble mer samfunnsengasjert og kritisk til det materialistiske jaget i hjemlandet.

Alle frivillige, med unntak av Anne, har reist gjennom en organisasjon som har tilrettelagt reisen. Pengesummen de betaler denne organisasjonen har gått til hjelp både før og under oppholdet, der de hele tiden har hatt adgang til en nødtelefon om det skulle oppstå problemer. Denne tilretteleggingen kan knyttes til det faktum at det er mange unge som reiser som frivillige, og dermed har behov for trygghet og bistand på sin reise. Dette poengterte også mine respondenter, som også hadde et ønske om å reise og oppleve ”autentiske” lokalsamfunn som er svært forskjellig fra Norge, og dermed få mest mulig opplevelse og valuta for pengene. Disse funnene kan knyttes til ideer vi kjenner fra nyliberalistisk ideologi, der selvrealisering og individualisme er helt sentralt (Eriksen, 2006). Gjennom møte med lokalbefolkningen på destinasjoner som er kontrastfylte til Norge og Vesten, får de frivillige muligheten til å være ”White Saviours” (Straubhaar, 2015), der de som handlende aktører selv kan få bidra til å gjøre verden litt bedre. På den måten viser det *etnosentriske* perspektivet seg ved at de frivillige på tross av manglende kvalifikasjoner, ser seg egnet til å jobbe i

utviklingsland. Deres bakgrunn som vestlig, med høy kulturell og økonomisk kapital, gir makt til å definere mål og midler for utviklingen i land i Sør.

Organisasjonene som tilrettelegger reisen kan sees på som selger av et produkt, og de frivillige kundene som kjøper seg en pakke tilpasset deres individuelle standard. Dette viser også hvordan en kommersialisering av denne typen turisme må ta hensyn til "kundernes" behov, noe som kan neglisjere reell utvikling på de ulike prosjektene. På den måten kan man hevde at den enkelte i rollen som frivilligturist kan realisere og utvikle seg selv. Mitt datamateriale kan ikke si noe om og hvorvidt de enkelte prosjektene har nytte av de frivilliges arbeidsinnsats, og forskningen på dette området har stort sett fokusert på de som reiser (Mostafanezhad, 2013). Forskning fra et mottakerperspektiv vil derfor kunne bidra til å løfte feltet, der stemmer fra de som skal "utvikles" også blir hørt.

Møtet mellom de frivillige og lokale har blitt sett på som en måte å skape en større tverrkulturell forståelse og redusere stereotypiske bilder av "de andre" (Wearing & McGehee, 2013). Likevel påpeker blant annet Sin (2009) at skillet mellom "oss" og "de andre" kan øke gjennom frivillig arbeid, der de lokale blir sett på som hjelpeløse med behov for assistanse. I mitt datamateriale er det tydelige spor av nettopp dette skillet. Samtidig med at respondentene tok avstand til og kritiserte vestlig livsstil, romantiserte respondentene de fattige sitt levesett, der de koblet denne fattigdommen til deres gjestfrihet, blide oppsyn, gavmildhet og ikke minst lykke. Lokalbefolkningen ble beskrevet som blide og lykkelige fattige, i motsetning til klagete og misfornøyde velstående nordmenn. Disse beskrivelsene viser hvordan respondentene skapte et skille mellom "oss" og "de andre", der de frivillige fikk mulighet til å oppleve mennesker forskjellig fra seg selv. Beskrivelsene av lokalbefolkningen kan sees som en eksotisering og fremmedgjøring av mennesker i Sør, som dermed skaper stereotypiske forestillinger av "de andre". Frivilligturisme retter seg i stor grad mot unge mennesker fra Vesten, som ved hjelp av deres økonomiske kapital kan få mulighet til å reise for å lære, bidra og forstå mer av verden. På den måten er det tydelig at det er de frivillige som blir subjektene, og som dermed har mulighet til å beskrive både seg selv og menneskene de møter i utviklingsland. "De andre" får dermed redusert mulighet til selv å beskrive sin situasjon og forme sin egen utvikling. Denne definisjonsmakten kan knyttes til hvite menneskers dominans innen utviklingsdiskursen, der det har blitt sett på som vesten sin oppgave å omforme primitive samfunn til moderne industrisamfunn (Smukkestad, 2008).

Frivilligturismen vokste frem på 1900-tallet i takt med media sitt fokus på den skjeve økonomiske fordelingen i verden, der eksponering av fattige mennesker har vært en drivkraft for denne typen turistvirksomhet (Novelli, 2005). Det er et tydelig funn i mitt datamateriale at både de frivillige og ansatte ser på den frivillige sin innsats som viktig for å skape utvikling. Deres privilegerte posisjon som velstående, utdannede, kunnskapsrike og engasjerte gjør den enkelte kvalifisert til å være en ekstraressurs i en barnehage, et barnehjem eller på en skole i land i Asia, Sør-Amerika og Afrika. Skillene respondentene gjør mellom ”oss”, velstående og utdannede nordmenn eller vestlige, og ”de”, de fattige, men lykkelige og gjestfrie menneskene i Sør, legitimerer den frivillige sin rolle som bidragsyter i et land langt borte og forskjellig fra sitt eget. Dette tydelige skillet mellom de fattige og blide menneskene i Sør i motsetning til de rike og privilegerte menneskene i Nord, kan leses inn i orientalistiske forståelser beskrevet av Edward Said (2001). Inndelingen og kontrasten som uttrykkes mellom ”oss” og ”de andre” peker de frivillige ut som subjektene, mens de lokale på den andre siden blir objekter og dermed fratatt en aktørrolle. På den måten kan man hevde at de lokale fungerer som kulisser som passer inn i Vestlige ungdommers selvkonstruksjon, da en beskrivelse av de lokale som hjelpetrengende kan gi de frivillige mulighet til å fungere som nettopp ”White Saviours”.

Noen av respondentene sitt fokus på ”hjelp til selvhjelp”, der de frivillige kan være gode rollemodeller og læremestre, illustrerer også tankegangen om at de frivillige, på tross av manglende kvalifikasjoner, har noe å lære bort til mennesker som ikke har samme bakgrunn som vestlig, utdannet og privilegert. Disse funnene kan leses inn i moderniseringsskolens ideer om utvikling i land i Sør. Vesten sitt utviklingsnivå settes som mål for alle lands utvikling, og dikotomien vesten mot resten settes i spill. Utviklingsland defineres som primitive og tilbakeliggende, i motsetning til de moderne masseforbrukssamfunnene i nord (Smukkestad, 2008). Denne *normalistiske* ideen legger til grunn at vestlig kunnskap og holdningsendringer vil kunne bidra til at landene i Sør går fra et lavere utviklingsstadium til et høyere, og blir dermed mer lik ”oss” (Tvedt, 2002, s. 135).

På den andre siden er det funn i mitt materiale som nyanserer forståelsen av Vesten som både mål og middel for utvikling. Noen av respondentene peker på de frivillige sin underlegne posisjon, der både språk, kunnskap om kultur og forståelse for prosjektenes behov var noe de lokale hadde kontroll over. Det kom frem i noen uttalelser at det var de lokale, deres behov og ønsker, som lå til grunn for det frivillige arbeidet de enkelte kunne bidra med. Denne

forståelsen kan leses inn i tilnærminger knyttet til den tredje utviklingsvei, der en *endogen* utvikling forutsetter at det er lokalsamfunnene selv som styrer mål og midler for sin egen utvikling (Smukkestad, 2008, s. 204). Gjennom utdanning mente også respondentene at den enkelte kunne komme seg opp og frem, og dermed bidra til *empowerment*, der individet får kontroll og makt over sitt eget liv (Smukkestad, 2008, s. 211). Den sterke vektleggingen av hva det frivillige arbeid kan gi den enkelte frivilligturist, viser også hvordan utviklingen ikke kun er rettet mot de lokale som skal ta imot hjelp. Selvutvikling og bedre forståelse av andre mennesker og kulturer viser hvordan møtet med de lokale også er viktig for de frivillige, der ”hjelp til selvhjelp” også kan knyttes til hva de frivillige opplever og lærer. På den måten blir ikke menneskene på prosjektene kun mottakere av hjelp, men også viktige ressurspersoner for de frivillige. Dette perspektivet kan til en viss grad snu opp-ned på rollene som giver og mottaker, der også de lokale spiller en aktiv rolle i å lære bort og gi de frivillige erfaringer de kan ta med seg videre. Dette kan knyttes til Freires *bank-oppfatning*, der læreren er subjektet som skal gi, mens eleven er objektet som skal ta imot. Læreren sitter inne med kunnskaper, mens elevene er uvitende (Freire, 2003). På tross av at de frivillige i stor grad plasserer seg selv i rollen som lærer, og de lokale i rollen som elever, kan fokuset på hva de frivillige erfarer på reisen nyansere denne forståelsen. På den måten kan de lokale også fungere som subjekter som skal gi, der dikotomien lærer/elev til en viss grad oppløses.

Hvilken forståelse av utvikling kommer frem i uttalelsene til mine respondenter? Et tydelig funn er at utvikling betyr en forbedring av et menneskets livstilstand. Ekstramannskapet de frivillige representerer kan gi mer rom for lek, kos og kjærlighet på en barnehage og et barnehjem, eller ekstrakompetanse på skoler. Respondentene hevder at underbemannede prosjekter tar i bruk frivillig arbeidskraft, da de ikke har mulighet til å lønne flere ansatte. På den måten mener respondentene at de frivillige blir en nyttig hjelpende hånd, som kan avlaste de faste ansatte og gi mer oppmerksomhet til barn og elever. Dette kommer også frem i holdningene til frivilligturisme på barnehjem, som har vært kritisert for å være en belastning for barn i en allerede sårbar situasjon. Ved korte opphold på barnehjem kan barn oppleve å bli knyttet til mennesker som etter kort tid forlater dem (Richter og Norman, 2010). Til tross for denne risikoen uttrykte respondentene i all hovedsak at det viktigste for barna på barnehjem var at de fikk nok omsorg og kjærlighet, og at alternativet, for lite omsorgsressurser, var verre.

På hvilken måte mener respondentene at frivilligturisme bidrar til utvikling i land i Sør? I mitt datamateriale er det to tydelige funn, nemlig at den enkelte kan gjøre en liten forskjell for andre enkeltpersoner, og at utdanning er et sentralt virkemiddel for å komme seg opp og frem. Individets betydning for utvikling kan sees i sammenheng med nyliberalistisk ideologi (Eriksen, 2013b). Conran fant at frivilligturister i Thailand var opptatt av et nært møte med lokalbefolkningen, der hennes informanter la stor vekt på denne intimiteten da de fortalte om sine opplevelser (Conran, 2011). Respondentene i mitt materiale vektlegger denne en-til-en tankegangen, og hvordan de som enkeltpersoner kan gjøre livet til noen andre litt bedre. Beskrivelsene av enkeltindividets betydning, samt de lokale sin livstilstand som fattig, men lykkelig, kan sees som en ”depolitisering” av utvikling. De strukturelle skjevhetene blir på denne måten oversett, til fordel for en opphøyning av den enkeltes betydning. Sin, Oakes og Mostafanezhad (2015) viser til denne tendensen, der frivilligturisme er en del av en privatisert styrt utvikling. På den måten kan man si at enkeltindividet har fått større betydning enn kollektivet, der emosjonelle motiv i stor grad overskygger politisk overbevisning og solidaritet (Tollersrud & Dahl, 2012). Dette vises også i mitt materiale ved at egne interesser, bytte av prosjekt og fokus på hva de selv kan få ut av oppholdet er en sentral del av deres motivasjon for å reise og arbeide som frivillig. På den andre siden påpekte noen av respondentene at de små bidragene sammen skulle bidra til en større utvikling, noe som også viser at spor av en kollektiv forståelse av utvikling også kom frem i mitt datamateriale.

Utdanning skiller seg ut i mitt materiale som det respondentene hevder er det viktigste virkemiddelet for å skape utvikling. Respondentene knytter utvikling til enkeltpersoner sin mulighet til å kunne ta høyere utdanning, få seg en jobb og dermed sikre fremtiden deres. Denne tankegangen kan knyttes til *den tredje utviklingsvei* der mennesker ved hjelp av utdanning blir i stand til å delta og involvere seg i samfunnet, og oppnår dermed *empowerment* (Smukkestad, 2008, s. 211). Også i forbindelse med vektleggingen av utdanning som middel for utvikling, er det enkeltindividets fremgang som er i sentrum. Respondentene fokuserer på hvordan mennesker med utdannelse har en lys fremtid i møte. Dette kan også leses inn i en nyliberalistisk trend, der individets selvutvikling står sentralt.

Forskningen på frivilligturisme har endret seg fra å legge frem positive resultater, med fokus på altruisme, utvikling i lokalsamfunn og større toleranse i møte med mennesker fra ulike kulturer, til en mer kritisk holdning til fenomenet. Brown (2003) og Sin (2009) peker blant annet på hvordan egoistiske motiv som selvutvikling og oppbygging av erfaring for

arbeidsmarkedet hjemme, kan gå på bekostning av de lokales behov. Organisasjonene som tilrettelegger for de frivillige, tilpasser reisemål og gir veiledning og støtte både før, under og etter reisen. I denne sammenheng kan man stille seg spørsmålet om frivilligturisme for det meste bidrar til utvikling for den frivillige selv, og hvorvidt de ulike prosjektenes fremgang neglisjeres. Kan man på den måten si at frivilligturisme er et uttrykk for vesten sitt behov for å ”redde” de fattige i land i Sør, der individet får mulighet til å være en ”White Savior”? Richter og Nordman (2010) ser blant annet med skepsis på hvordan veksten i antall barnehjem har økt parallelt med frivilligturismen, og hevder at barnas behov for trygge voksenpersoner neglisjeres med stadig utskiftende frivillige. Dette er en viktig problemstilling som jeg mener fremtidig forskning på dette området bør ta tak i.

Med et kritisk blikk kan frivilligturisme forstås som en ”depolitisering” av kompliserte samfunnsproblemer, der en kompleks virkelighet blir forenklet for å passe inn i konstruksjonen av ”oss” og ”de andre”. Mennesker fra Vesten blir dermed plassert inn i rollen som altruistiske aktører, og mennesker fra Sør blir på sin side beskrevet som fattige, lykkelige, passive og forenklete objekter som skal ta imot hjelp. Det kritiske perspektivet på dette fenomenet kan knyttes til ideer fra moderniseringsskolen, orientalismen, White Saviour Complex og nyliberalismen. I lys av dette teoretiske bakteppet kan man forstå kritikken fra *Barbie Savior*, som forenkler og konstruerer virkeligheten slik at den passer inn i hennes prosjekt for å realisere seg selv. Det er hennes bakgrunn som vestlig som gir henne denne muligheten, ”It’s so sad that they don’t have enough trained teachers here. I’m not trained either, but I’m from the West, so it all works out” (Barbiesavior, 2016b).

Kritikken av frivilligturisme var en av faktorene som gjorde at jeg ble interessert å velge dette temaet for mitt masterprosjekt. Likevel er ikke fenomenet svart-hvitt, og jeg ønsker å trekke frem noen positive betraktninger knyttet til emnet og respondentene i mitt materiale. Alle de elleve respondentene var svært engasjert i å fortelle om hva de jobbet med, hvorfor de jobbet med det, og hva de hadde opplevd på reise som frivilligturist. Utgangspunktet for å reise eller arbeide i denne bransjen var et ønske om å bidra for å gjøre verden til et litt bedre sted, og som Karoline uttalte det, nemlig å ”gjøre situasjoner og dager bedre for noen”. På tross av at respondentene mente at de ikke kunne ta tak i de større strukturelle skjevhetene, mente de at det å gjøre litt er bedre enn ingenting. Å være samfunnsengasjert, bry seg og ha et ønske om å bidra til å gjøre en forskjell mener jeg er viktige egenskaper som er verdt å løfte frem. Det å være likegyldig ser jeg på som mye verre enn å ta aktivt grep og engasjere seg. Likevel finnes

det flere kritikkverdige forhold ved frivilligturisme som bør undersøkes. Spørsmål knyttet til konsekvenser for lokalsamfunn og hvordan synet på ”oss” og ”de andre” påvirker maktforholdet mellom de vestlige og mennesker i Sør, er noen problemstillinger jeg mener er viktige å ta med videre for å kunne maksimere de positive og minimere de negative virkningene av frivilligturisme.

7.1 Konklusjon

I dette forskningsprosjektet har jeg tatt utgangspunkt i hovedproblemstillingen, *på hvilken måte mener ansatte og tidligere frivillige at frivilligturisme skaper utvikling i land i Sør?* For å utdype dette svaret har jeg inkludert tre underproblemstillinger, nemlig *på hvilken måte preger deres forståelse av ”oss” og ”de andre” synet på utvikling? Hvordan beskriver respondentene fattigdom og forskjeller? Og, hvordan ser de ansatte og frivillige på sin egen rolle?* Mine analyser og drøftinger av datamaterialet viser hvordan koblingen mellom frivilligturisme og utvikling er sammensatt, men jeg vil likevel trekke frem noen sentrale funn.

Gjennom datainnsamlingen og analyseprosessen har det vist seg at fokuset på enkeltindividet er svært sterkt. Respondentene uttrykker at den enkelte frivillige kan reise for å gjøre en forskjell for andre enkeltpersoner på barnehjem, barnehager og skoler i utviklingsland. De frivillige sin bakgrunn som vestlige privilegerte med kunnskaper og kompetanse de lokale ikke innehar, kan bidra til å skape en lysere fremtid for de mindre bemidlede menneskene i Sør. Utdanning trekkes frem som det viktigste middelet for å gi den enkelte muligheter til å utvikle seg, der de frivillige ved å undervise på skoler kan bidra til å trygge fremtiden til mennesker i Sør. Ved hjelp av skolegang kan de lokale dermed oppnå *empowerment*, der en ”hjelp til selvhjelp”-strategi kan gi ”de andre” muligheter til å ta kontroll over sitt eget liv (Smukkestad, 2008, s. 211).

På tross av at noen av respondentene så på de lokale som ressurssterke med rett til å bestemme mål og midler for utviklingen, er det et tydelig funn at en *etnosentrisk* tankegang ligger til grunn for koblingen mellom frivilligturisme og utvikling. Beskrivelsene av ”de andre” som tilbakeliggende med behov for hjelp utenfra viser også hvordan respondentene i stor grad ser seg selv som overlegne de lokale. Respondentene beskrev de lokale som fattige, men lykkelige, i motsetning til misfornøyde og klagete nordmenn. Både individualiseringen av utvikling og karakteristikene av ”de andre” kan knyttes til det asymmetriske

maktforholdet som preger frivilligturismen. De frivillige har både høyere kulturell og økonomisk kapital enn mange av menneskene de forholder seg til på reisen, der både deres utdanning og økonomiske situasjon underbygger denne over- og underordningen (Bugge, 2002, s. 225). Denne kapitalen gir de frivillige muligheten til å reise, hjelpe og beskrive menneskene de møter. En gjennomgang av forskning på dette fenomenet viser også at fokus på de som reiser og deres motivasjoner har blitt tillagt stor vekt, noe som understreker hvordan stemmene fra Vesten i aller høyest grad kommer til syne. Også min forskning baserer seg på et slikt perspektiv, og kan dermed bidra til å overse stemmene fra Sør.

Edward Said (2001) viser til hvordan mennesker fra Vesten speiler seg i mennesker fra Orienten for å definere seg selv, og lager dermed skiller mellom ”oss” og ”de andre”. Jeg vil hevde at de frivillige i møte med menneskene på skoler, barnehjem og barnehager i utviklingsland konstruerer et bilde av de lokale som fattige og hjelpetrengende, for på den måten å definere seg selv som en altruistisk hjelper. Mennesker i utviklingsland blir derfor nødvendige for de frivillige sin selvkonstruksjon, der de gjennom frivilligturisme kan utvikle og definere seg selv. I møtet mellom de frivillige og lokale i utviklingsland får de frivillige muligheten til å være handlende aktører som skal gi, der de lokale blir definert med stereotypiske og enkle beskrivelser med behov for hjelp. Frivilligturismen legger til rette for at frivillige kan inngå i rollen som utviklingsaktør som skal hjelpe fattige og hjelpetrengende, og slik sett passer det inn i ”White Saviour”-perspektivet. En kompleks virkelighet blir gjennom slike ordninger ”depolisert” og forenklet, noe som dermed gir rom for ungdommer fra Vesten til å reise som enkeltindivider for å kunne gjøre verden til et litt bedre sted. Som Barbiesavior påpeker, ”det handler ikke om meg, men på en måte gjør det det” (Sæbø, 2016).

De frivillige i mitt materiale ønsket å gjøre noe mer enn å bare være turist, da det å gjøre en liten forskjell var en sentral motivasjon for å reise som frivilligturist. Med engasjement og en god intensjon ønsker de frivillige å være en liten brikke i et større puslespill, for å gjøre verden mer rettferdig. Stadig flere organisasjoner kan tilby en slik form for turisme, der aktørene vektlegger tilrettelegging og tilpassing for den enkelte frivilligturist. Du som enkeltindivid kan få reise, oppleve, lære og forstå andre mennesker, samtidig som du kan bidra til å gi kjærlighet til barnehjemsbarn og være en ekstraressurs for elever på en skole i en landsby i Kenya. De som reiser får gode muligheter til selvutvikling, og hvorvidt frivillig arbeid i utviklingsland skaper utvikling i land i Sør, står det igjen for fremtidige forskningsprosjekter å undersøke.

8 Litteratur

- Aase, T. H., & Fossåskaret, E. (2014). *Skapte virkeligheter: om produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andresen, E., Henningsen, R., & Kval, K. E. (2007). *Individ og fellesskap: Sosiologi og sosialantropologi*. Cappelen Damm: Oslo.
- Atlantis Utveksling. (u.å). Frivillig arbeid. Hentet 07.11.2016 fra <http://atlantis.no/frivillig/>.
- Banik, D. (2010). *Poverty and Elusive Development*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barbiesavior (2016a, 13. mars). Hentet fra <https://www.instagram.com/p/BC48G07MfSd/>.
- Barbiesavior. [Bilde] (2016b, 16. april). Hentet fra <https://www.instagram.com/p/BERW7Vvsffu/?taken-by=barbiesavior>.
- Barbiesavior. (2016c, 1. august). *Welcome to the BS blog*. Hentet 31.01.2017 fra <http://www.barbiesavior.com/blog>.
- Barbiesavior. [Bilde] (2017, 1. januar). Hentet fra https://www.instagram.com/p/BOu_B7NlvZo/?taken-by=barbiesavior.
- Barkham, P. (2006, 18. August). Are these the new colonists? *The Guardian*. Hentet 07.11.2016 fra <https://www.theguardian.com/society/2006/aug/18/internationalaidanddevelopment.education>.
- Biddle, P. (2014, 18. februar). The problem with little white girls (and boys): Why I stopped being a Volontourist. Hentet 31.01.2017 fra <http://pippabiddle.com/2014/02/18/the-problem-with-little-white-girls-and-boys/>.
- Brandt, B. (1996). Gruppeintervju: perspektiv, relasjoner og kontekst. I H, Holter & R, Kalleberg (Red). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* (s. 145–165). Oslo: Universitetsforlaget.
- Brown, P. (2003, 6. september). Mind the gap: Why student year out may do more harm than good. *The Guardian*. Hentet 24.01.2017 fra <http://www.theguardian.com/uk/2003/sep/06/highereducation.gapyears>.

- Brufnot, M. K., & Strømhaug, A. V. (2011). *Språkets kategoriserende makt. En drøfting av fordelingen av definisjonsmakt.* (Mastergradsavhandling, Høgskolen i Lillehammer). Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/144717>.
- Bugge, L. (2002). Pierre Bourdieus teori om makt. I L. Bugge, S. S. Eriksen, & G. O Rønning (Red.), *Makt* (s. 224-248). Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Bull, B. (2002). Verdens skjeve utvikling: teorier om problemer og løsninger. I T. A. Benjaminsen & H. Svarstad (Red.). *Samfunnsperspektiver på miljø og utvikling* (s. 299-320). Oslo: Universitetsforlaget.
- Campbell, M. & Henricks, T. (2006, 31. juli). Mexico's corn farmers see their livelihoods wither away/Cheap U.S produce pushes down prices under free-trade pact. Hentet 31.01.2017 fra <http://www.sfgate.com/news/article/Mexico-s-corn-farmers-see-their-livelihoods-2515188.php>.
- Christoffersen, L. & Johannesen, A. (2012). *Forskningsmetoder for lærerutdanningene*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Cole, T. (2012, 21. mars). The White-Saviour Industrial Complex. *The Atlantic*. Hentet 27.01.2017 fra <http://www.theatlantic.com/international/archive/2012/03/the-white-savior-industrial-complex/254843/>.
- Conran, M. (2011). They really love me! Intimacy in Volunteer Tourism. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1454-1473. doi:10.1016/j.annals.2011.03.014.
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Engelstad, F. (2016, 26. april). Makt. I *Store norske leksikon*. Hentet 01.05.2017 fra <https://snl.no/makt>.
- Eriksen, T. H. (2006). Diversity Versus Difference: Neo-liberalism in the Minority-Debate. I R, Rottenburg, B, Schnepel & S, Shimada. (Red.) *The Making and Unmaking of Differences. Anthropological, Sociological and Philosophical Perspectives* (s. 13-25). Bielefeld: Transaction Publishers.

- Eriksen, T. L. (2013a). Hva er utviklingsstudier? I T. L. Eriksen & K. B. Feldberg (Red.), *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier* (s. 11-33). Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk.
- Eriksen, T. L. (2013b). Globalisering, global kapitalisme eller globalt apartheid? I T. L. Eriksen & K. B. Feldberg (Red.), *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier* (s. 61-83). Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk.
- Eriksen T. L. & Smukkestad, O. (2013). Bistand og utvikling i et nytt landskap. I T. L. Eriksen & K. B. Feldberg (Red.) *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier* (s. 287-311). Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk.
- FN-sambandet. (2016a). Verdens turismeorganisasjon (UNWTO). Hentet 08.11.2016 fra <http://www.fn.no/FN-informasjon/FN-organisasjoner/Verdens-turismeorganisasjon-UNWTO>.
- FN-sambandet. (2016b, 1. november). Hva er utvikling? Hentet 08.11.2016 fra <http://www.fn.no/Tema/Fattigdom/Hva-er-utvikling>.
- Freire, P. (2003). *De undertryktes pedagogikk*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Grimen, H. (2004). *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter*. (3. utg). Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. (2. utg). Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Hjelseth, A. (2000). *Samfunnsvitenskapelig metode*. Molde: NKS Fjernundervisning.
- Håskoll-Haugen, A. (2015, 19. april). Frivillighet – nyttig eller bare trendy? *Bistandsaktuelt*. Hentet 23.02.2017 fra <http://www.bistandsaktuelt.no/nyheter/2013/frivillighet---nyttig--eller-bare-trendy/>.
- Jacobsen, D. I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (2. utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Kilroy. (u.å). Generelt om frivillig arbeid. Hentet 07.11.2016 fra <http://travels.kilroy.no/turer-og-aktiviteter/frivillig-arbeid/generelt-om-frivillig-arbeid>.

- Kirkeeide, B. J. (2016). *Come to Nepal and make a Difference! Voluntørisme i Nepal* (Masteravhandling, Høgskolen i Bergen). Hentet fra <https://bora.hib.no/nb/item/846>.
- Kvale, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Moses, J. W. & Brigham, A. M. (2007). *Globalisering i Norge. Politisk, kulturell og økonomisk suverenitet i endring*. Fagbokforlaget: Bergen.
- Mostafanezhad, M. (2013). The politics of aesthetics in volunteer tourism. *Annals of Tourism Research*, 43, 150-169, doi: 10.1016/j.annals.2013.05.002.
- Mowforth, M. & Munt, I. (2003). *Tourism and Sustainability: Development, globalization and New Tourism in the Third World* (3. utg.). Routledge: New York.
- Mustonen, P. (2007). Volunteer Tourism – Altruism or Mere Tourism? *An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 18(1), 97-115, doi: 10.1080/13032917.2007.9687038.
- Novelli, M. (2005). *Niche tourism: Contemporary issues, trends and cases*. Elsevier Butterworth Heinemann: Oxford.
- Okoroafor, C. (2016, 2. mai). This is the problem with the 'White Saviour Complex' in Africa. Hentet 27. 01.2017 fra <http://venturesafrica.com/features/this-is-the-problem-with-the-white-saviour-complex-in-africa/>.
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse: Kvalitative metoder i samfunnsfag*. (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Richter, L. M., & Norman, A. (2010). Aids orphan tourism: A threat to young children in Residential care. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 5(3), 217-229, doi: 10.1080/17450128.2010.487124.
- Said, E. (2001). *Orientalismen*. Oslo: De norske bokklubbene.
- Sin, H. L. (2009). Volunteer tourism – "Involve me and I will learn"? *Annals of Tourism Research*, 36(3), 480-501, doi: 10/1016/j.annals.2009.03.001.

- Sin, H. L., Oakes, T. & Mostafanezhad, M. (2015). Traveling for a cause: Critical examinations of volunteer tourism and social justice. *Tourist studies*, 15(2), 119-131, doi: 10.1177/1468797614563380.
- Smukkestad, O. (2008). *Utvikling eller avvikling? En innføring i økonomisk og politisk utviklingsteori*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Straubhaar, R. (2015) The stark reality of the ‘White Saviour’ complex and the need for critical consciousness: a document analysis of the early journals of a Freirean educator ,Compare. *A Journal of Comparative and International Education*, 45(3), 381-400, doi: 10.1080/03057925.2013.876306.
- Sæbø, M. (2016, 19. August). Barbie ut av Afrika. *Aftenposten*. Hentet 07.11.2016 fra <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/Barbie-ut-av-Afrika--Maren-Sabo-602333b.html>.
- Thaagard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. (4. utg). Bergen: Fagbokforlaget.
- Thorsen, D. E. & Lie, A. (2007). Kva er nyliberalisme? I P. K, Mydske, D. H, Claes, & A, Lie. (Red.) *Nyliberalisme – ideer og politisk virkelighet* (s. 33-47). Oslo: Universitetsforlaget.
- Tollersrud, E. & Dahl, S. (2012, 9. mai). Frivillig – fordi jeg fortjener det. *Universitas*. Hentet 23.02.2017 fra <http://universitas.no/magasin/57274/frivillig-fordi-jeg-fortjener-det>.
- TRAM. (2008). *Volunteer tourism: A global analysis*. ATLAS Publication: Arnhem.
- Tvedt, T. (2002). *Verdensbilder og selvbilder. En humanitær stormakts intellektuelle historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- UNWTO. (2008). Understanding Tourism: Basic Glossary. Hentet 08.11.2016 fra <http://statistics.unwto.org/sites/all/files/docpdf/glossaryen.pdf>.
- UNWTO. (2016). Why tourism? Hentet 08.11.2016 fra <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>.
- Waldrop, A. (2013). Ubehaget med kulturen. I T. L. Eriksen & K. B. Feldberg (Red.)

- Utvikling. En innføring i utviklingsstudier* (s. 109-133). Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk.
- Wearing, S. L. (2001). *Volunteer Tourism: Experiences That Make a Difference*. UK: CABI Publishing.
- Wearing S. & McGehee N. G. (2013). Volunteer Tourism: A review. *Tourism Management*, 38, 120-130, doi: 1016/j.tourman.2013.03.002.
- Zahra, A. (2011). Volunteer tourism as a life-changing experience. I A. M. Benson (Red.), *Volunteer tourism, theory framework to practical applications* (s. 90-101). New York: Routledge.
- Zahra, A. & McGehee N. G. (2013). Volunteer tourism: A host community capital perspective. *Annals of Tourism Research*, 42, 22-45, doi: 1016/j.annals.2013.01.008.
- Zane, D. (2016, 1.mai). Barbie challenges the 'white saviour complex'. *BBC News*. Hentet 07.11.2016 fra <http://www.bbc.com/news/world-africa-36132482>.

9 Vedlegg

9.1 Vedlegg 1: Meldeskjema fra NSD

Vibeke Vågenes
Avdeling for lærerutdanning Høgskolen i Bergen
Postboks 7030
5020 BERGEN

Vår dato: 11.10.2016

Vår ref: 49804 / 3 / HIT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 06.09.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>49804</i>	<i>Frivilligturisme og dens rolle i internasjonalt utviklingsarbeid</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Høgskolen i Bergen, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Vibeke Vågenes</i>
<i>Student</i>	<i>Åse Fadnes</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 23.06.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Hildur Thorarensen

Kontaktperson: Hildur Thorarensen tlf: 55 58 26 54

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

9.2 Vedlegg 2: Forespørsel til organisasjonene om deltakelse

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Frivilligturisme i internasjonalt utviklingsarbeid”

Mitt navn er Åse Fadnes og jeg er masterstudent i samfunnsfagdidaktikk ved lærerhøgskolen i Bergen. Jeg jobber nå med et forskningsprosjekt om organisasjoner/stiftelser som sender frivillige for å arbeide i utviklingsland, samt frivillige som har kommet tilbake fra uteoppholdet. Jeg ønsker å få innblikk i ansattes tanker om organisasjonens/stiftelses rolle i internasjonalt utviklingsarbeid, og hvordan de ser på relasjonen mellom de frivillige og de som mottar arbeidskraft. I tillegg ønsker jeg å høre om frivilliges erfaringer og refleksjoner rundt det å arbeide som frivillig på skole eller barnehjem, der vekten vil ligge på deres forhold til lokalbefolkningen samt deres rolle i utviklingsarbeid. Jeg vil med dette informasjonsskrivet invitere xxx til å delta i forskningsprosjektet.

Jeg ønsker å gjøre intervjuer med ansatte i organisasjonen for å få innblikk i deres tanker og erfaringer fra det å jobbe med frivilligturisme, og hva de tenker om organisasjonens rolle i utviklingsland. Jeg håper at ansatte i organisasjonen ønsker å delta, gjerne noen med bakgrunn som frivillig selv. Et slikt intervju vil være helt frivillig, og ta form av en samtale der jeg på forhånd har forberedt noen spørsmål som utgangspunkt for intervjuet. Dersom noen ønsker å trekke seg på et tidspunkt i studien kan de gjøre det når som helst uten å oppgi grunn. Hvis jeg får tillatelse ønsker jeg å dele ut informasjonsbrev til mulige informanter.

Dersom xxx aksepterer invitasjonen vil jeg, om det er ønskelig, holde deg/dere oppdatert gjennom hele prosjektet, og det ferdige resultatet kan gjøres tilgjengelig for dere. Prosjektet er planlagt å være avsluttet i juni 2017.

Hvis du/dere lurer på noe er det bare å kontakte meg eller min veileder, Vibeke Vågenes (e-post:

vibeke.vagenes@hib.no, tlf: 55 58 57 32).

Jeg håper xxx ønsker å delta!

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Med vennlig hilsen

Åse Fadnes

Telefon: 95723088

E-post: aase_fadnes@hotmail.com

9.3 Vedlegg 3: Forespørsel til respondentene om deltakelse

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Frivilligturisme i internasjonalt utviklingsarbeid”

Mitt navn er Åse Fadnes og jeg er masterstudent i samfunnsfagdidaktikk høgsolen i Bergen, avdeling for lærerutdanning. I min masteroppgave skriver jeg om organisasjoner/stiftelser som sender frivillige for å arbeide i utviklingsland, samt frivillige som har kommet tilbake fra uteoppholdet. Jeg ønsker å få innblikk i ansattes tanker om organisasjonens/stiftelsens rolle i internasjonalt utviklingsarbeid, i tillegg til at jeg vil intervju noen som har reist ut som frivillige for å høre om deres erfaringer og tanker omkring oppholdet ute. Med dette informasjonsbrevet ønsker jeg din deltakelse i prosjektet.

Intervjuet vil ta form av en åpen samtale som kan vare fra ½ time til 1 ½ time, noe som er opp til deg. Jeg vil forberede noen spørsmål, men være åpen for nye temaer og interessante samtaler underveis. Jeg vil lytte og ta notater slik at jeg kan følge opp det du sier underveis, og hvis du samtykker ønsker jeg å bruke lydopptaker. Sammen finner vi tid og sted som passer for deg.

All data vil gjennom prosjekt kun være tilgjengelig for meg, i den ferdige oppgaven anonymiseres persondata dersom du ønsker dette. Ved endt prosjekt vil datamaterialet slettes, som etter planen er juni 2017.

Det er helt frivillig å være med i studien, og du kan når som helst trekke deg fra prosjektet uten å oppgi grunn. Som forsker er jeg underlagt taushetsplikt.

Hvis du lurer på noe er det bare å kontakte meg eller min veileder, Vibeke Vågenes (e-post: vibeke.vagenes@hib.no, tlf: 55 58 57 32).

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Med vennlig hilsen

Åse Fadnes. Telefon: 95723088. E-post: aase_fadnes@hotmail.com

Prosjektdeltakers samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og ønsker å delta:

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

9.4 Vedlegg 4: Intervjuguide, frivillige

- Takke for deltakelse.
- Presentasjon av meg selv og intervjuformen (åpen samtale).
- Presentere masteroppgaven.
- Bakgrunn for min interesse.
- Intervjuet er frivillig, og du kan trekke deg når som helst uten å oppgi grunn.
- All data utilgjengelige for andre, men unntak av meg og min veileder.
- Hvis du synes det er i orden vil jeg ta opp samtalen på bånd for å sikre en mest mulig korrekt gjengivelse av intervjuet.
- Jeg har forberedt noen spørsmål, og jeg håper du vil dele dine tanker, meninger og erfaringer om emnet. Jeg vil lytte og ta notater slik at jeg kan komme tilbake til det du sier sånn at jeg er sikker på at jeg forstår deg rett.

Spørsmål:

Innledende:

- Alder
- Hvilken organisasjon reiste du med? Hvorfor?
- Hvordan forholdt du deg til organisasjonen? Hjelp, hvordan?
- Når reiste du? Hvor lenge reiste du?
- Hvordan hørte du om denne muligheten?
- Hvorfor var du interessert i å jobbe frivillig? Hva trakk deg?
- Hvordan forberedte du deg før du reiste?
- Hva jobbet du med?
- Hva gjorde du på fritiden?
- Hva likte du best med å være frivillig?
- Har du noen negative erfaringer?

Fokusering

- Hva betyr det å være frivillig?
- Hva tenker du om din rolle i det frivillige arbeidet?
- I hvor stor grad fikk du involvere deg? (lærer eller assistent?)
- Har du noen tanker om hva du bidro med?
- Hva betydde det for barna (skole, barnehjem) at du var der?
- Fikk du kontakt med de lokale? Hvilken kontakt?
- Utviklet relasjonen din seg til de lokale/barna seg over tid?

- Hvordan vil du beskrive landet du jobbet i som frivillig?
- Hvordan vil du beskrive menneskene du møtte i landet?
- Hva lærte du om kulturen i landet du oppholdt deg i?
- Hvordan følte du at du selv ble mottatt som frivillig?
- Er det behov for frivillige i utviklingsland? Hvorfor?
- Hvem er det behov for?

Refleksjon

- Hvordan tenker du at forskjellene i verden kan utjevnes?
- Hva tenker om utvikling? Kan frivillig arbeid bidra til utvikling i fattige land?
- Hva tenker du det betyr å være fattig? Hvem er de fattige?
- Her er et sitat fra en reiseskildring en frivillig har skrevet ”Jeg lærte også at man kan være sykt lykkelig av å være fattig og at penger har ingenting å si”. Hva tenker du om dette?
- Kritikk av de frivillige: ”barnehjemsturisme”, stadige utskiftninger, korte relasjoner. Hva tenker du om det?
- Hva er alternativet til frivillig arbeid i utviklingsland?

Avsluttende:

- Hva har du lært gjennom arbeidet som frivillig?
- Hva er det beste med å reise som frivillig?
- Kunne du tenke deg å reise igjen?
- Har du noen tips til de som vil reise som frivillig?
- Har du noe å legge til?
- Hvordan synes du dette har vært?
- Takk for intervjuet!

9.5 Vedlegg 5: Intervjuguide, ansatte

- Takke for deltakelse.
- Presentasjon av meg selv og intervjuformen (åpen samtale).
- Presentere masteroppgaven.
- Bakgrunn for min interesse (utdanningen min, praksis på skole i Tanzania).
- Intervjuet er frivillig, og du kan trekke deg når som helst uten å oppgi grunn.
- All data utilgjengelige for andre, men unntak av meg.
- Hvis du synes det er i orden vil jeg ta opp samtalen på bånd for å sikre en mest mulig korrekt gjengivelse av intervjuet.
- Jeg har forberedt noen spørsmål, og jeg håper du vil dele dine tanker, meninger og erfaringer om emnet. Jeg vil lytte og ta notater slik at jeg kan komme tilbake til det du sier sånn at jeg er sikker på at jeg forstår deg rett.

Spørsmål:

Innledende:

- Alder?
- Kan du fortelle litt om organisasjonen/stiftelsen du arbeider i?
- Hvilke tilbud har dere for folk som vil reise og arbeide frivillig?
- Kan du fortelle litt om ditt arbeid i organisasjonen?
- Hvorfor ville du jobbe i denne organisasjonen? Motivasjon?
- Har stiftelsen noen bestemte mål?
- Hvem søker seg til jobb i denne stiftelsen/hvem jobber her?

Fokusering:

- Hvilke krav stilles til de som skal reise og arbeide frivillig?
- Er det å reise ut og arbeide frivillig viktig? Hvorfor?
- På hvilken måte er de frivillige med på å gjøre en forskjell? (står på nettsiden)
- Har du noen erfaringer der du har opplevd at organisasjonen har spilt en viktig rolle i utviklingsarbeid?
- Hvilke erfaringer forteller de frivillig om?
- Hvem er det som har behov for å få hjelp av frivillige?
- Hvilken betydning har de frivillige for f.eks et barnehjemsbarn?
- De frivillige kan undervise i skolen. Hva bidrar de med?

- Hva tenker du om at ungdommer kan reise ut uten noen erfaring og arbeide på barnehjem og skoler? Tenker du at det samme kunne vært gjort i Norge, at en ansatte frivillige på barnehjem og skoler?
- Debatt om dette: skadelig. Kortvarige relasjoner. Hva tenker du om dette?
- Her er et sitat fra en reiseskildring en frivillig i Atlantis Utveking har skrevet ”Jeg lærte også at man kan være sykt lykkelig av å være fattig og at penger har ingenting å si”. Hva tenker du om dette?
- En kritikk rettet mot frivilligbransjen er at den glorifiserer fattigdom, hva tenker du om det?
- Et annet kritisk punkt er at det tar over for lokal arbeidskraft. Hva tenker du om dette?
- Har du noen tanker om hva som er den beste løsningen på lang sikt, for å utjevne forskjellene mellom utviklingsland og utviklede land?

Egne erfaringer:

- Har du selv erfaring fra frivillig arbeid?
Hvorfor dro du?
Hva husker du best?
Hvordan ble du tatt imot av de du arbeidet med/for?
Hvilket inntrykk fikk du av lokalbefolkningen?

Avslutning:

- Vil du anbefale andre å reise som frivilligturist?
- Har du noen tips til de som reiser?
- Har du noe å legge til?
- Hvordan synes du dette har vært?
- Takk for intervjuet!